

שכיר בזמנו [פי' ביום שיצא ממלאכתו תבעו] נשבע [שלא קיבל] ונטול¹. שכיר הוא שהרבנים הטילו עליו שבועה, משום שבעל הבית טרוד בפועלו. אבל כאן, שוכר [הרי אינו טרוד] ונאמן [שפרע ביום האחרון] בשבועה² [ככל כופר הכל].

אמר רבא אמר רב נחמן: מי שהשכיר ביתו לחבירו לעשר שנים³, וכתב לו שטר [על השכירות, ללא תאריך], ואמר לו: אתה לקחת [פי' דר בדיר ככר] חמש שנים [והשוכר טוען רק הייתי כאן שלש שנים], נאמן [בעל הבית, דקרקע בחזקת בעליה עומדת, על כל דבר ספק הבא לפנינו]. אמר רב אחא מ"דפתי" לרבינא: אלא [לפי זה], עכשיו המלוה מאה כסף בשטר, ואמר לו "פרעתין חצי", גם כן נאמן. אמר לו: איך הם דומים³. שם, שטר עומדת לגבות, אם אמת שפרעו, היה צריך לכתוב עליו, או לכתוב עליו שובר, אבל כעת, אמר לו [המשכיר לשוכר]: זה שכתבתי לך שטר, כדי שלא תחזק עליו [הבית כאילו הוא שלך, וקניית אותו].

אמר רב נחמן: שואל אדם בטובו לעולם⁴² [אם ראה אדם כלי לחבירו, ואמר: השאילני בטובו, ואמר לו: הן - שאלו לו לעולם, כל זמן שהוא ראוי למלאכה, דהאי בטובו משמע לך: כל זמן שהוא טובו, אפילו מחזירו - חוזר ונטולו כשיצטרך]. אמר רב מרי בנו של בת שמואל: והוא שקנה ממנו [בקנין סודר אבל אם לא קנה ממנו בקנין סודר, אלא רק עשה משיכה, מאז שהוא מחזיר לו, כלתה קנייה של משיכה הראשונה]. אמר רב מרי בנו של רב אשי: ומחזיר לו ידית [כשיפחות, שכן לא נתן לו במתנה אלא שאלה הוא, וזה לא "טובו"].

אמר רבא: מי שאמר לו לחבירו: תשאיל לי מעדר לעדור הפרדס הזה, מעדר בו אותו הפרדס. [אבל אם הוא אמר לו תשאיל לי מעדר לעדור פרדס, מעדר בו כל הפרדסים שהוא רוצה. [אם הוא אמר לו תשאיל לי מעדר לעדור] פרדסי מעדר והולך כל הפרדסים שיש לו, ומחזיר לו הידית [אם נשבר].

אמר רב פפא: מי שאמר לחבירו תשאיל לי הבאר מים הזה [להשקות שדות], ונפלה [אם בא השואל לבנותו ולומר הוא עוד שאלו לי, המשאיל מעכב עליו ואומר] לא תבנה אותה [שלא השאלתיך אלא אותו ולא כשנעשה אחר. אבל אם השכיר לו] באר מים, ונפלה, [יש לשואל זכות לבנותה] [שהיא שאלה לו עד שישקה כל שדותיו. ואם הוא שואל] בית מים חיים [ששמעותו היא מקום לחפור בו באר, יש לשואל זכות] לכרות

וממשיך כמה בארות בקרקע עד שימצא [מקום הראוי]. וצריך לקנות ממנו [בקנין סודר בתחילה, אבל בדיבור לבד יכול לחזור בו].
משנה. המשכיר בית לחבירו ונפל⁴, חייב להעמיד לו בית [כל ימי שכירותו. אם הבית] היה קטן, לא יעשנו גדול [שהשוכר יכול לעכב עליו. ואם הבית היתה] גדול, לא יעשנו קטן. [אם זה היה בית] אחד, לא יעשנו שנים. [ואם הבית הין] שנים, לא יעשנו אחד. לא יפחות מן החלונות ולא יוסיף עליהם, אלא מדעת שניהם.

גמרא. איך מדובר. אם שאמר לו [אני משכיר לך] בית "זה", [אם נפל הבית, הרי כל זכות השכירות] הלך לו [ומולו גרם, ולמה חייב להעמיד לו בית אחר]. אם שאמר לו [אני משכיר לך] בית סתם, למה [כתוב, שאם היה] אחד לא יעשנו שנים, קטן למה לא יעשנו גדול. אמר ריש לקיש: שאמר לו: בית שאני משכיר לך מדת ארכו כך וכך. אם כן, למה צריך לומר אותו [זה פשוט]. אלא, כאשר רבין הגיע [מארץ ישראל] אמר [בשם] ריש לקיש: שאמר לו בית "כזה" אני משכיר לך. ועוד למה צריך לומר אותו [זה פשוט. זה] לא [פשוט] וצריכים [להעמיד את הציור, שהיא] עומדת על שפת הנהר. מה הייתי אומר: מהו "כזה" שעומדת על שפת הנהר [שהוא חשוב, ורק התנה על תנאי זו, שהוא דבר שאנשים מקפידים עליו], לכן לומדים [שלא כך, אלא התנה על מקומו, וגם מידותיו].

הדרן עלך השואל

/משנה/. המקבל שדה מחבירו [או באריסות, שהוא למחצה או לשליש או לרביע, או בחכירות שהוא בכך וכך לשנה], במקום שנהגו [הפועלים] לקצור [את השיבולים בעזרת מגל, ועל ידי כך נשארים שורשי התבואה בקרקע], יקצור [במגל. וכן במקום שנהגו] לעקור [את השיבולים ללא להשאיר שורש בקרקע], יעקור. [ואם במקום שנהגו פועלים] לחרוש אחריו [פי' לאחר הקצירה או העקירה כדי להפוך שרישים של עשבים רעים שבו, וימותו, ולא יחזרו ויצמחו לכשתורען, יחרוש, הכל כמנהג המדינה. כשם שחולקין בתבואה כך חולקין בתבן ובקש⁷, כשם שחולקין ביין, כך חולקין

² עי' ש"ע (ח"מ סי' שמא ס"ו): השואל כלי מחבירו להשתמש בו ואמר ליה, השאילני דבר פלוני בטובתך, כלומר: אין אתה משאיל לי דבר זה כדרך כל המשאילין, אלא כפי טובת לבך ונדבותך, שאינך מקפיד על הזמן. אם קנו מיד המשאיל על זה, הרי השואל משתמש בו לעולם, עד שיתבטל הכלי מלעשות מלאכתו ויחזיר שבריו או שיריו, ואין השואל רשאי לחזור ולתקן הכלי או לעשותו פעם אחרת. הגה: ויש אומרים דהאומר השאילני כלי זה בטובו שואל הוא לעולם, דבטובו משמע כל זמן שהוא טוב, ואפילו החזירו למשאל חוזר ונטולו ממנו כשיצטרך, ודוקא שקנו מן המשאיל, אבל לא קנו מן המשאיל אינו נוטלו ממנו כשהחזירו, נשבר מחזיר לו שבריו:

ביאור: כלומר אין אתה משאיל לי כו' - אע"פ שדברי הרמ"א מובאים כ"ו"ש אומרים: אין מח' בין המחבר והרמ"א (סמ"ע וט"ז), ו"א לשון "בטובתך" הוי ספיא דדינא והמוציא מחבירו עליו הראיה, ונשאר אצל השואל לעולם, אבל אם החזיר אין לו זכות לקחת בחזרה, וב"שון "בטובו" בקנין קנה לכ"ע, ולכן אפילו אם החזיר, חוזר ונטול השואל מבעל הבית, וללא קנין הוי ספיא דדינא. וכל זמן שאין השואל צריך להכלי מחייב החזיר המשאיל וכמו שאבאר בסמוך ס"ק (נתה"מ).

השואל משתמש בו לעולם - יש להסתפק אם יכול המשאיל להשתמש בו בעוד שאין השואל משתמש בו, דאיכא למימר דיכול המשאיל לומר לא השאלתי לך אלא למלאכתך ועכשיו כיון שאין צריך לך תנה לי ואשתמש בה, או אפשר שיכול השואל לומר כיון שהשאלתי לי לכל תשמישי אני יכול לעכב על ידך שאם תשתמש בה יפחות או ישבר בידך. ונפקא מינה עוד לענין תשלומי אונסין, דודאי אפ"י שהוא שאל לו לעולם אם נגב או נאנס חייב לשלם כיון שאינו מקבל מתנה דשואל הוא, וא"כ כשתמצו לומר שאין המשאיל יכול להשתמש בה כלל אפילו בשעה שאין השואל צריך לו, אם נאנס אינו חייב לשלם אלא דמי שברים בלבד, שהרי אין למשאל בו שום זכות בעודו שלם, ואם המשאיל יכול להשתמש בו ונגב, אם נאנס משלם לו לפי זכותו, ו"א שאינו יכול לקחת אותו שלא בשעת מלאכה, וא"כ ממילא כשנאנס אינו צריך לשלם אלא דמי שברים (קצה"ח).

ויחזיר שבריו או שיריו - שבריו הוא כפשוטו כשנשבר הכלי לחתיכות, ושיריו פירושו דלא נשבר אלא נתמעך ונתמעט גוף הכלי מרוב תשמישו עד שנשאר בו מעט מהרבה (סמ"ע).

ואין השואל רשאי כו' - דאם יתקנו ויחזרו וישתמש בו יקלקל הכלי לגמרי, והוא לא השאיל לו אלא כלי זה כמות שהוא (סמ"ע).

¹ עי' ש"ע (ח"מ סי' ש"ז ס"ב): המשכיר בית לחבירו בשטר לעשרה שנים ואין בו זמן, השוכר אומר עדיין לא עבר מזמן השטר אלא שנה המשכיר אומר כבר עברו ושלמו שני השכירות ושכנת עשרה שנים, על השוכר להביא ראיה ואם לא הביא ראיה ישבע המשכיר היסת ויוציאנו. והוא הדין בשאר טענות שביניהן. ומיהו יש אומרים דאם הוא לאחר זמן השכירות שיכול לומר פרעתי או לא שכרתי מעולם ונפל טענה בין המשכיר והשוכר, אע"ג שקרקע בחזקת בעליה עומדת השוכר נאמן במיגו.

ביאור: ואין בו זמן - פירוש, גם זמן כתיבת השטר לא נזכר שם, דא"כ מסתמא היו חושבין מאותו זמן או קרוב לו (סמ"ע).

השוכר אומר עדיין לא עבר מזמן השטר אלא שנה - ה"ה אם אמר עדיין לא כולו כל ה' שנים (סמ"ע).

וה"ה בשאר טענות כו' - ה"ה אם המשכיר אומר בו' שכרתי והשוכר אומר בה' שכרתי, או שהבעל הבית הבית אומר לא השכרתי, דקרקע בחזקת בעליה קיימת ועל השוכר להביא ראיה, עי' לעיל סי' ש"ב ס"ז (סמ"ע).

השוכר נאמן במיגו - עיין לקמן ס"ק שזה אינו מיגו להוציא (סמ"ע). ו"א דלכ"ע היכא דאית ליה מגו דנאמן השוכר, ולכן לא היה הרמ"א צריך לכתוב בלשון "יש אומרים" (ש"ך). ו"א שכאן מדובר שהשוכר טובע, ששכר ממנו על עשר שנים ומחויב ליתן לו הדירה ורוצה לשלם לו השכירות כפי הפסיקה. והמשכיר טוען שכבר כלו ושוב אינו רוצה להשכיר לו. ע"ז קאי הרמ"א "וה"ה בשאר טענות שביניהם", היינו שהמשכיר אומר בו' והשוכר אומר בה', פירוש, המשכיר מודה לו שלא כלה עדיין זמן השכירות, רק שטוען שהשכיר לו כל שנה בי', וכך נתן לו בה' שנים הראשונות, ושיתן לו כמו כן בשנים הבאות. והשוכר אומר בה' ואינו רוצה ליתן לו מכאן ולהבא אלא ה', ואומר שגם בשנים הראשונות לא נתן לו רק ה'. הדין נותן שהמשכיר נאמן ויכול להוציא מן הבית, ולזה כתב הרמ"א דיש אומרים דאם הוא אחר זמן השכירות, דהיינו אף שהשכיר לו על ' שנים, מ"מ כל שנה דאם זמנה הוא לענין פרעון, ואם האמת כדברי השוכר א"צ ליתן לו השכירות מהשנים שעברו כיון שחייב להעמיד לו בית, ויכול לשכור עליו בית אחר ולהוסיף עליו מהשכירות שעדיין בידו. ולזה אם יש בידו שכירות מהשנים שעברו, ויש לו מיגו דפרעתי משנים שעברו כיון שהוא אחר כלות שנה שהוא זמן פרעון של השכירות, יכול לעכב מהשכירות שתחת ידו עד שיעמיד לו בית או שישכור מעצמו בית ויוסיף עליו משכירות שתחת ידו. וזהו שחולקין דלא אמרינן מיגו מממון לממון, ולפ"ז בשוכר בית סתם שתובע ממנו שחייב להעמיד לו בית אחר, או מיגו מממון לממון דלא מהי' לדעה זו (נתה"מ).

בזמורות [הקצוצים מן הגפנים] ובקנים [המעמידים את הגפנים], ושניהם מספקין את הקנים [החדשים בכל שנה].

גמרא. למדנו: מקום שנהגו לקצור, אינו רשאי לעקור. [וכן במקום שנהגו] לעקור, אינו רשאי לקצור, ושניהם מעכבין זה על זה³ [גם הבעל הבית וגם האריס, מעכבים את השני מלשנות מן המנהג].

[במקום שנהגו] לקצור אינו רשאי לעקור [ואם האריס רוצה לעקור במקום לקצור], זה [הבעל הבית] אומר [לאריס]: אני צריך לזבן קרקע שלי [ולכן איני רוצה שתעקור, אלא שישארו בה מן הקשין ויהא לה לזבל לזריעתה לשנה הבאה. ואם הבעל הבית רוצה שהוא יעקור במקום לקצור] זה [האריס] אומר: איני רוצה [לטרות לעקור, שהקצירה נוחה מן העקירה]. [במקום שנהגו] לעקור אינו רשאי לקצור, [ואם האריס רוצה לקצור במקום לעקור] זה [הבעל הקרקע] יאמר: אני צריך לנקות את הקרקע שלי. [ואם הבעל הבית רוצה שהוא יקצור במקום לעקור] זה [האריס] יאמר: אני צריך את התבן [לבהמות].

למה [היו צריכים לכתוב] "ושניהם מעכבין זה על זה". זה נאמר כ"למה", למה [במקום שנהגו] לקצור אינו רשאי לעקור, [וכן במקום שנהגו] לעקור אינו רשאי לקצור, משום ששניהם מעכבין זה על זה [פי' מפני ששניהם יש להם טענה לכאן ולכאן].

לחרוש אחריו יחרש. זה פשוט. [זה] לא [אלא] צריכים [להעמיד אתזה בציור], במקום שלא מנכשים, והוא הלך וניכש [בעוד שהתבואה מחוברת, ותלש ממנה עשבים רעים, אלא שלאחר מכאן חזרו וגדלו בהן קצת מהן]. מה הייתי אומר, אומר לו: זה שניכשתה, על דעת שלא אחרוש [עוד אחריה, שהניכוש במקום חרישה שלאחר הקצירה היא, למנוע עשבים הרעים], לכן לומדים [אם המקבל רוצה לנכש במקום לחרוש] שצריך לפרש [וללא זה, אפילו אם ניכש הוא יחרוש].

הכל כמנהג המדינה. מה זה בא לרבות. לרבות זה שהרבנים למדו: מקום שנהגו להשכיר אילנות על גבי קרקע⁴ [שיטול האריס חלקו בפירות האילן, אע"פ שאינו טורח בהם כלל, שאינם צריכים עבודה], משכירין. [ואבל במקום שלא נהגו להשכיר, אין משכירין].

מקום שנהגו להשכיר משכירין, זה פשוט. [זה] לא [פשוט, אלא] צריכים [להעמיד את זה בציור], שכולם נותנים [קרקעות לאריסין על מנת שיטול בעל הבית] חלק שלישי [מהתבואה ואריס שני חלקים], והוא הלך ונתן חלק רביעי [והאריס ג' חלקים]. מה הייתי אומר, שיאמר לו: זה שנתתי לך פחות, על דעת שלא איתן לך באילנות, לכן לומדים [שאפילו אם הוא נותן לו יותר שכר, ככוונה שיפחות במקום אחר] הוא צריך לפרש את זה [וכל שלא פירש אותו לא זוכה בו].

מקום שנהגו שלא להשכיר אין משכירין. זה פשוט. [זה] לא [פשוט, אלא] צריכים [להעמיד את זה בציור], שכולם מקבלים [בעלי הבתים] רבע [התבואה], והוא הלך וקיבל שלישי [שלה התבואה]. מה הייתי אומר, שיאמר [האריס] לו [לבעל הבית]: זה שהוספת לך [יותר מרגיל], על דעת שיתן לי באילנות, לכן לומדים [שאפילו אם הוא נותן לו יותר אריסות, ככוונה שיקבל במקום אחר] הוא צריך לפרש את זה [וכל שלא פירש אותו לא זוכה בו].

כשם שחולקין בתבואה כך חולקין בתבן ובקש. אומר רב יוסף: בבבל נהגו שלא יתנו תבן לאריס. לאיזה [חילוק הלכת] יוצא מזה. שאם יש איש שנתן, עין יפה הוא, ולא לומדים ממנו. אומר רב יוסף: [סביבות השדה עושין חריץ ונותנין העפר על המיצר להגביה סביבותיו, ולאחר זמן, כשנייש, חוזר הוא ומוסיף עליו עפר שנית, וכן שלישית, הרשון נקרא בכור, [והשני] ריבוי, [והשלישי] נקרא [הרבעה?], וקנים של קוצים [שנועצים בארץ לארו בו קוצים או נסרים סביבות השדה]⁵, של בעל הבית [פי' הוא חייב להוציא הוצאת האלה]. והקוצים עצמם [שאורגים סביב בקנים חובת] האריס [להסירם]. כלל הדבר: כל עיקר שמירה [שאי אפשר ללא זה], על הבעל הבית, שמירה יתירה על האריס. ואמר רב יוסף: מעדר וכלים [שנושאים בהם עפר] ודלי [להשקות שדה] ונוד [למלאות, במקום שנהגו לרלות בנודות] על הבעל הבית, ועל האריס לעשות חריצים [משפת הנהר עד סוף השדה, חריצין הרבה, שכשדולין המים מהנהר, שופכין בחריצין, והחריצין מוליכין עד סוף השדה, והיא שותה מאליה].

כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות ובקנים. קנים מהם עושים [בשדה]. אמרו בבית מדרש של רבי ינאי: קנים המוחלקין [שניטלה קליפתן, מחשוף הלבן שעליהן], שבהן מעמידין את הגפנים.

ושניהם מספקין את הקנים. למה. זה נאמר כ"למה", למה שניהם חולקין בקנים, משום ששניהם מספקין את הקנים.

משנה. המקבל שדה מחבירו והיא קרקע יבישה [דלא דיה במי הגשמים, וממעין שבה משקה אותה] או בית האילן [ובשביל האילן] הוא חביבה על האריס, שנטול חלק בפירות בלא טורח⁶, [אם נתן] יבש המעין או נקצץ האילן, אינו מנכה לו מן חכורו [אם קיבלה ממנו בחכירות בכך וכך כורין לשנה, דמעיקרא לא גלי דעתיה דמשום מעין או אילן מוסיף בחכירות]. אם אמר לו "חכור לי שדה קרקע יבשה זו"⁸ או "שדה בית האילן זה" [גילה דעתו שבשביל שהוא קרקע יבשה מוסיף לה וחכרה ממנו], אם יבש המעין ונקצץ האילן, מנכה לו מן חכורו.

גמרא. איך מדובר. אם תאמר שיבש נהר גדול [שהכל משקים ממנו], למה אינו מנכה לו מן חכורו. שנאמר לו: מכת מדינה היא [וכל מכת מדינה מוריד מחכירותן]. אמר רב פפא: [כאן מדובר] שנתבשר נהר קטן [אמת המים שהמשיכו מן הנהר הגדול אצל הבקעה, להשקות ממנה], שנאמר לו:

ביאור: נוטל חלקו באילנות - פירוש, באילנות הגדילין באותו השדה, ואין להמקבל בהן טירחא כמו שיש לו בתבואות השדה, מש"ה תולה גידולי האילנות בהמנהג אם נהגו כך המקבלים ליטול גם מהם חלק כמו בתבואות השדה שקיבלו (סמ"ע).

אפילו הוסיף בעל השדה כו' - פירוש, אם שאר המקבלים לוקחים לנפשם שני שלישית התבואה ובעל השדה שלישי, ובעל השדה זה הוסיף לו שיטול המקבל ג' חלקים מתבואות השדה והוא יקח הרביעית (סמ"ע).

ואינו יכול לומר הוספתי לך כו' - והיינו דוקא בדלא פירש בשעת הקבלה שמש"ה מוסיף לו, אבל פירש כן פשיטא דצריך לקיים תנאו, דכל תנאי דמתנה בשעת החכירות והקבלה קיים (סמ"ע).

⁵ ע"י ש"ע (ח"מ סי' שכ ס"ג): כל דבר שהוא לסייג הארץ בעל הקרקע חייב בו, וכל דבר שהוא שמירה יתירה החוכר או המקבל חייב בו. הקדרום שחופרין בו הארץ והכלים שנושאים בהם העפר, והדלי והכד וכיוצא בהם שדולים בהם המים, על בעל הקרקע, וחטיטת המקומות שמקבצים בהם המים, על החוכר או על המקבל, ויש אומרים דבחובר אין על בעל השדה כלום.

ביאור: כל דבר שהוא לסייג הארץ כו' - דינו של מקבל, שכל דבר שאין השדה נשמר זולתו, כגון הסייג והחפירה שסביב השדה, הוא על בעל השדה, וכל דבר שהוא כדי לעשות שמירה מעולה הוא על המקבל (סמ"ע).

הקדרום שחופרין בו כו' - ויתן בעל השדה עיקר הדברים הצריכים לעבודת קרקע, כמו הקדרום שחופרין בו והכלים שצומיאין בו העפר, והדלי והכד שדולין בו. והדברים שאינם מעיקר העבודה אלא כדי להקל מהעבודה, כגון היאורים שעושין להמשיך בהם מים על פני השדה, על המקבל לעשותן. והטעם, כיון דהטירחא מוטלת על המקבל, אם ירצה הוא להקל עליו טירחות ההשקאה או השמירה יעשהו משלו (סמ"ע).

דבחובר אין על בעל השדה כו' - הטעם, כיון שהוא צריך ליתן ע"פ להמחכיר כדי חכירתו אם לא יצמח השדה וכ"ל, א"כ אין להמחכיר עסק בהשדה כל זמן חכירתו, מש"ה א"צ ליתן ולעשות שום דבר מכל הנ"ל להחוכר, ומהאי טעמא מכל שכן אם שוכר שדה מחבירו בזמוןמים, שאין על המשכיר לעשות שום דבר מכל אלו (סמ"ע).

⁶ ע"י ש"ע (ח"מ סי' שכ ס"א): הוב"ד לקמן הערה 7.

³ ע"י ש"ע (ח"מ סי' שכ ס"ד): בין חוכר בין מקבל, מקום שנהגו לקצור התבואה אינו רשאי לעקור, לעקור אינו רשאי לקצור, ואיזה מהם שבא לשנות חבירו מעכב עליו, ובמקום שנהגו לחרוש אחר הקצירה צריך לחרוש, אפילו אין מנהג לנכש עשבים רעים והוא ניכש, ואם פירש בשעת הניכוש שעושה זה כדי שלא יחרוש ושתק בעל השדה, גלי דעתיה דניחא ליה, ואם נהגו לנכש והוא אינו רוצה, אין שומעין לו אפילו אם ירצה לחרוש אחר הקצירה כדי לעקור העשבים:

ביאור: אינו רשאי לעקור - פירוש, לעקור עם השורש (סמ"ע). חבירו מעכב עליו - דפעמים ניחא להבעל הבית שתשאר שורש התבואה בארץ להיותו במקום זבל לכשיזרע לשנה הבאה, ופעמים כשאין צריך לזבלה ניחא ליה שתתנקה השדה, ואז חפץ יותר שתיעקר ויעקר גם השורשים ויפנם משדה. וכן המקבל פעמים צריך קש ליתן לבהמותיו, ומש"ה ניחא ליה לעקרה עם השורש, ופעמים חש על הטרור, כי טירחת העקירה היא טפי מהקצירה. והכלל שהמקבל והנותן לשניהן יש בגוף התבואה והקש שגדל בארץ לפי מנהג מקומן, ומש"ה יכול כל אחד לומר ניחא לי בשרשי התבן או לא ניחא לי (סמ"ע). שנהגו לחרוש - היינו כדי להפוך שרשי העשבים הרעים שבו שלא יחזרו ויצמחו לכשיזרע (סמ"ע).

והוא ניכש - והיה מקום לומר כיון דניכש ממנו העשבים רעים תו א"צ חרישה, קמ"ל דיכול בעל השדה לומר שמא לא ניכשת כל הצורך או לאחר הניכוש חזר וגדל שם עשבים רעים (סמ"ע).

ואם פירש בשעת הניכוש כו' - קמ"ל בזה דכתב דפירש בשעת הניכוש, חידוש הוא דאין צריך לפרש כן בשעת קבלת השדה לידו, אלא אפילו אם קיבלה מתחילה בסתם, אם בשעת הניכוש פירש דבריו והוא שותק, אמרינן ג"כ דשתיקתו היה כחודאה (סמ"ע).

ואם נהגו לנכש כו' - הטעם, דיכול לומר זרע דהעשבים הרעים שיפול מהן לארץ יצמחו אה"כ ולא ינהגו להו חרישה הבאה אה"כ שתשאר שם, לכך רוצה שינכש כפי המנהג קודם שיהיה בו זרע וישליכו חוצה (סמ"ע).

⁴ ע"י ש"ע (ח"מ סי' שכ ס"ה): אם נוהגין שהחוכר שדה סתם נוטל חלקו באילנות שבו, יש לו חלק בהם אפילו אם הוסיף בעל השדה בחלק החוכר, ואינו יכול לומר הוספתי לך בחלקך כדי שלא תקח חלק באילנות, ואם נהגו שלא ליטול חלק באילנות, אז הם על בעל השדה אפילו אם הוסיף בחלק של בעל השדה:

{ קד ע"א }

שהוא צריך להביא [המים] בדליים. אמר רב פפא: שני משניות הראשונות אלה [בפרק, האחת, מקום שנהגו לעקור יעקור, לקצור יקצור, והכל כמנהג המדינה, והשנית, משנתנו, ששינוי בה, המקבל שדה קרקע יבשה, יבש המעיץ ונקצין האילן, אינו מנכה לו מן חכורו], מצאנו גם בחכירות וגם בקבלנות⁷, מכאן ואילך [כל המשניות שבפרק, מה] שיש בקבלנות, אינו בחכירות, ו[מה] שיש בחכירות אינו בקבלנות.

אם אמר לו חכור לי שדה יבשה זה [וכן]. ולמה. אולי נאמר לו: בעולם אומרים כך [וכן] היא נקראת, אבל לא בשביל המעיץ העליתי בחכירותך. וכי לא למדנו: האומר לחבירו בית כור עפר אני מוכר לך⁸, אף על פי שאין בו אלא חצי כור, נקנה, שלא מכל לו אלא שמו, והוא שנקרא בית כור. [אם א' אמר לחבירו] אני מוכר לך כרם אף על פי שאין בו גפנים, נקנה, שלא מכל לו אלא השם, והוא שנקרא כרם. [אם א' אמר לחבירו] אני מוכר לך פרס, אף על פי שאין בו רמונים, נקנה, שלא מכל לו אלא השם, והוא שנקרא פרס. וראים [במרייתא זו, שהמוכר יכול לומר לו [ללוקח] אמרתי לך שם סתם. וכן כאן [במחכיר] יאמר לו [בעל השדה לחוכר]: אני אמרתי לך שם סתם [ואעפ"פ שהתחייבתי ללתת לך שדה יבשה איני חייב להעמיד לך שדה עם מעין, ואינך יכול לנכות מדמי החכיות כשאין המעיץ נובע]. אמר שמהאל: לא קשה, זה [מדובר] שאמר מחכיר לחוכר⁹, [אם אמר מחכיר לחוכר] שמהאל: לא קשה, זה [מדובר] שאמר מחכיר לחוכר¹⁰, [אם אמר מחכיר לחוכר] שמהאל: לא קשה, זה [מדובר] שאמר מחכיר לחוכר¹¹, [אם אמר מחכיר לחוכר] שמהאל: לא קשה, זה [מדובר] שאמר מחכיר לחוכר¹². אמר לו מחכיר לחוכר, שדה בית השלחין אני מחכיר לך יכול לומר] שם סתם אמר לו, [אבל כאשר] אמר חוכר למחכיר, [זה] [ב]קפידא. רבינא אמר: שני [המשניות מדברים כאשר] אמר לו מחכיר לחוכר, מזה שאמר "זה", משמע שמדובר הוא עומד בתוכו, [אז] למה אמר לו "בית השלחין". שאמר לו: בית השלחין כמו שעומדת עכשיו. משנה. המקבל שדה מחכירו והובירה¹¹ [פי' לא חרשה ולא זרעה], שמים אותה כמה ראויה לעשות, ונותן לו [כגון בקבלנות, שקבל למחצה

ולשליש ולרביעי, אבל בחכירות נותן לו החכירות]. שכך כתוב לו: אם אוביר ולא אעשה [בה פעולה הראויה לה] אשלם במיטב. גמרא. רבי מאיר היה דורש לשון הדייט¹² [שהרגילו הדייטות לכתוב שלא כתנת חכמים, היה דורש לשון הפסוק הדין אחריך], שלמדנו, רבי מאיר אומר: אם אוביר אעשה [בה פעולה הראויה לה] אשלם במיטב. רבי יהודה היה דורש לשון הדייט, שלמדנו, רבי יהודה אומר: אם מביא קרבן עשיר על אשתו¹³ [שהוא חייב בקרבן לידתה וצרתה, ואם הוא עשיר אין יכול לומר: היא אין לה כלום, ותיפטר בקרבן ענין], וכן כל קרבן וקרבן שהיא חייבת [חוץ מנדריים ונדבות], שכך כתוב לה [בכתובתה] "אחריות [פי' חובות] שיש לך מלפני כן [היינו מלפני הנישואין, הם מוטלים] עלי [כולל קרבנותיה]".

הלל הזקן היה דורש לשון הדייט, שלמדנו: אנשי אלכסנדריא היו מקדשין את נשותיהם, ובשעת כניסתן לחופה באין אחרים וחוטפים אותם מהן [ונגזרים אותם], ובקשו חכמים לעשות בניהם ממזרים. אמר להן הלל הזקן: הביאו לי כתובת אמכם. הביאו לי כתובת אמא שלהם [מה שכתובים להם ביום האירוסין], ומצא שכתוב בהם "לכשתכנסו לחופה הוי לי לאשה" [היינו שהקידושין על תנאי ולא חלה הקידושין עד שתכנס לחופה, והרי נשא לאחר קודם לכן], ולא עשו בניהם ממזרים.

רבי יהושע בן קרחה היה דורש לשון הדייט, שלמדנו, רבי יהושע בן קרחה אומר: המלוה את חבירו לא ימשכנו [על ידי שליח בית דין, במשכון שהוא] יתר על חובו, שכך כתוב לו "כל תשלומין שיש לך עלי, תקבל מזה" [ואם משכנו יתור על חובו, נמצא גובה שלא כדין]. הטעם, שכתב לו כך, הרי אם לא כתב לו כך, לא קנה. [וקשה] הרי אמר רבי יוחנן: משכנו והשיב לו המשכון ומת [הלוה], שומטו מעל גבי בניו¹⁴ [ואיננו כשאר מטלטלין של היתומים שלא משתעבר לבעל חוב, שכיון שמשכנו ננה כאילו שלו לגביה].

ביה: שית מאה וזו, דאיכא לספוקי בשית מאה איסתרא וזווא, או בשית מאה זווי וזווא, דאמינן שיתן לו שית מאה איסתרי, שהוא פחות. אבל אין לספק בשית מאה פרוטות, לפי שאין עושים סכום חשבון מפרוטות. לשון רש"י לכתוב בשטרות, אף על פי שאינו מתיקון חכמים, אלא לשון שנהגו ההדייטות לכתוב במקום ההוא, הולכים אחריו, ואפילו לא נכתב, דנין אתו כאלו נכתב. הנה: ויהי תקנות הקהל, או דבר שהוא מנהג העיר. מי שמגדל יתום בתוך ביתו, וכתב עליו בשטר בני, או היתום כתב על המגדלו: אבי, או: אמי, לא מקרי מזוייף, וכשר, הואיל וגדלוהו ראוי לכתוב כך.

ביאור: כהוא שטרא כו' - שטר שכתבו בו מאה וחמשים דינרין, גם המאה הוא דינרין, ואין אומרים שהם מעות (סמ"ע), כונת הסמ"ע, דבשלמא בכתוב בו שית מאה וזווא, שם זווא הוא תיבה בפני עצמה ואינו בא לפרש, והרי לא נכתב פירוש על השית מאה מה הן, ויכול ליתן לו מטבע הפחות שרדף לסוכם באותה מדינה. אבל כרעננת מאה וחמשים דינרין זהב, שהשם דינרין זהב נכתב לפרש על הסך שלמעלה על איזה מטבע היא כונתו, לא שייך לומר שאינו מפרש רק החמשים ולא על המאה, דאם לא בא לפרש רק החמשים שהן דינרין זהב והמאה הן מין מטבע אחרת, היה לו לפרש ג' המאה איזה מין מטבע הוא כמו שפירש על החמשים. אלא ודאי שהפירוש דינרין זהב קאי גם על המאה, וכונתו שהמאה וחמשים הן דינרין זהב. מה שאין כן אם כתוב בשטר מאה ואחד דינר זהב מפרשינן המאה שהן רק מאה זהובים כסף (נתח"מ).

איסתרא וזווא כו' - איסתרא הוא סלע (סמ"ע).

בשית מאה איסתרא. ג'ב ע' תשו' ב"ח סט"ו (רע"א).

שאיין עושיין סכום חשבון מפרוטות - פירוש, אלא מצרפין אותו לזו או איסתרא וכותבין חשבון הזוויים או האיסתרא (סמ"ע). לשון רש"י לכו' - עיין מזה בתשובות מהרש"ך ספר ג' סי' מ"ז מ"ח וסי' קט"ז, ותשובת מהר"ן חיים סוף סי' כ"א (ש"ך).

ואפילו לא נכתב דנין אותו וכו' - פירוש משום דמסתמא היה דעתו שיכתוב כן. ולפי זה משמע בפשיטות דהיינו דוקא שידוע שידע מזה, אבל אם לא ידע מזה אף על פי שנהגו ההדייטות כן אין דנין אותו כאלו נכתב, וכן הוא לקמן (סי' סא ס"ה ברמ"א סק"ט?), ועיין לקמן (סי' קד ס"ב ברמ"א ודברי שם סק"ט?) (ש"ך), מש"כ סי' סא צ"ל סי' עא סק"ג (רע"א). או אמי - מהאי טעמא יש להכשיר אם כתב לחמותו אמו (סמ"ע), ויש לפקפק בדבר (רע"א).

הואיל וגדלוהו - זה דוקא באין להמגדל בנים (רע"א). ויש חולקים, ועיין מה שכתבתי בפ"ת ליה"ד סימן ר"ז סק"א (פ"ת).

¹³ עי' רמב"ם (שגגות פ"י ה"ו): כל קרבנות שהאשה חייבת בעלה מביא על ידיה, אם היה עני מביא קרבן עני ואם היה עשיר מביא על ידיה קרבן עשיר, ומביא אדם על ידי בנו ועל ידי בתו ועל ידי עבדו ושפחתו קרבן עני ומאכילן בזבחים.

¹⁴ עי' שו"ע (ח"מ סי' צז ס"ט): אם מת הלוה אחר שהשיב לו המשכון, שומטו מעל בניו ואינו מחזיר. ביאור: שומטו מעל בניו ואינו מחזיר - עי' לעיל (סעיף ט"ז) (סמ"ע).

⁷ עי' שו"ע (ח"מ סי' שכא ס"א): החוכר או המקבל שדה מחבירו והוא בית השלחין או בית האילן, ויבש מעין בית השלחין, ולא פסק הנחר הגדול אלא אפשר להביא ממנו בדלי, או שנקצץ האילן של בית האילנות, אינו מנכה לו מחכירו, ואם מכת מדינה היא כגון שישב הנהר, מנכה לו מחכירו. הגה: אבל בקבלנות אינו מנכה לו כלום, אלא חולקין במה שנמצא כפי תנאים. והא דאמרין אמ מכת מדינה מנכה לו מן חכירו, הוא הדין בכל כיוצא בזה, דכל מקום שנפסד הענין לגמרי והוי מכת מדינה מנכה לו משכירותו, ואם אפשר לתקנו ע"י טורח ותחבולות אינו מנכה לו, וכל מקום שמנכה לו אין חילוק במה שעבר או להבא, וכן פסק מהר"ם על מלמד שגזר המושל שלא ילמוד, דהוי מכת מדינה וכל הפסד על בעל הבית, ויש חולקין וסבירא להו דמכאן ולהבא בדין חזרה קאי, כמו שאמרין לעיל סימן ש"י לענין השוכר חמור ומת, ואם לא חזר איהו דאפסיד אנפשיה ומחל, והסברא הראשונה נ"ל עיקר:

ביאור: והוא בית השלחין - פירוש, שדה יבשה שאין די לה במי גשמים וצריכין להשקותה נקראת בית השלחין, וכדי שלא יגדל הטירחא להביא מים מן הנהר להשקותה רגילין לחפור בה מעין שנוטלין ממנו מים להשקותה. ומה שכתב והיא בית השלחין, כלומר אותו שדה שחוכר היה באותה עת בית השלחין, ולא שחוכר אומר למחכיר חכור לי בית השלחין זה כ"ש בסעיף ב' (סמ"ע).

או בית האילן - פירוש, שהיא שדה של תבואה שגדלים בה ג'כ אילנות, ופירות האילנות יבואו לידו דהמקבל בלי טירחא, וכנ"ל בסיומן ש"ך סעיף ה' (סמ"ע).

ולא פסק הנהר הגדול - דאילו פסק הוי מכת מדינה והיה מנכה מן השכירות, כמו שמשק כאן, וכן בסי' שכ"ב ס"א (סמ"ע). עי' המשך בהערה.

⁸ עי' שו"ע (ח"מ סי' ריח ס"ז): האומר לחבירו בית כור פלוני אני מוכר לך, אע"פ שאין במדתו אלא לתך הגיעו שלא מכל לו אלא מקום הנקרא בית כור, לפיכך צריך המוכר להביא ראייה שהוא נקרא בית כור:

⁹ עי' שו"ע (ח"מ סי' ריח ס"ח): וכן האומר לחבירו כרם שלי במקום פלוני אני מוכר, אע"פ שאין בו גפנים הגיעו והוא שיהיו קורים אותו כרם, וכן האומר לחבירו פרס זה אני מוכר לך, אפילו אין בו רמונים הגיעו והוא שיקרא פרס, וכן כל כיוצא בזה:

¹⁰ עי' שו"ע (ח"מ סי' שכא ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 8.

¹¹ עי' שו"ע (ח"מ סי' שכח ס"ב): לא עבדה אלא הובירה כולה או מקצתה, שמין אותה כמה היא ראויה לעשות ונותן לו חלקו שהיה מגיע לו, ואם התנה עמו או אוביר ולא אעביד אשלם אף זו, הרי זו אסמכתא ואינו חייב לשלם, אלא אנו כפי מה שראויה לעשות בלבד. ביאור: ונותן לו חלקו כו' - כנ"ל ס"ק (סמ"ע).

אלא נותן - כל גוזמא הוי אסמכתא [עי' לעיל סי' ס"א סעיף ה], ופטר אפילו מהוצאות, וכאן שונה דאף אם לא כתב ליה כלל, מכל מקום חייב לשלם במיטבא, ולכן אם כתב גוזמא נשאר במה שהיה חייב ללא כתיבה כלל, אבל במקרה שאין חיוב ללא התחייבות, אם זה גוזמא, אינו חייב כלום (רע"א בשם אוריים).

¹² עי' שו"ע (ח"מ סי' מב ס"ו): היה כתוב בו חשבון סתם, הולכים אחר המנהג שרגילים לעשות בו באותו מקום סכום חשבונם, כהוא שטרא דתיב

{ קד ע"ב }

[מתרץ הגמ'] הכתיבה עוזר לפחות דמיון שאם יפחתו דמי המשכון שנשתמש בו הלוה, יפרע משאר נכסיו ככל הכתוב בשטר].

רבי יוסי היה דורש לשון הדין, שלמדנו, רבי יוסי אומר: מקום שנהגו לעשות כתובה מלוה¹⁵ [שכל מה שכתוב בשטר כתובתה מנדוניא שהכניסה מבית אביה, הבעל צריך לשלם לה כשנתגרשה, כדרך שבעל חוב נפרד ככל הכתוב בשטר מלוה, ולא אומרים שנכתבה בכתובה לכבודה. וכמו כן, הבעל] גובה מלוה [מאבי הבת כל הכתוב בכתובה כאילו הלוה. אבל במקום שנהגו] לכפול [בכתובתה מה שנתנה בנדוניא, אז כשנתגרשה היא] גובה [רק] מחצה. [אנשי] "נהרבלאי" גבו שליש [מהכתוב בכתובתה].

מרימר [נהג] לגבות [החתן מחמיו] גם השבח [פי' במקום שנהגו לכפול הנדוניא בכתובה, היה גובה ככל הכתוב ולא רק מחצה]. אמר לו רבינא למרימר: והרי למדנו: [במקום שנהגו] לכפול, גובה מחצה. לא קשה, זה [שכתוב שגובה הכל היינו כאשר החתן] עשה קנין [סודר עם אביה על הנדוניא], זה [שכתוב שרק גובה חצי היינו], כשלא עשה קנין [עם אבי הבת]. רבינא כתב שבח לכיתו [פי' הכפיל בכתובתה את הנדוניא לכבודה]. אמרו לו [לחתן]: ישעשה קנין מהרב [פי' מרבינא]. אמר להם: אם עושים קחני, אינני כותב כפול, ואם אני כותב כפול, אינני עושה קנין.

איש א' שאמר להם [לעצדם במצוה מחמת מיתה]: תנו ארבע מאה כסף לבתי בכתובתה. שלח רב אחא בנו של רב אביא לפני רב אשי [הרי זה במקום שמכפילים את הנדוניא, אם כן כוונתו]: ארבע מאה [לגביה] שהם שמנה מאות [הכתוב בכתובה לשבח], או ארבע מאה כסף שהם מאתיים. אמר רב אשי: וראים, שאם אמר "תנו לה" [פירושו] ארבע מאה כסף שהם שמנה מאות, אם הוא אמר "כתובו לה" [פירושו] ארבע מאה כסף שהם מאתיים. ויש אומרים, אמר רב אשי: וראים שאם אמר לכתובתה [פירושו] ארבע מאה כסף שהם שמנה מאות [היינו לגביה], ואם אמר בכתובתה [פירושו] לכתוב בכתובתה [ארבע מאה כסף שהם מאתיים [לגביה]]. ולא היא¹⁶, לא משנה שאמר לכתובתה ולא משנה שאמר בכתובתה [כוונתו] [לארבע מאה כסף שהם מאתיים, עד שאמר "תנו לה" סתם.

איש א' שקבל קרקע מחבירו [באריסות], אמר: אם אני מוביר אותה [ולא חורשה וזורעה], אני אתן לך אלף זוז, והוא הוביר שלישי [השדה ועבד שתי שלישים]. אמרו נהרדעי: הדין הוא שיתן שלש מאות שלישים ושלש ושלש [זוז כמו שאמר]. רבא אמר [אינו חייב לשלם כלום, שכן מה שאמר] הוא אסמכתא¹⁷ [פי' סתם הבטחה], ואסמכתא לא קונה. ולפי רבא, מה שונה מזה שלמדנו: אם אוביר ולא אעשה אשלם במיטב. שם לא מגזים [ולכן אינו אסמכתא, וכך הפסיד אותו], כאן כיון שאמר דבר מיותר, הוא סתם גרמא שמגזים.

איש א' שקיבל קרקע [כקבלן] לשומשמים [והם יקרים יותר מחטים, ומכחישים את הקרקע יותר מחטים, ובמקום לזרוע שומשמים], זרעה חטים ועשה חטים כשומשמים [פי' הוקרו, ונמצא שלא הפסיד בעל הבית במה ששינה וגם נשתכר כחש הקרקע]. רב כהנא חשב לומר: שינכה [מחלקו של בעל הבית] כחש הקרקע¹⁸ [פי' מה שהיתה מכחשת אם היה זורעה שומשמים יותר משזרעה חטים, ולא יטול בה חטין שיעור שומשמים - שהרי לא הכחישה כל כך מחמת החטין]. אמר רב אשי לרב כהנא: אנשים אומרים: [היה לון] להכחיש הקרקע [בזריעת שומשמים] ולא לכחוש הבעלים [ליטול עכשיו פחות וירעב הוא וביתו].

איש א' שקיבל קרקע [כקבלן] לשומשמים [והם יקרים יותר מחטים, ומכחישים את הקרקע יותר מחטים, ובמקום לזרוע שומשמים], זרעה חטים

¹⁵ ע"י ש"ע (אה"ע סי' סו ס"א):

¹⁶ ע"י ש"ע (ח"מ סי' רנג ס"א): שכיב מרע שאמר תנו ת' זוז לבתי בכתובתה או לכתובתה, אם דרך אנשי העיר להוסיף בשומת הנדוניא ולכתוב שוה מנה במאתים, אינה נוטלת אלא ק"ק שהרי לא אמר ת' סתם:

ביאור: בשומת הנדוניא - דכל מה שמכניס האיש לבתו בנדוניאה החתן מקבלו בצאן ברזל וכותב אותו סך בכתובתה לשעבד לה כל נכסיו על זה, זולת מנה ומאתים שהוא תקנת חז"ל, וזהו הנקרא נדוניאה, ומש"ה התחיל וכתב "לבתי בכתובתה", על שם שכותב אותו סך נדוניאה מה שמשעבד לה בכתובתה, ובקצת מקומות שמין מפני כבוד הכלה כל הנדוניא שהוא מתשטיין ומלבושין יותר משוין שליש ופעמים מחצה, ע"י אה"ע (סי' סו) (סמ"ע), שכ"מ שנתן מתנה על הנאי, ולא קיימו התנאי (או אפילו ספק אם קיימו), הכל של הירושים (ש"ך הירוש"ם), מה שהזכיר כתובתה ל' שטר כתובתה, שיהא נתכוין כמו שרגילין לכתוב, ולא קאי אנתנית הנדוניא (ט"ז).

¹⁷ ע"י ש"ע (ח"מ סי' שכח ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 11.

¹⁸ ע"י ש"ע (ח"מ סי' שכח ס"א): המקבל שדה מחבירו לזרעה שומשמים, זרעה חטים, ועשתה חטים ששוין כמו שהיתה ראויה לעשות מהשומשמים, אין לו עליו אלא תרעומת. עשתה פחות ממה שהיא ראויה לעשות מהשומשמים, משלם לו המקבל כפי מה שהיא ראויה לעשות מהשומשמים. עשתה חטים יותר ממה שהיא ראויה לעשות מהשומשמים, חולקין לפי התנאי שביניהם, אל"פ שמשכר בעל הקרקע:

ועשה חטים יותר משומשמים [הוקרו החטין והצליחה אותה שנה זריעת חטין יותר משל שומשמים]. רבינא חשב לומר: שיתן [לאריס] שבח שביניהם [והבעל הבקרע רק יקבל כדי שיעור שומשמים]. אמר רב אחא מדרסי לרבינא: וכי הוא השביח, והקרקע לא השביחה.

אמרו נהרדעי: [התיר] עיסקא¹⁹ [היינו שא' מקבל סחורה מבית הבית, ושומה כפי דמיה שהיא שוה כאן, והוא מוליכה למקום היוקר לחצי השכר חצי אחריות אונסים עליו כמלוה וחצי אחריות על הבלעים כפקדון], היא חצי מלוה וחצי פקדון. שהרבנים עשו דבר שטוב ללוה, וטוב למלוה. עכשיו שאומרים חצי מלוה, אם הוא רוצה לשתות בו שכר מותר לו [פי' אם רצה להוציא חציה בהוצאת ביתו, מוציא, שהרי היא מלוה עליו]. רבא אמר [כחולק על נהרדעי]: נקרא "עיסקא"¹¹, שאמר לו: כאשר נתתי לך [הכסף הוא] להתעסק בה [וימתוך שתשתכר בחצי שלך, תטרח ותעסוק בה יפה] ולא לשתות בו שכר.

אמר רב אידי בר אבין: ואם מת הלוה, והעיסקא קיימת ביד בניו, החציה שהיא מלוה נעשה כמטלטלים אצל בניו [ואין הבעלים גובים ממנה, שכן מטלטלים לא נשתעבדים לבעל חוב]. רבא אמר [כחולק על רב אידי]: לכן נקרא עיסקא¹² [שתהא קיימת תמיד, ומתעסק בה, ויסמכו עליה בעליה שלא תינתן להוציא, ואם מת לוה, יגבה], שאם מת, לא נעשה כמטלטלים אצל בניו [כיון דצריכה להיות קיימת, סמיכתו עליה כקרקע]. אמר רבא [סתם עיסקא שליש בשכר לבעל הבית וחצי בהפסד, ולכן מי שנותן עיסקא שני חבילות בגדים במנה, כותבים שטר של מנה, ואם מפסיד באחת מן החבילות מדמי הקרן מחמשים חמשה דינרים, ומשתכר בחביתה חמשה עשר דינרין, אין כאן חשבון להפסד לבד ולשכר לבד, אלא נשתכר בסחורה זו עשרה דינרין, ויטלו בעליו מאותם עשרה דינרים שליש שהן שלשה דינרים ושליש דינר, והמקבל יטול שני שלישים. אבל אם כתב] על עיסקא אחד שני שטרות [כל חבילה שטר של חמשים, נמצא חשבון של כל אחד לבדו, ויקבל עליו המלוה בהפסד החצי שהוא שני דינרים וחצי, ובשכר של חבירתה לא יטול אלא שליש, ולא נמצא לחלקו שכר אלא חמשה דינרים]¹³, זה הפסד למלוה,

ביאור: לזרעה שומשמים כו' - שהשומשמים מוכישים את הקרקע יותר מחיטין, וגם דמיה יקרים יותר מזרע חיטין (סמ"ע).

אין לו עליו אלא תרעומת - יש מפרשים ד"ל, להנותן יש תרעומת על המקבל ששינה ממה שהתנה עמו לזרעה שומשמים, משום דלשומשמים היה צריך. ואף שבדמי החיטין היה יכול לקנות שומשמים מן השוק, מ"מ ניחא ליה בשלו, ואין בזה אלא תרעומת ולא היזק ממון. אבל יותר נראה ד"ל דהמקבל יש לו תרעומת על הנותן על מה שטרח עד שהצליחו להיות שוים כשומשמים, וצריך ליתן לו החציה, ואינו מנכה לו מה שהרויח הנותן דלא נכחיש ארעא (סמ"ע, וש"ך), ועיקר כדעה ראשונה, דא"ל אילו זרעת שומשמים אפשר שג"כ היה מצליח, וא"כ היה לנו הרווחה טפי (ט"ז).

משלם לו המקבל כפי כו' - קמ"ל בזה, דאין המקבל יכול לומר לטובה כיונתי שלא לכחוש ארעא, אלא צריך לשלם לו מטעם דאמרי אינשי לכחוש ארעא ולא לכחוש מריה (סמ"ע).

עשתה חיטין יותר ממה שהיתה ראויה כו' - ואין המקבל יכול לומר אילו זרעתי שומשמים היה נכחש הקרקע יותר, וגם לא היתה מצליחת בזריעת החיטין כל כך אם לא שטרחתי בה הרבה, לפיכך אנכה לך מחלק מה שהרוחת שלא נכחש הקרקע, וגם אקח היתרון שווה החיטין יותר על השומשמים שבא מכח טרחתי, שהנותן יכול להשיב לו, וכי טרחתי לבד גרמה ולא טובת השדה, מש"ה חולקין (סמ"ע).

{ קה ע"א }

[ואם יש] שתי עסקאות, ושטר א', זה הפסד של הלוח [היינו אם קבל היום ממנו במנה ולמחר במנה, וכתב שטר על מאתים, הפסיד הלוח, שאם היא הפסד בזה ושכר בזה, לא יחשבו כל אחד לבדו אלא השכר ימלא הקרן תחילה, ואחר כך יחלקו המותר].

ואמר רבא: מי שקיבל "עיסקא" מאת חבירו ונפסד¹⁹, טרח ומילא [את החסרון] ולא הודיע לו, לא יכול לומר לו: קח מאותו ההפסד [חצי, ושכר תקח רק שלישי], משום שיאמר לו: לכך טרחת למלותו [שהתביישת ועשית כדי למלאות את הקרן], כדי שלא יקראו לך "מפסיד עסקים".

ואמר רבא: שנים שעשו עיסקא יחד [פי' שני קבלנים שקבלו עיסקא מבעל הבית בשותפות, שימכרוהו ויסחרו במעות עד זמן פלוני ויחלקו ביניהם ובין בעל הבית כמשפט, ונשתמשו חצי הזמן] והרויחו²⁰, ואמר לו אחד לחבירו: בא ונחלק, אם אמר השני נרווח יותר, הדין הוא ש[יכול] לעכב [עד שיגיע הזמן שקבעו לבעל הבית, שיחזרו לו את שלו, והמותר יחלקו]. ואם אמר לו: תן לי חצי הרווח [ונמשיך לעבוד עם הקרן]. יאמר לו: הרווח משועבד לקרן [שמא בסחורה שנעשה עוד נפסיד, וצריך שיהא הרווח קיים להשתכר בו עוד כדי למלאות הקרן]. ואם אמר לו: תן לי חצי הרווח וחצי הקרן. יאמר לו: העיסקא משועבד [כל חצי] אחד לשני [ואם נחלק, אולי חלקי יפסיד וחלקך ירווח, ואפסיד מהחלוקה]. ואם אמר לו: נחלק ברווח ונחלק בקרן, ואם מגיע לך הפסד [בזה שחלקנו] אני אעלה אותך איתי. אמר לו: לא, מזלא של שנים יותר טובה.

משנה. המקבל שדה מחבירו [בכחירות] ולא רצה להוציא העשבים לא טובים²¹, ואמר לו: מה איכפת לך [אם חלקי יחסר] הוואיל ואני נותן לך את חכירך [כך וכך כורין שפסקתי עמך]. אין שומעין לו, מפני שיכול לומר לו: למחר אתה יוצא ממנה, ו[השדה] גודלת עשבים בפני.

גמרא. אם אמר לו: אני אחרוש אחר [הקצירה ואהפוך פרשי העשבים שנותרו בה וימותו, ולא תעלה לפניך עשבים, מה הוא יענה], אמר לו: אני רוצה חטים מעולים [ואם העשבים שם, הם יהיו כחושים ולא בריאים]. ואם אמר לו: אני אקנה לך חטים בשוק. אמר לו: אני רוצה חטים מקרקעי. ואם אמר לו: אני ארצא העשבים שיעור שמגיע לך. אמר לו: אתה נותן שם רע לקרקעי. [מקשה הגמ', הרי לא כתוב במשנה "שם רע לקרקעי" אלא למדנו במשנה: מפני שגודלת עשבים בפני. אלא, משום שאמר לו: זרע שנפל נפל [פי' אפילו אם תחרוש, סוף סוף העשבים שתניח בה עכשיו עד שידרעו יפלו הזרעים לארץ, ויצמחו לשנה הבאה, ולזו לא תועיל החרישה].

משנה. המקבל שדה מחבירו ולא עשתה [השדה תבואה אלא קצת, והאריס לא רוצה לעבוד], אם יש בה כדי להעמיד כרי, חייב [האריס] לטפל בה [אפילו בעל כרחו]. אמר רבי יהודה: מהוא קצבה בכרי [וכי זה אותו דבר לשדה גדולה או שדה קטנה]. אלא, אם יש בה כדי נפילה [פי' שיכול לחזור ולזורע לשנה הבאה מתבואת שנה זו].

גמרא. הרבנים למדו: המקבל שדה מחבירו ולא עשתה²², אם יש בה כדי להעמיד כרי, חייב לטפל בה, שכך כותב לו "אני אעמוד ואחרוש ואזרע ואוציא עשבים ואעשה מעמר ואעשה דרשה ואזרה המוץ [ברחת או בנפה] ואעמיד כרי לפניך, ותבא אתה ותקח חצי, ואני בעמלי ובמעשה ידי [אקח] חצי. וכמה כדי להעמיד בה כרי. אמר רבי יוסי ברבי חנינא: כדי שהרחת [פי' כלי שזורים המוץ ברוח מתוך הבתואה] יכול לעמוד בה [כשתוחבין אותה בתוכו ולא ליפול]. שאלו: רחת היוצא [תודיה] מצד הזה ומצד הזה

מה [דינו]. בא ושמע, אמר רבי אבהו: לפי פרשה מאת רבי יוסי ברבי חנינא: כל שאין הלהב שלו רואה פני החמה.

למדנו, לוי אמר: [שיעור כרי היא] שלש סאין, הבית מדרש של רבי ינאי אמר: סאתים. אמר ריש לקיש: סאתים שאמרו, חוץ מן ההוצאה. למדנו שם: פריצי זיתים וענבים, בית שמאי מטמאין [שנחשבים כאוכל] ובית הלל מטהרין [שאינם אוכל]²³, מהו פריצי זיתים. אמר רב הונא: רשעי זיתים [פי' זתים רעים, שאין בישולן נגמר לעולם]. אמר רב יוסף: ומהו הפסוק [כמקור ללשון זו "פריצי"], "ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו". רב נחמן בר יצחק אמר: מכאן "והוליד בן פריץ שפך דם".

וכמה [הן מבושלין ועדיין] פריצי זיתים. רבי אלעזר אמר: ארבעת קבין לקורה [פי' כאשר מכניסין בבית הבד מהן כדי שיעור טעינת הקורה בפעם אחת, ואין מוציאין אלא ארבעה קבין שמן], הבית מדרש של רבי ינאי אמרו: סאתים לקורה. ולא נחלקו, זה [פי' ר"א מדרב] במקום שמכניסים כור בגת, וזה [פי' ר' ינאי] במקום שמכניסים שלשה כורים בגת. הרבנים למדו:

²¹ עי' שר"ע (ח"מ סי' שכ ס"ד): הוב"ד לעיל הערה 3.

²² עי' שר"ע (ח"מ סי' שכ ס"א): המקבל שדה מחבירו ולא עשתה, אם יש בה כדי להוציא סאתים יתר על ההוצאה, חייב המקבל לטפל בה, שכך כותב לבעל הקרקע אלא אקום ואזרע וכו' ואעמיד כרי לפניך ותטול חלקך וכו', ואפילו לא כתב כך כמאן דכתב דמי:

ביאור: חייב המקבל כו' - אם הוא פחות מכדי שיעור זה, אינו יכול לכופו שיעבוד פעם אחרת אפילו תוך ימי הזריעה, ודלא כרמ"א שכ"ב ס"ב (ט"ז).

שכך כותב - הך "שכך כותב לך" אינו טעם על חיוב הפועל לטפל בו כשיש בו להעמיד כרי, רק הוא טעם על מה דפטרין לפועל בשאין בו כדי להעמיד כרי, דודאי מצד הסברא מחויב בכל שהוא כמו שנשתעבד (פ"ת).

ואעמיד כרי לפניך - ר"ל הרי שהתחייב נפשו לחרוש ולזרוע בשביל כרי, ושיערו חכמים כשמותר שני סאין נוסף על ההוצאה, באופן שהשני סאין ישארו לפניו מיקרי כרי וחייב לטרוח עבורו, אף שמאותן שני סאין צריך ליתן להמקבל חלקו (סמ"ע).

ואפילו לא כתב כו' - כיון דרגילין לכתוב כן, כל המקבל סתם על דעת הנהוג מקבל, והו"ל כתנאי ב"ד דצריך לקיימו על כל פנים (סמ"ע).

²³ רמב"ם (טומאת אוכלין פ"א ה"ב): זיתים וענבים הקשים שנפרצין ויוצאין מתחת הקורה בשעת הדריכה אינן מקבלין טומאה, ועד כמה עד ארבעה קבין לכל כור, היה הנפרץ יתר מזה מקבלין טומאה, ואם כנסן לאוכלין אף על פי שהן פחות מארבעה קבין מקבלין טומאה.

¹⁹ עי' שר"ע (י"ד סי' קעז ס"ד): המקבל עיסקא מחבירו והפסיד ולא הודיעו אלא נתעסק ומילא הקרן, אינו יכול לומר: תפסיד חלקך מההפסד, אלא יתמלא הקרן מהרויח ואם יש בו מותר יחלקוהו לפי תנאם. הגה: ודווקא שלא הודיעו, אבל אם הודיעו, וא"ל: לא אעסוק עוד עד שנפלוג ברוח, הרשות בידו, דהא יכול לחזור בו אימת שירצה כמו שיתבאר. המקבל עיסקא נותן מס מן הרויח תחלה ואח"כ יחלקו, אא"כ התנו שיוכל ליקח ריוח מתי שירצה, או שהודיעו ליקח חלקו מן הרויח, ואז אם נתן אח"כ מס נחשב להפסד.

ביאור: עד שנפלוג ברוח - פי' שתקבל עליך שאם יהיה ריוח אח"כ נחלוק אותו ולא נחשיבהו למלאות ההפסד שהיה כבר (ט"ז וש"ך), ולא יהא הרויח משועבד לקרן הרשות בידו (ש"ך).

²⁰ עי' שר"ע (י"ד סי' קעז ס"ה): שנים שקבלו עיסקא מאחד לזמן, ואמר אחד לחבירו בתוך הזמן: נחלוק העסק ואתעסק אני בחצי ואתה בחצי, אין שומעין לו. ואפילו אם אמר: אני אקבל אחריות בחצי שלך שאם תפסיד אני אפרענו לבעל המעות, אין שומעין לו. ואפילו אם יאמר: ישאר הקרן בין שנינו ולא נחלוק רק הרויח, אין שומעין לו.

ביאור: לזמן כו' - "א דוקא לזמן אבל לא קבע זמן מצי למימר לחבריה הב לי פלגא רווחאי ופלגא קרנאי כו' אף על גב דלא הגיע זמן מכירתה לפי מנהג העולם ועי' בח"מ (סי' קעז ס"?) מדינים אלו (ש"ך).

אין שומעין לו - דמזלי דבי תרי עדיף (ט"ז וש"ך).
רק הרויח וכו' - דרווח לקרנא משתעבד דשמא יפסיד בסחורה וצריך שיהיה הרויח קיים להשתכר בו עוד כדי למלאות הקרן (ט"ז).

עלו [זב ואדם טהור יחד] באילן²⁴ שכוחו רע או בסוכה שכוחה רע, [הטהור נהיה] טמא [כיון שהאילן או הסוכה כחה רע נכפפת תחתיה, וכבר העליון על התחתון ונשען עליו מכוחו של עליון, ובין זב שנשען על הטהור ובין טהור שנשען על הזב - טמא].

איך מדובר "אילן שכוחו רע". אמרו בבית מדרש של רבי ינאי: כל שאין בעיקרו [ברחבו] לחוק רובע. איך מדובר סוכה שכוחה רע. אמר ריש לקיש: כל שנחבאת בחזיונה [שהאוחז בה טומנה? בכף ידו]. למדנו במשנה שם: המהלך על גבי אבנים שיכול להסיט בבית הפרס²⁵ [שדה שנחרש בה קבר, חשו לעצם כשעורה שמטמא במגע ובמשיא ואינו מטמא באהל, והיו שם אבנים שאינן תקועות וקבועות בארץ, והן נסטות מחמת העובר עליהן, ועצם כשעורה ניסת מכהו, או מי שאוכל טהרות רוכב] על האדם ועל הבהמה שכוחן רע [בבית הפרס], טמא. איך מדובר "אדם שכוחו רע". אמר ריש לקיש: כל שרוכבו וארכבותיו נוקשות [זו לזו]. איך מדובר בהמה שכוחה רע. אמר רבי ינאי: כל [שבשעה] שרוכבה [יושב עליה, היא] מטילה גללים.

אמרו בבית מדרש של רבי ינאי: לתפלה ולתפילין [שיעור משוי הוא] ארבעה קבין. מה הוא "לתפלה". שלמדנו: הנושא משאוי על כתפו והגיע זמן תפלה²⁶, פחות מארבעה קבין. מפשילין לאחוריו ומתפלל [שאינו כובדן מונע מלהתכוין לבו, אבל אם זה שוקל] ארבעה קבין, מניח על גבי קרקע ומתפלל.

מה הוא "לתפילין". שלמדנו: היה נושא משאוי על ראשו והניח תפילין בראשו²⁷. אם היו תפילין ממעמכות [תחת המשא], אסור, ואם לא, מותר. באיזו משאוי אמרו [שמתמכעת], במשאוי של ארבעת קבין.

רבי חייה יליד: המוציא זבל על ראשו ותפילין בראשו, הרי זה לא יסלק לצדדין, ולא יקשרן במתניו, מפני שהוא נוהג בהם מנהג בדין. אבל קושרם על זרועו במקום תפילין [של יד]. אמרו בשם בית מדרש של שילא: אפילו מטפחת שלהן [פני שכורכים בה תפילין בלילה] אסור להניח על הראש [כמשאוי] שיש בו תפילין. וכמה [הוא משקל המשאוי ואסור להניחו על ראשו לדבריו]. אמר אביי: אפילו רבע של רבע של ליטרא של פומבדיתא.

אמר רבי יהודה מאי קצבה בכרי אלא אם יש בו כדי נפילה. וכמה [הוא שיעור] כדי נפילה. רבי אמי אמר רבי יוחנן: ארבעה סאין [לבית קרקע] כור [שהוא מאה אמה אורך על חמשים רוחב, וכור הוא ל' סאים], רבי אמי דיליה אמר: שמונה סאין לכור. אמר זקן אחד לרב חמא בנו של רבה בר אבוה: אני אסביר לך [שאינו ביניהם מחלוקת, אלא] בשנות של רבי יוחנן

היתה הארץ שמנה [ודיו לבית כור בארבע סאין], ובשנות של רבי אמי הארץ היתה כחושה [וצריכה שמונה סאים]. למדנו שם: הרוח שפיזרה את העומרין²⁸ [בשדה, וכיסו את הלקט של עניים מפזורה בשדה, ואין ידוע כמה לקט היה שם למטה מן העומרין], אומדים אותה [בית דין] כמה לקט ראויה לעשות, ונותן [בעל הבית] לעניים. רבן שמעון בן גמליאל אומר [אין אומדים אלא יש שיעור מדויק] נותן לעניים כדי נפילה. וכמה [היא שיעור] כדי נפילה. כאשר רב דימי הגיע [מארץ ישראל לבבל] אמר רבי אלעזר, ואם תאמר רבי יוחנן: ארבעת קבין לכור. רבי ירמיה שאל [כוונתו] לכור זרע [פני שדה שזרעו בה כור] או לכור תבואה [שדה שלוקה בה כור. וכאשר אמרו "כור זרע" היינו] למפולת יד [היינו במקום שזורעים ביד] או למפולת שוורים [מקום שנותנין הזרע בעגלה מנוקבת ומוליכין השוורים את העגלה על המחרישה, והזרע הוא נופל והולך, והרבה זרע צריך למפולת שוורים יותר ממפולת יד]. בא ושמע, כאשר רבין הגיע [מארץ ישראל לבבל] אמר רבי אבהו בשם רבי אלעזר, ויש אומרים אמר רבי יוחנן: ארבעת קבין לכור זרע. ועדיין שאל: למפולת יד או למפולת שוורים. תיקו.

משנה. המקבל שדה מחבירו [בחקירות על מנת שיעלה לבעל הבית סכום קצוב מהתבואה בסוף השנה והשאר יטול לעצמו ואחר שזרע וצמחה] אכלה חגב, או נשדפה, [פני שנפלו הגרעינים מן השיבלים על ידי רוח סערה]²⁹, אם מכת מדינה היא, מנכה לו מן חכורו, אם אינה מכת מדינה, אין מנכה לו מן חכורו [שיאמר לו מזלך גרם]. רבי יהודה אומר: אם קיבלה הימנו במעות [שהחוכר לא משלם תבואה אלא מעות], בין כך ובין כך אינו מנכה לו מחכורו [שעל המעות לא נגזרה גזירה, הלכך לא עליה היתה פורענות זו].

גמרא. איך מדובר מכת מדינה. אמר רב יהודה: כגון שנשדף רוב הבקעה [שזו בתוכה]. עולא אמר: כגון שנשדפו ארבע שדות מארבע רוחותיה. אמר עולא: שאלו במערב [פני בארץ ישראל]: [אם] נשדף תלם אחד סביב שדהו [ולא כל השדה שסביבו], מה [הדין]. וכן יש לשאול אם נשדף כל הדי' שדות בדי' רוחות אבל נשתיר תלם אחד על פני כולה [שלא נשדף], מה [הדין], האם אומרים כיון שנשתיר תלם אחד על פני כולה שלא לקחה, אין זו מכת מדינה, אלא מזלו, או דלמא: שיוז או אינו כלום. ועוד שאלו אם נפסק שדה בור [היינו סביב השדה שנשדף יש די' שדות שלא נודעים וסביבות כל זה יש די' שדות שנשדפו], מה [הדין]. [אם היו השדות שסביבו נזרעים] שחז [למאכל בהמה ולא נשדפו, והן הפסידו בין השדות לזון]

²⁴ רמב"ם הלכות מטמאי משכב ומושב פרק ח הלכה ז

הז והטהור שישבו על הספסל או על הנסר בזמן שהן מחגירין, או שעלו באילן שכחו רע והוא האילן שאין בעובי עיקרו כדי לחוק רובע הקב, או שעלו בסוכה שכחה רע והוא שנחבא בה ודוחק אותה תזוז בו, או שעלו בסולם מצרי שאינו קבוע במסמר, או שעלו על הכבש ועל הקורה ועל הדלת בזמן שאינן מחוברין בטיט הרי זה טמא מפני שהן מתנדנדן בהן וכאילו הסיט הזב את הטהור שעמו, אבל אם ישבו בספינה גדולה שאינה יכולה להסיט באדם, או על הנסר או על הספסל בזמן שאינן מחגירין, או שעלו באילן ובסוכה שכחו יפה, או בטולם מצרי קבוע במסמר, או בכבש ובקורה ובדלת שמחוברים בטיט אפילו עלו מצד אחד הרי זה טהור.

²⁵ עי' רמב"ם (טומאת מת פ"י ה"א): המהלך בבית הפרס על גבי אבנים שאין מתנדנדן תחת רגלי אדם בשעה שמהלך עליהן, או שנכנס לה והוא רוכב על גבי אדם ובהמה שכחו יפה, הרי זה טהור, אבל אם הלך על גבי אבנים שמדעזעין בשעת הליון, אף על פי שנשמר ולא נתנדנד ה"ז טמא כמי שהלך על העפר עצמו, וכן אם הלך על גבי אדם שכחו רע עד שתהינה ארכבותיו נוקשות זו לזו, ושוקיו מרעידות כשהוא נושא, או על גבי בהמה שכחה רע עד שתטיל גללים בשעת רכיבה, ה"ז טמא וכאילו הלך ברגליו.

²⁶ עי' שו"ע (או"ח סי' צז ס"ה): הנושא משאוי על כתפו והגיע זמן תפלה, פחות מד' קבין מפשילו לאחוריו ומתפלל; ד' קבין, מניחם על גבי קרקע, ומתפלל. משנה ברורה: ע"ג קרקע - דמשי של ד' קבין אם הם עליו מבטלים כונתו:

²⁷ עי' שו"ע (או"ח סי' מא ס"א): הנושא משאוי על ראשו, חולץ תפילין של ראש עד שיסיר המשאוי, ואפ"ל מטפחתו אסור להניח על הראש שיש בו תפילין. אבל דבר שרובו ליתן בראשו, כגון כובע או מצנפת, מותר. הגה: ואפילו הכי אם הוא משאוי כבד ד' קבין והתפילין נדחקות, צריך להסירן.

משנה ברורה: הנושא משאוי - זה מיייר בכל היום לא בשעת ק"ש ותפלה. ועיי' לקמן סימן צ"ז ס"ה:

(ב) על ראשו - ואם הוא נושא משאוי על ידו במקום תפילין דמסתמא מכוסין הן וליכא גנאי אין צריך לחלוץ כ"א בשיש בהמשא ארבעה קבין דאז מסתמא התפילין רוצצות עי"ז [פמ"ג ע"ש עוד]:

(ג) חולץ תפילין - ואם יכול לסלק המשאוי לצדדין שלא במקום התפילין משמע מפמ"ג דמותר מ"א אם יש בהם משא ד' קבין נראה שיש להחמיר אף

בכה"ג עיין ב"י ולהוציא זבל על ראשו אפילו מעט ואפילו לצדדין אסור דבכל גווני הוי בזה בזיון לתפילין שעל ראשו אם לא כשמסלק אז התש"ר מעליו שרי אף דנושא השל יד. ואם ירצה להוציא זבל על היד אפשר דאפילו אם התפילין הם מכוסים בבגדיו איכא בזה בזיון להתפילין שעליו [פמ"ג]:

(ד) מותר - אף שהוא מונח על התפילין אין בזה בזיון לתפילין כיון שהוא דרך מלבוש אך אם הכובע גדולה יזהר שכובד הכובע לא יסיר את התפילין ממקום הראוי להן [מח"א]:

(ה) ד' קבין - הם ל"ה לטראות ששוקלין בו הכסף בפרא [ל"ח]:
(ו) נדחקות אין פ"י שהתפילין זזין ממקומן לגמרי ואין מונחין כדין דבזה פשיטא שאסור ואפ"י אם משאן קל אלא ר"ל שמונחין במקומן בדוחק מחמת המשוי שמונח עליהם ומקצר את מקומם והב"ח מיקל בענין זה במצנפת וכובע [פמ"ג]:

²⁸ עי' רמב"ם (מתנות עניים פ"ד ה"ה): הרוח שפזרה את העומרין ונתערב קציר של בעל השדה עם הלקט אומדין את השדה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים מפני שזה אונס, וכמה הוא שיעור זה ארבעה קבין תבואה לכל בית כור.

דרך אמונה: הרוח שפזרה את העומרין. (ג) ונפתח הקשר שלהן ונתערב עם הלקט ואין ניכר איזה הלקט:

אומדין את השדה. פ"י משערין כמה הדרך ליפול לקט ומשערין בשדה בינונית כדמפרש ואזיל:

(ל) מפני שזה אונס. ולכן לא קנסו אותו כמו בסמוך ה"ו:
לכל בית כור. בית כור הוא קרקע שיש בתשבורתו ע"ה אלף אמה שהוא ברביע רגל"ז אמה על רגל"ז אמה בקיבוב ובטשח כזה זורעין כור תבואה ולכן נקרא בית כור ושיערו חכמים דבטשח שדה כזה רגיל ליפול לקט ד' קבין תבואה לקט שהוא א' משל"ז ומחצה ממה שגדל [כי הדרך בזמנם הי' ליגדל פי ז' ומחצה ממה שנזרע כדמוכח בגמרא וע"כ בבית כור זרע גדל רכ"ה סאה וא"כ ד' קבין הוא א' משל"ז ומחצה] ולא חילקו חכמים אם היא שדה לחה שדרך ליפול פחות לקט או שדה יבשה וכן לא חילקו אם זרעו את התבואה במפולת יד או במפולת שוורים וצריך לעשר הבעה"ב לפני שנותן להם כדלקמן ה"י ואפשר שכ"ז בזמנם אבל בזמנינו שהקרקע כחושה צריך לשער כמה הדרך היום ליפול לקט משיעור שדה כזו:

מה [הדין]. ואם תאמר ששחת אינו הפסקה משום שאינו בכלל גזירת פורענות התבואה, ואם היה תבואה גם הוא היה נשרף, אם השדות שסביבו נורים אף בזרע אחר [ולא נשרפו] מה [הדין], האם אומרים אילו היו זרועות תבואה באן הם נשרפו. וכהמשך משאלה זו, האם [חטים כלפי שעורים [נחשבים] כזרע אחר או לא. [אם] כל העולם כולו [נהרס] בשדפון [רוחות חזקות שהפילו הפירות לארץ] וישלו בירקון [פי' שלא צמחו²⁹], או כל העולם כולו [נהרס] בירקון וישלו [נהרס] בשדפון, מה [הדין]. תיקו.

אמר לו [הבעל השדה לארס] לזרעה בחטים, והוא הלך וזרעה שעורים ונשתדף רוב הבקעה [שהיה השדה הזו בו], ונשתדף גם שעורים שלו, מה [הדין]. האם אומרים, שאמר לו: אם היתה זרוע אותה חטים גם היה נשרף או אולי יכול לומר לו: אם היתה זרועה בחטים היה מתקיים בי "ותגזר אמר ויקם לך" [מה שתבקש מן היוצר יעשה, ואני לא בקשתי מן השמים בתחילת השנה שיצליחני בשעורים אלא בחטין, ולכן השעורים לא הצליחו]. זה מסתבר³⁰ שאמר לו: אם היתה זרוע אותה בחטים, היה מקיים בי "ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור".

נשתדפו כל שדותיו של מחכיר [אפילו שבבקעה אחר], ונשתדף גם זה איתם, ולא נשתדף רוב הבקעה [איפה שהיה השדה], מה [הדין]. אם אומרים: כיון שלא אשתדף רוב הבקעה, לא מורידים לו [מהחכירה], או דלמא: כיון שנשתדף כל שדותיו, יכול [הארס] לומר לו: זה [קרה] משום מזלך, שהרי נשתדפו כל שדותיך. זה מסתבר שאמר לו³¹: אם זה משום מזלי, היה נשאר לי קצת [שלא היו גזורים עלי מן השמים שאפסיד את כל ממוני]. כשנאמר "כי נשארנו מעט מהרבה".

נשתדפו כל שדותיו של חוכר, ונשתדף רוב [השדות] שבבקעה [זו], ונשתדף גם זה איתם, מה [הדין]. האם אומרים: כיון שנשתדף רוב [השדות] שבבקעה, מורידים לו [מהחכירות], או דלמא: כיון שנשתדף כל הקרקעות, יכול לומר לו: משום מזלך הוא, שהרי נשתדפו כל שדותיך. זה מסתבר שאמר לו: משום מזלך הוא. למה. גם כאן שיאמר לו: אם זה משום מזלי הוא, היה נשאר לי קצת, שהיה מתקיים בי "כי נשארנו מעט מהרבה". משום שאמר לו: אם היתה ראוי שישאר לך משהו, היה נשאר לך [משדות] של עצמך [ולא היו משאירים בידך שדה שהיא רק חכורה בידך].

שאלו שאלה מברייתא: [בזמן שהיובל נוהג, המוכר שדהו יכול לפדותו, רק אחרי ב' שנים, ואם] היתה שנת שדפון או ירקון³², או שביעית, או שהיו שנים כשני אליהו [שלא ירדו גשמים], אינו עולה לו מן המנין [של שתי שנים]. כתוב שדפון וירקון דומים לשנות אליהו, מה שנות אליהו, שלא היה תבואה כלל, כמו כן כאן, שלא היה תבואה כלל. אבל [בשנה] שיש תבואה, עולה לו [מן המנין של שתי שנים], ולא אומרים שהיא מכת מדינה. אמר רב נחמן בר יצחק: שם שונה, שנאמר בפסוק "במספר שני תבואת ימכר לך", שנים שיש בהם תבואה בעולם.

²⁹ רש"י מלכים א' ח לו.

³⁰ עי' שו"ע (ח"מ ס' שכב ס"ב): התנה עליו בעל הקרקע שזרענה חטים וזרעה שעורים, או שלא זרעה כלל, או שזרעה ולא צמחה, אע"פ שבא חוב או שדפון והוכה רוב המדינה, אינו מנכה לו מחכירו. ועד מתי חייב להטפל ולזרוע פעם אחרת אם לא צמחה, כל זמן שראוי לזרעה באותו מקום. הגה: ודוקא בקבלנות, אבל בחכירות יכול לקנות לו מירות מן השוק ונותן לו חכירתו.

ביאור: וזרעה שעורים כו' - דיכול המשכיר לומר, אילו לא שנית היה מקוים בי ותגזר אמר ויקם לך (איוב ל"ב כ"ח), ואני לא ביקשתי מתחילת השנה מה' ית' שיצליחני בשעורים כי אם על חטים ביקשתי (סמ"ע).

או שלא זרעה כלל כו' - דמצי המשכיר למימר, אילו זרעת היה מקוים בי לא יבושו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו (תהלים ל"ז ט"ט) (סמ"ע).

ועד מתי חייב ליטפל ולזרוע פעם אחרת אם לא צמחה כו' - היינו דדוקא בזרעה ולא צמחה הוא דאין מנכה לו מחכירתו עד שיחזור וזרוע כל זמן שראוי לזרוע אפילו ארבע או חמש פעמים, משום דיכול המחכיר לומר מה שלא צמחה בד' פעמים שעברו משום דעדיין לא הגיע עת זמן הזרעה דשנה זו. אבל בזרעה ואלה חוב מנכה לו אפילו בפעם ראשון אם היא מכת מדינה, וא"צ לחזור ולזרוע אם אינו רוצה החוכר (סמ"ע).

ודוקא בקבלנות כו' - זה מדובר על מה שכתב המחבר "עד מתי חייב להטפל ולזרוע כו'", דמשמע דאף אם ירצה לקנות לו מן השוק, יכול בעל השדה להכריחו לחרוש ולזרוע שדה שלו, וקאמר דהיינו דוקא בקבלנות, ומטעם דיכול בעל השדה לומר תבואה של שדה שלי ניהא לי יותר. משא"כ בחוכר, דמתחילת החכירות לא היתה דעתו דדוקא אתבואה דשדה זו, דהרי אם לא יצמח שדה זו כלל היה צריך לקנות מן השוק כדי חכירתו, וכ"ש בשכירות דנותן לו מעות ולא תבואה משדה שלו כלל (סמ"ע). ו"א דבמקבל שדה וזרעה ולא צמחה דבר פשוט שאין בעל השדה יכול לכופו לזרוע פעם אחרת וכל שכן פעם ג', אלא רק כשכבר עבדה ויש תבואה כדי להעמיד כרי דהיינו שיעור סאתים, לאו כל כמיניה דהמקבל להפסידו, דהא כתב לו בלשון השטר אנו איקום ואניר ואוקים קמך כרי כו', אבל כל שאין שם כלום, ודאי כבר יצא המקבל ידי חובתו במה שעבדה פעם אחת,

אמר רב אשי לרב כהנא: א"כ ששנת השביעית תעלה לו מן המנין, שהרי יש תבואה בחוצה לארץ. אמר לו: שביעית הפקעה של המלך היא [פי' המלך ביטלו מלזרעה, והרי היא כמו שאינה, ולא קראה הכתוב לישראל שנת תבואה].

אמר רב זוטרא בנו של רב מרי לרבינא: [אם שביעית כאילו אינו] א"כ שביעית לא תעלה לו מן הגירוע [פי' לא תעלה לו בגירוע - מקדיש שדהו ובא לפדותו, שנתן לו הכתוב פדיון בתחילת היובל חמשים שקל כסף וכל שנה שנובר הוא מגרע מן החשבון כמה שמגיע להם, ונותן כמה שמגיע לשנים הבאות, וכיון ששביעית כאילו אינו, למה הן נמנות לפחות את הפדיון]. והרי למדנו במשנה: נותן סלע ופונדיון לשנה³³. אמר לו: שם שונה, [שבשנת השמיטה] ראוי לשטוח בו פרות [שלא כתוב שני תבואות בפדיון].

אמר שמואל: לא למדנו [שכאשר יש מכת המדינה מנכים לו מחכירותו] אלא כשזרעה וצמחה ואכלה חגב, אבל [אם החוכר] לא זרעה כלל, לא³⁴. שיאמר לו: אילו היתה זרוע אותה היתה מתקיים בי "לא יבשו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו".

רב ששת שאל: רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר, ובא זאב וטרף, או בא ארי ודרס, אין אומרים: אילו היה שם היה מציל, אלא אומדין אותו, אם יכול להציל, חייב, ואם לא, פטור. ולמה [הם שונים]. שנאמר לו: אם היתה שם, היה מקיים בי "גם את הארי גם (את) הדוב הכה עבדך". משום שיאמר לו: אם היתה ראוי שיקרה לך נס, היה נקרה לך נס כרבי חנינא בן דוסא, שהביאו עיזיו דובים כשהם תקועים בקרני העיזים. ונאמר לו: אע"פ שאינו ראוי לנס גדול, אבל אני ראוי לנס קטן.

דמזליהו דתרווייהו קא גרים לה. בשלמא בחוכר ושוכר דקם ליה השדה ברשותו, רק שרועה לנכות לו מחמת המכת מדינה, ודאי מצי אמר ליה המשכיר לפטור עצמו הלא תוכל עוד להרויח כל זמן שהשדה ברשותך, משא"כ לחייב המקבל לעבוד ולהוציא הוצאות פשיטא שאינו יכול, דהא כבר יצא ידי חובתו. ועוד מש"כ הסמ"ע דהמקבל שדה מחבירו יכול לכופו שיעבוד השדה, ונותן לו חטים של קרקעו דוקא, יש חולקין, דטעם זה לא אמרין ליה אלא אם כבר עבד השדה ויש פירות ואין המקבל רוצה לנכש ורוצה לתת לו חטין מן השוק, מצי אמר ליה אנא חטין דארעאי בעינא, והיינו כיון שיש כבר חטין וזכה בהן הבעל חייב המקבל להשתדלם לידו, משא"כ באם מתחילה אינו רוצה לעבוד כלל ולומר אני אשלם לך חלקך מי ימחה בידו (ט"ז).

³¹ עי' שו"ע (ח"מ ס' שכב ס"א): הוב"ד לעיל הערה **Error! Bookmark not defined.**

³² עי' רמב"ם (שמיטה ויובל פי"א ה"י): וצריך שיאכל הלוקח שתי תבואות בשתי שנים ואח"כ יגאל שנאמר שני תבואות, לפיכך אם היתה אחת משתי השנים שביעית או שנת שדפון או ירקון אינה עולה מן המנין.

דרך אמונה: שתי תבואות. היינו לא פחות מב' תבואות אבל פעמים הוא ג' תבואות כ"ל ה"ו:

שביעית. שאין בה זריעה ואף על גב דבח"ל יש בה זריעה כיון דבא"י התורה הפקיעתה מזריעה מיהו אם עבר וזרעה בשביעית או ביובל עולה לו ואפי' נשדף כל השדות אא"כ ה' שדפון בכל העולם:

שדפון או ירקון. שאין שם תבואה ודוקא אם בכל העולם אין תבואה אבל אם רק בשדות העיר אין תבואה אבל במקומות אחרות יש עולה מהמנין:

וירקון. או שהיו שנים כשני אליהו שלא צמח כלל:

אינה עולה מן המנין. שאינה שנת תבואה וצריך להשלים עוד שנה:

³³ רמב"ם הלכות ערכין וחרומין פרק ד הלכה ו

נשאר ליובל ארבע שנים נותן הפודה ארבע סלעים וארבעה פונדיונות לכל חומר ואם הבעלים פדו אותה נותן חומש, וכן לפי חשבון זה סלע ופונדיון לכל שנה ואינו נותן שנה בשנה אלא נותן הכל כאחד.

³⁴ עי' שו"ע (ח"מ ס' שכב ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 30.

זה קשה.

אחד לימד³⁵: פעם ראשונה ושניה זרעה [ואכלה חגב או נשדפה - חזור וזרעה שנית, ואם אינו זורעה - אינו מנכה לו, אפילו היא מכת מדינה], ושלישית אינו [צריך ל]זרעה [ועכ"ז מנהג מחכירות]. ואחר לימד: שלישית, זרעה, רביעית, אינו [צריך ל]זרעה. זה לא קשה, זה [סובר] כרבי, וזה [סובר] כרבן שמעון בן גמליאל. זה סובר כרבי, שאמר: בשני פעמים היו חזקה³⁶. זה [סובר] כרבן שמעון בן גמליאל, שאמר: בשלש פעמים היו חזקה [לגבי אשה נשואה לראשון ומת וולשני ומת, להחזיק אותה כקטלנית].

אמר ריש לקיש: לא שנו [שמורידים מהחכירות] אלא שזרעה וצמחה ואכלה חגב, אבל זרעה ולא צמחה, יכול לומר לו בעל הקרקע: כל זמן הזריעה חזור וזרעה, [שמא לא הגיע זמן]. ועד מתי. אמר רב פפא: עד שאריסי מדבר מגיעים [הביתה, היינו לאחר ט' שעות ביום] ועומד כימה [היינו מזל זנב טלה] בראשם [של כל אדם, היינו ימי אדר].

שאלו שאלה מברייא: רבן שמעון בן גמליאל משום רבי מאיר אומר, וכן היה רבי שמעון בן מנסיא אומר כדבריו: [מתוך הו' תקופות שה' הבטיח לנו ובניין] חצי תשרי, מרחשון וחצי כסליו [הוא תקופת] זרע. חצי כסליו, טבת וחצי שבט, [הוא תקופת] חורף. חצי שבט, אדר וחצי ניסן [הוא תקופת] קור. חצי ניסן, אייר וחצי סיון, [הוא תקופת] קציר [כנגד זרע, זה בתחילת גשמים, זה בתחילת החמה]. חצי סיון, תמוז וחצי אב, [הוא תקופת] קיץ. חצי אב, אלול וחצי תשרי [הוא תקופת] חום.

רבי יהודה מונה מתשרי [ומונה ב' חדשים ולא בחצי תשרי], רבי שמעון מונה ממרחשון מי מכולם [פ"י מתוך כל התנאים האלה] מיקל [שלישיתו הוא זמן הזריעה המאוחר ביותר], רבי שמעון [שמנה מן מרחשון, ואומר: מרחשון וכסלו זרע], והוא לא אמר כל כך [שהיה זמן הזריעה עד אמצע אדר. ואם כן קשה, כמו מי רב פפא אמר דבריו לעיל]. זה לא קשה זה [מדובר], שקבלה ממנו [לזרעם] בחורף [חטין ושיפון הנזרעין בתחילת החורף], וזה [פ"י רב פפא מדובר], שקבלה ממנו [לזרעם] בקור [שעורין וקטנית הנזרעין באדר].

רבי יהודה אומר אם קבלה ממנו במעות. איש א' שקיבל קרקע לזרוע בו "תומי" על שפת נהר המלך הזקן, בזו. נסתמה נהר המלך הזקן. באו לפני רבא, אמר לו: נהר מלך הזקן לא אמור להיטתם, מכת מדינה היא [פ"י] זה לא קרה לו לבדו, ולא היה צריך לחשוב שזה יקרה, לך תנכה לו. התלמידים אמרו לרבא, הרי אנחנו למדנו: רבי יהודה אומר: אם קבלה הימנו במעות, בין כך ובין כך אינו מנכה לו מן חכורו. אמר להו: אין [מי] שחושש להלכה] זו של רבי יהודה.

משנה. המקבל שדה מחבירו בעשרה כור חטים לשנה [לחכירתו] ולקתה³⁷ [שהיו חטין שדופות וגם כחושות], נותן לו מתוכה. היו חטיה יפות, לא יאמר לו הריני לוקח מן השוק, אלא נותן לו מתוכה.

גמרא. איש א' שקיבל קרקע [בחכירות לזרע] שחת [בתנאי] שישלם לו כורי שעורים [מהשוק], ועשתה שחת [שנקצרת לל' יום], ו[אחר כך] חרשה וזרעה שעורים [כדי שיוכל לשלם למחכיר את השעורים שהתחייב לו, מן מי שיגדל בשדה הזאת עצמה, ולא יודקק לקנות לו שעורים בשוק], ולקח השעורים. שלחה רב חביבא מ"סורא של פרת" לפני דרבינא: כדוגמא זו

מה [הדין. האם זה] דומה [צירור של] לקתה נותן לו מתוכה, או לא. אמר לו: איך הם דומים. שם, לא עשה הקרקע שליחות האדון, וכאן עשה הקרקע שליחות האדון [שכן לא חכרה אלא לשחת].

איש א' שקיבל כרם מחבירו בעשר כדי יין, והיין החמיץ. רב כהנא חשב לומר: היינו המשנה שלנו "לקתה נותן לו מתוכה". אמר לו רב אשי: איך הם דומים. שם, לא עשה הקרקע שליחותו, וכאן עשה הקרקע שליחותו [הענבים לא לקו אלא משנעשה יין בחביותיו בביתו לקה]. ומודה רב אשי בענבי שהתלעו, ובשדה שלקתה בעומריה [פ"י] בעודן שטוחות ליבש בימות הקיץ, דכל זמן זה עודן צריכין לקרקע, וכך הענבים שהתלעו בין בציר לדריכה, וכגון דלא איחרו יותר מן המנהג].

משנה. המקבל שדה מחבירו לזרעה שעורים³⁸, לא יזרעה חטים [שהחטין מכחישות את הקרקע יותר מן השעורים]. אבל אם קיבל לזרעה חטים, [יכול] לזרעה שעורים, רבן שמעון בן גמליאל אוסר. [המקבל שדה מחבירו לזרעה] תבואה, לא יזרעה קטניות [שהקטנית מכחשת הקרקע יותר מן התבואה. אבל אם קיבל לזרעה] קטנית, [יכול] לזרעה תבואה, ורבן שמעון בן גמליאל אוסר.

גמרא. אמר רב חסדא: מהו טעמו של רבן שמעון בן גמליאל, שנאמר "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפייה לשון תרמית". שאלו שאלה מברייא: מגבית [צדקה עבור] פורים, [חייבים לפזרו לעניים] לפורים³⁹, ואין מדקדקים בדבר. ואין העני רשאי ליקח מהן רצועה לסנדלו, אלא אם כן התנה במעמד אנשי העיר, דברי רבי יעקב שאמר משום רבי מאיר. רבן שמעון בן גמליאל

³⁵ ע"י ש"ע (ח"מ ס' שכב ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 30.

³⁶ ע"י ש"ע (אה"ע ט' ט"א):

³⁷ ע"י ש"ע (ח"מ ס' שכב ס"א): החוכר שדה מחבירו בעשרה כורים חטים ולקתה, נותן לו מתוכה. היו חטין יפות, לא יאמר לו הריני לוקח מן השוק, אלא נותן לו מתוכה. הגה: במה דברים אמורים שלא שינה, אבל שינה, כגון שהתנה לזרעה חטין והוא יתן לו שעורים בחכירתו וזרעה שעורים ולקתה, אינו נותן לו מתוכה, אלא קונה לו שעורים מן השוק. חכר ממנו כרם בעשרה סלים ענבים והקריסו פירוש: הפיגו טעמם ונתחמצו, וגירסת רש"י דכדום ופירוש: שהתלעו אחר שנבצרו, וכן עומרים שלקו אחר שנקצרו נותן לו מתוכן, אבל אם חכרו ב"י כדים יין והחמיץ, חייב ליתן לו יין טוב:

ביאור: והקריסו - פירוש, שהתלעו (סמ"ע).

אחר שנקצרו - היינו עבדום בשדה. פירוש, שהניחם שם ליבש, ומיירי שלא פשע להניחם שם יותר מהשיעור (סמ"ע).

³⁸ ע"י ש"ע (ח"מ ס' שכב ס"א): החוכר שדה מחבירו לזרעה שעורים, לא יזרעה חטים מפני שהחטים מכחישות את הקרקע יותר מהשעורים. חכרה לזרעה חטים יזרעה שעורים, קטנית לא יזרעה תבואה, תבואה יזרעה קטנית, ויש אומרים בהפך, תבואה לא יזרעה קטנית, קטנית יזרעה תבואה, ובבבל וכיוצא בה לא יזרעה קטנית, מפני שהקטנית שם מכחשת את הארץ. הגה: ויש אומרים בהפך דבבל יכול לזרוע מה שיצא. יש אומרים דכל זה בחכירות, אבל בקבלנות יכול לשנות אפילו לדבר המכחיש, ויש חולקין וסבירא להו דאפילו לדבר שאינו מכחיש אינו יכול לשנות בקבלנות:

ביאור: יש אומרים בהפך תבואה כ"ו - המחלוקת ביניהם היא איזו מכחשת יותר (סמ"ע).

אפילו לדבר המכחיש כו' - כיון דדמים של השינוי שוים טפי, לא יקפיד הנותן שהרי יטול חלקו מדבר הטוב, ואומרים שיותר טוב שיכחש הקרקע מאשר יכחש הבעל השדה (סמ"ע).

אינו יכול לשנות בקבלנות - כיון דקבלן אינו נותן לו אלא ממה שגדל בשדה, יש לומר שקפיד הנותן לזרוע דוקא מין זה שהתנה עמו משום שהוא צריך לו (סמ"ע), ו"א לשלש"ע וכן לרמ"א בצד הראשון חוץ משיטה זו ה"ה בחכירות (ט"ז).

³⁹ ע"י ש"ע (או"ח ס' תרצ"ב): אין משנין מעות פורים לצדקה אחרת: הגה - ודוקא הגבאים, אבל העני יכול לעשות בו מה שיצרה:

משנה ברורה: אין משנין מעות פורים - היינו מעות שגבה אותן הגבאי לחלקם לעניים לסעודת פורים אין יכול לשנותן לומר דיין בפחות והמותר יפול לכיס של צדקה אבל לוקחין עגלים לרוב בכל המעות והמותר שלא יספיקו לאכול בפורים ימכר ויפול לכיס של צדקה [גמרא]. כתב ב"י בשם הגהת אשרי דמעות שחשב בלבו לחלקם לעניים ביום פורים אינו רשאי לשנותו והטעם דס"ל לצדקה יש לו דין הקדש וחייב לקיים מחשבתו אף שלא הוציא בשפתי:

לצדקה אחרת - אם יש מנהג באותה העיר לתת מעות פורים לחזן אין איסור בדבר דכל הנותן אדעתא דמנהגא נותן אבל לא נפקי בזה ידי מתנות לאביונים אפילו אם החזן הוא עני [דכיון דהוא בכלל שכירות החזן הר"ל פורע חובו במתנות לאביונים] אא"כ מחלקים מהם לעניים:

ודוקא הגבאים - ואם בני העיר יכולים לשנות יש דיעות בפוסקים עיין במ"א:

מה שיצרה - ר"ל אף דהגבאים גבו המעות לצורך סעודת פורים מ"מ יש לעני רשות להוציאן לשאר צרכיו.

מיקל [ואע"פ ששינה, עכ"ז לא חשב שאדם מקפיד בדבר שלא חסר לו]. אמר אביי: הטעם של רבן שמעון כמו הרב [פי' רבה בן נחמני רבו של אביי, ורבה גידלו בביתו], שאמר הרב: מי שרוצה שקרקעו תעשה בורה [פי' שלא יצמחו וזיעוניה], שירענה שנה חטים, ושנה שעורים [ולכן אם אמר לו שירענה חטים, יתכן ששנה הקודמת זרע הוא חטים]. שנה שתי ושנה ערב, ולא אמרו אלא שלא חרש [לאחר הקצירה, ולא] חזר [ושנה בחרישה לשנה הבאה]. אבל [אם] חרש ושנה [לשנה הבאה], אין בזה חסרון.

תבואה לא יורענה קטנית [ונור]. רב יהודה לימד לרבין [במשנה שלנו, שאם אמר לאריס לזרועה] תבואה יכול לזרענה קטניות. אמר לו: והרי למדנו: [אם אמר לאריס לזרועה] תבואה לא יורענה קטניות⁴⁰. אמר לו: אין קושי, זה לנו [בבלל שהיא מצולה וטבוע בבצעי המים, ואין לחשוש לחלישות הקרקע], וזה להם [המשנה שלנו, בארץ ישראל, שהוא מקום הרים, ויש חשש לכחש הקרקע].

אמר רב יהודה לרבין בר רב נחמן: רבין אחי, שחלים של בית הפשתן [פי' הגדלים בין הפשתן], אין בהם משום גזל⁴¹ [לכל הבא ועוקרן, לפי שהוא משיבה את הבעלים, שמפסידים פשתן יותר על דמיה אבל השחלים] העומדות על גבולין [ולא בתוך הערוגה], יש בהם משום גזל [שהם לא מציקים]. ואם הוקשו לזרע [פי' נגמר גידולם, אז אין עיקרם מועלת לפשתן], אפילו של בית הפשתן, יש בהם משום גזל. למה, מה שהזיק [כבר] הזיק [ואין תועלת במה שמוציאים אותו עכשיו].

אמר רב יהודה לרבין בר רב נחמן: רבין אחי, אלה שלי, הם שלך. ואלה שלך הם שלי [פי' יש באילנות שהפירות שלך, ובאילנותיך שהפירות שלי, ששדותינו זו לזו סמוכות, והמצרים גבוהים, ואילנות נטועין בהם, יש מהם נטועין בשלי ששרשיהן כפפו ונטו כולן לתוך שדך, ויונקים משלך, ויש בשלך שנוטיין לתוך שלי ויונקים מארצו]. נהגו בני מצרים, אילן הנוטה [שרשיו] לכאן [פי' לשדה זו, אז פירותיו] לכאן [של הבעלים של שדה זו]. והנוטה [שרשיו] לכאן [פי' לשדה זו, אז פירותיו] לכאן [של הבעלים של שדה זו]. שלמדנו, אילן העומד על המיצר, אמר רב: הנוטה לכאן, לכאן, והנוטה לכאן, לכאן. ושמואל אמר: חולקין⁴².

שאלו שאלה מברייתא: אילן העומד על המיצר, יחלוקו. זה פורח את [דבריו] רב. שמואל הסביר לפי דרב: שהממלא כל המיצר כולו [שנוטיין שרשיו לכאן ולכאן]. אם כן, למה [צריכים] לומר [את זה]. [זה] לא [פשוט, אלא] צריכים [להעמיד את זה בצירוף] שנטלה משא פירותיו לצד אי. ועוד למה [צריכים] לומר [את זה]. מה הייתי אומר, שאמר לו: תחלק כן [טול אתה חציו שאצלך ואני חציו שאצלי], לכן לומרים שיאמר לו: למה חלקת כן, תחלקו כן [לעבר ורחב השדה חלוק האילן, אם עומדת השדה מזרח ומערב, יחלוק אותו האילן צפון ודרום].

אמר רב יהודה לרבין בר רב נחמן: רבין אחי, לא תקנה קרקע הסמוך לעיר [שעין בני האדם שולטת בה תמיד], שאמר רבי אבהו אמר רב הונא

אמר רב: אסור לאדם שיעמוד על שדה חברו בשעה שעומדת בקמותיה [שלא יפסידנה בעין הרע].

וכי זה נכון, והרי רבי אבא מצא את תלמידי רב, אמר להם: מה אמר רב בפסוקים אלה "ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה, ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך". ואמרו לו, כך אמר רב: "ברוך אתה בעיר", שיהא ביתך סמוך לבית הכנסת⁴³. "ברוך אתה בשדה", שיהו נכסין קרובים לעיר. "ברוך אתה בבאך", שלא תמצא אשתך ספק נדה [וכ"ש ודאין] בשעת ביאתך מן הדרך. "ברוך אתה בצאתך", שיהו צאצאי מעיך כמותך⁴⁴.

ואמר להם: רבי יוחנן לא אמר כך, אלא: "ברוך אתה בעיר", שיהא בית הכסא סמוך לשולחן⁴⁵ [פי' סמוך לביתך שלא תצטרך להרחיק בשדות], אבל בית הכנסת לא. ורבי יוחנן אמר לטעמו: שיש שכר פסיעות. "ברוך אתה בשדה", שיהו נכסין משולשין: שליש בתבואה, שליש בזיתים ושלש בגפנים⁴⁶ [שיש שנה שלוקה בגפנים ובזיתים ואין לוקה בתבואה, ויש שנה שלוקה בזו ולא בזו, ותהי לו פליטה]. "ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך", שתהא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם, מה ביאתך לעולם בלא חטא, אף יציאתך מן העולם בלא חטא.

שלא יוכל להזקק לאשתו אבל דבר זה עניין מופלג, וביארנו אותו בפ"ק דמ"ק (דף ט') ואלו היה נדה גמורה לא היה קלה כלל כי זהו כדרך מנהגו של עולם, אבל ספק נדה דבר זה הוא מקרה בלתי טהור, ששולטין כחות הטומאה בביתו וכדכתיב ונגע לא יקרב באהליך שאל תמצא אשתך ספק נדה בבואך מן הדרך (סנהדרין ק"ג א') כי בבואו מן הדרך ומתגעגע לחבר בביתו אם ימצא אשתו ספק טומאה וכל ספק טומאה אינו כמנהגו של עולם ומהרה כי שולטים הנגעים שהם חוץ מסדר של עולם. וברכה זאת ברכה גדולה מאוד, שלא יהיו שולטין בו הפגעים החיצונים אשר הם שולטין בעולם (מהר"ל).

⁴⁴ גם זה ברכה עליונה כי אחר שנשמר מן הפגעים החיצונים אשר הם שולטים בעולם אמר שיקבל ברכה דהיינו זרע עליון. ותעד אלו דברים כוללים כל הדברים אשר שייכים לאדם במה שהאדם הוא אדם, אם ביתו ששם ישיבתו ודירתו, ואם אשתו שהיא קרובה אל האדם והיא כמו ביתו, ואם נכסיו ועשרו, ואם בניו, כי אלו ד' דברים הם שייכים אל האדם וכאשר האדם מתברך באלו דברים מתברך בכל (מהר"ל).

⁴⁵ ברכה ראשונה נאמר על עצמו של אדם שתהא בית הכסא סמוך לשולחן, ואין הפירוש על דבר זה בלבד רק ש"ל שיהיה האדם מסולק מן הפחיתות ולא ישהה אצלו שום פחיתות ושום רע והיה נקי ומסולק מן הפחיתות, וזהו ברכה בעצמו כאשר מסולק מן הפחיתות (מהר"ל).

⁴⁶ אלו ג' דברים הם כנגד מעשר דגן ותירוש ויצהריך שהם חייבים במעשר מן התורה לא שאר פירות, וכתוב עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר, שמה תראה כי הברכה באלו שלשה דברים, וכאשר מתברך באלו ג' דברים מתברך בכל, כאשר תבין כי התבואה משביע את האדם ויעמיד הגוף והיין הוא משמח נפש האדם והזיתים מאירים לאדם והם נותנים אור כמו השכל שנקרא אור, והבן זה מאוד. ובאלו ג' דברים מתברך בכל. ואחר שזכר הכתוב שיהיה היינית בברכה אמר עוד על מעשיו ועניניו בעולם הזה שהוא עולם השנוי שלא יהיה השתנות בכל עניניו אמר כי האדם [בא] לעולם בלא חטא לכך יהיה יציאתו מן העולם בלא חטא (מהר"ל).

⁴⁰ ע"י שר"ע (ח"מ ס' שכד ס"א): הוב"ד לעיל הערה 38.

⁴¹ ע"י שר"ע (ח"מ ס' ועג ס"ז): שחלים פירש הרמב"ם: בערבי שבאש"ר ובלע"ז קרישון הגדלים בשדה פשתן, מותר כל אדם ליטול מפני שהם הפקר שמפסידים הפשתן, ואם הם עומדים על המצר או שהוקשו לזרע אסור: ביאור: שמפסידין הפשתן - וניחא להו לבעל הפשתן שיעקרו השחלים מהפשתן. והעומד על המיצר אינו מפסיד לפשתן (סמ"ע).

שהוקשו לזרע - תו אינו יונק מהקרקע שיקלקל הפשתן על ידו, ולא ניחא תו לבעלים כשיעקרו אחרים (סמ"ע).

⁴² ע"י שר"ע (ח"מ ס' קסז ס"ב): אילן העומד על המצר, אף על פי שהוא נוטה לתוך שדה אחד מהם, הרי שניהם חולקין בפירותיו. (אבל אם עומד בשדה של אחד מהן ונוטה לשדה אחר, הולכין אחר העיקר והכל שלו).

ביאור: אילן העומד על המיצר כו' - שהשרשים נכנסין בגבול של שניהן בשוה ומשם הוא יניקה של האילן, ובתריהן אזלינן בחלוקת הפירי ולא בתר נטיית הנוף, וע"י לעיל סימן קנ"ה טע"ף כ"ט (סמ"ע).

ע"י שר"ע (ח"מ ס' קנה סכ"ט): אילן העומד על המצר, אע"פ שהוא נוטה לתוך שדה אחד מהם, שניהם חולקים פירותיו:

ביאור: שניהם חולקים פירותיו - וכן כתב לקמן סוף סימן קס"ז, דאזלינן בתר השרשים, והואיל והשרישו לחצאין שהרי עומד על המיצר, חולקין ג"כ בפירות כל האילן (סמ"ע), והיינו דוקא כשעומד על המצר גבוה שבין השדות המשותף לשניהם, אבל סמוך למצר, אף שכל השרשין יוצאין לשל חברו הרי הוא שלו לבדו, וכשעומד על המצר אז אזלינן בתר השרשין, וכשהו שוין בחלק שניהם, חולקים. ואם השרשים נוטין לזה יותר מלזה, חולקין לפי ערך מה שהן יותר בזה מזה ואין משגיחין על הנופות (נתה"מ).

⁴³ אין הפירוש שלא יהיה צריך שילך בדרך רחוקה אבל ר"ל שיהיה ביתו קרוב אל הש"י. וכן ברוך אתה בשדה שיהיו נכסין קרובים אל העיר כלומר כי יהיה קרוב אל [השמירה] והשדה רחוק מן השמירה ולכן אמר ברוך אתה בשדה שיהיה נכסין קרובים אל העיר אשר שם הישוב שהוא נכנס בשמירה, ורחוק מן ההעדר. ומה שאמר שלא תמצא אשתך ספק נדה בבואך מן הדרך, ואין הכוונה על צער

{ קצ"ב }

אין קושי [בדברי רב], זה [שדרש רב, שיש ברכה בשדה הסמוכה לעיר, ולא חשש לעין הרע, מדובר בשדה], שמוקפת [השדה] בחומה וגדר אבנים [באופן שאי אפשר להביט לתוכה], וזה [שלא לקנות מדובר], שלא מהדר מוקפת [השדה] בחומה וגדר אבנים.

"והסיר ה' ממך כל חלי"⁴⁷, אמר רב: זו עין [פ] דבר שכל החלאים תלויין בו, וזו העין, עין רעה]. ורב [הולך] לטעמו, שרב נכנס לבית הקברות, ועשה מה שעשה [יודע היה ללחוש על הקברות ולהבין על כל קבר וקבר באיזו מיתה מת: אם מת בזמנו אם בעין רעה]. אמר: תשעין ותשעה [מתו בגלל] בעין רעה, ואחד בדרך ארץ.

ושמואל אמר: [כל חולי] זה הרוח. שמואל [הולך] לטעמו, שאמר שמואל: הכל ברוח [פ] כל החלאים ותוצאות מיתה על נשיבת הרוח באין, הכל לפי השעה והאדם, יש לך אדם שרוח פלוני קשה לו ובשעה פלוני. ולשמואל, הרי יש הרוגי חרב. גם אלה, לולא הרוח [שנכנס למכה], היו עושים לו סם [המתכר בשר חתוכה] והיה חי.

רבי חנינא אמר: [כל חולי] זו צינה, שאמר רבי חנינא: הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים⁴⁵ [פ] קור הנופח], שנאמר "צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק ארץ".

רבי יוסי בר חנינא אמר: [כל חולי] זו צואה, שאמר מר: צואת החוטם וצואת האוזן, רובן קשה ומיעוטן יפה.

רבי אלעזר אמר: [כל חולי] זו מרה. וכן למדנו בבבלי: מחלה, זו מרה [שהמריה שבה גדולה, ונובעת ומתפשטת בגידין ובעצמות], ולמה נקרא שמה מחלה, שהיא מחלה כל גופו של אדם. דבר אחר: מחלה ששמונים ושלושה חלאים תלויין בה, וכולן, פת שחרית במלח וקיתון של מים [למי שאין לו יין] מבטל אותם⁴⁸.

הרבנים למדו: שלשה עשר דברים נאמרו בפת שחרית⁴⁹: מצלת מן החמה, ומן הצנה, ומן הזיקין [הוא הרוח ששמואל אמר], ומן המזיקין, ומחכימת פתי [שדעתו מיושבת עליו, לפי שאינו מצטער בעיניו], וזוכה בדין [דעתו מיושבת ליישב דבריו בבית דין להטעים], ללמוד תורה וללמד [מחמת ישוב הדעת], ודבריו נשמעין [לבריות, שיש לו לב להטעמן], ותלמודו מתקיים בידו, ואין בשרו מעלה הכל [פ] זיעה וסרחון?, ואם בעל הרחמים הוא, ומתוך שלבו טוב בבקר שאכל קצת] תובע את אשתו [ובצאתו לשוק ורואה נשים], ואינו מתאווה לאשה אחרת, והורגת תולעים שבבני מעים, ויש אומרים: אף מוציא את הקנאה את המכניס את האהבה [שכשאינו לבו טוב עליו הוא נוח לכעוס].

אמר רבה לרבא בר מרי: מאיפה אנו יודעים את הדבר הזה שאנשים אומרים, [אדם יכול] לרוץ ששים רצים ולא יגיע לאדם שאכל בבוקר. ואמרו

הרבנים: השכם [מוקם] ותאכל, בקיץ מפני החמה, ובחורף מפני הצינה. אמר לו: שנאמר "לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש". [ולמה] "לא יכם שרב ושמש", כיון ש"לא ירעבו ולא יצמאו". אמר לו: אתה אמרת לי משם, ואני אמרתי לך מכאן "ועברתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך". "ועברתם את ה' אלהיכם", זו קריאת שמע ותפלה, "וברך את לחמך ואת מימך", זו פת במלח וקיתון של מים, מכאן ואילך, "והסרת מחלה מקרבך".

אמר רב יהודה לרב אדא המודד [קרקעות היה בשכר לקונים ולמוכרים, ולאחין ולשותפין הבאין לחלוק]: אל תזלזל במדידותיך⁵⁰, שכל טיפה וטיפה ראוי לכרכום של גן [והוא המשוכה שבכורכמים]. אמר רב יהודה לרב אדא המודד: ארבע אמות של המשכה [פ] אמת המים שהמשיכה מן הנהר הגדול אל השדות על פני הבקעה כולה, ומניחין בעלי כל שדה ושדה מלזרוע את אגפיה רוחב ארבע אמות, שלא תתקלקל שפתה, ומודדין אותם כולם ביחד, ומציניינים אותם שלא יחרשו מן הסימן ולחורין שתזלזל בהם⁵¹ [פ] אל תדקדק בהן להרחיבן, ומידדתן הנהר, לא תמדוד אותו כלל [אלא באומד הדעת תניחנו, כדי שיהיו ניכרים לעינים שהן שלימות ורחבות]. רב יהודה לטעמו, שאמר רב יהודה: ארבע אמות של המשכה לבני הנמשכים [שזה אינו מוזק אלא יחידים, ויש בידן למחול], ושל הנהר של כולם [ומי מוחל].

רבי אמי היה מכריז: מלא כתפי מושכים בשני צדדי הנהר, תקוצו⁵² [פ] המוצא אילנות נטועין על שפת הנהר יקוצו ברוחב מלא כתף מושכי חבל הספינה, והן מטין עצמן באלכסון, והולכין כשהן משופעין לצד היבשה, שלא תמשכן הספינה למים, וכל כמות הצריך להלוכם, דינם לקוצו, וזה בשני עברי הנהר, שפעמים שהילוכן מכאן ופעמים שהילוכן מכאן. רב נתן בר הושעיא היה קץ ט"ז אמה [כרוחב דרך רשות הרבים], באו אליו בני [העיר] "משויאנו", והכחה. הוא סבר: כרשות הרבים. ולא היא, שם צריכים כל כך הרבה, כאן משום משיכת חבלים שלהם, ומספיק למחוק כמלא הכתף.

רבה בר רב הונא היה לו יער על שפת הנהר. אמרו לו: שהרב יקוצו אותו. אמר להם: שתקוצו אלה שלמעלה ממני ואלה שלמטה ממני, ואז אני אקוצו. איך הוא עשה כך. והרי כתוב "התקוששו וקושו" ואמר ריש לקיש: קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים. שם [אותן] שלמטה ושלמעלה לא של ישראל היה שיכול לקצוץ אותו, אלא יערן של השר של בית פרוה, פחת פרסיים היה, [וידוע הוא שלא יקוצו, ומה תועיל קציצה שלי], ואמר אב, יקוצו, אני אקוצו, ואם [הם] לא יקוצו, למה שאני אקוצו. שאם יוכלו למתוח חבלם [ולבא ממסע למסע או מכפר לכפר לילך ממטה למעלה] שילכו,

מ"ב: וטוב שירגיל בו - כדאמרין בגמרא שמונים ושלושה מיני חלאים תלויים במרה וכולם פת במלח וקיתון של מים שחרית מבטלתן ומצוה להניג עצמו במדה טובה והנהגה טובה לשמור בריאותו כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת הבורא יתעלה, ע"כ:

כבר בארנו כי המרה הוא ההעדד הדבק באדם ולכן נקרא מרה ובה כתיב ואחריתה כיום מר ולפיכך כל המחלות תלויים במרה הוא ההעדד וכולם פת שחרית מבטלת אותם כאשר האדם שלם במזונו ויש לו קיום כאשר ראוי אליו אז האדם בשלימות ומבטלת המרה הנתלה בו הוא ההעדד [מהר"ל].⁴⁹ כבר ביארנו כי האדם הוא חסר ויושלם ע"י פת שחרית וקיתון של מים, וכאשר מעמיד את האדם על השלימות שלו מצלת אותו מ"ג דברים כי הדבר השלם כחו "ג כאשר תבין ענין זה, ודבר זה רמזה התורה שנאמר "ג בריתות בפרשת מילה כי ע"י המילה ג"כ האדם נעשה שלם, ודבר זה תבין מענין הגשם שלא יושלם רק ע"י גבולים והנקודה האמצעית אשר ביניהם, ובאלו יושלם לגמרי כי כנגד זה "ג בריתות של מילה. ולפיכך "ג דברים נאמרו בפת של שחרית שהאדם כאשר לא אכל אינו שלם וכאשר אכל נעשה שלם, והשלימות יש בו כח "ג, וכנגד זה "ג דברים נאמרו בפת שהם שלימות לו, ודברים אלו מבוארים למשכילים [מהר"ל].

⁵⁰ ע"י שרע [ח"מ סי' רלא ס"ז]: במדידת קרקע בין אחים או בין שותפין צריך לדקדק בחשבון מדידתו ע"פ העיקרים המתבארים בכתבי הגמטריא שאפילו מלא אצבע מהקרקע רואים אותה כאילו היא מליאה כרכום: ביאור: בכתבי הגמטריא כו' - כתבי הגמטריא היא חכמת השיעור והתשבורת [סמ"ע].

כאילו היא מליאה כרכום - כלומר יחשבו בעיניו כדבר חשוב [סמ"ע].

⁵¹ ע"י שרע [ח"מ סי' רלא ס"ז]: ארבע אמות הסמוכים לחריץ מזלזלין במדידתן, והסמוכים לשפת הנהר אין מודדין אותם כלל מפני שהם של בני ר"ה: ביאור: אין מודדין אותם כלל - אלא באומד הדעת יניחנו כדי שיהא ניכרים לעינים שהן שלימות ורחבות [סמ"ע].

⁵² ע"י שרע [ח"מ סי' תיז ס"ד]: אילן שהוא נוטה לרשות הרבים קוצץ כדי שיהא הגמל עובר ברוכבו, ומניחים מקום פנוי משתי שפתות הנהר כרוחב כתפי המלחים שיורדים שם ומושכים הספינה, וכל אילן הנמצא ברוחב זה קוצצין אותו ואין מותרין בבעליו שהיא מעכב מושכי הספינה:

⁴⁷ יש לך לדעת כי ארבע יסודות הם בעולם ובהם העולם נוהג בשוויו, ועל ידם יוצא העולם מן השוויו ומקבל האדם שנוי והוא החולי. ומי שסובר והסיר ה' ממך כל החולי זו עין הרע כי עין הרע יש בו כח אשר שורף ומקבל האדם הזיק מן המזיק בעל עין הרע אשר יש לו כח אשוי שורף, וסבר כי יסוד האש עיקר שעל ידו בא שנוי בעולם לפי כח היסוד הזה. ולמאן שאמר זו הרוח סובר כי על ידי יסוד הרוח יוצא האדם ממזגו ומן השוויו ולכן אמר זה הרוח. ומי שסובר זו הצינה סובר כי השנוי נעשה על ידי יסוד השלישי שהוא יסוד המים שאין הקור רק במים והוא שמוציא את האדם מן השוויו ומתחדש ממנו החולי. ומ"ד זו צואה סובר כי השנוי אשר מתחדש באדם הוא יסוד העפר וזה שאמר זו צואה כי הצואה היא עפר בלבד ואין בו דבר רק עפר. והרי ארבע יסודות ממש זכרו חכמים בסדר זה אחר זה. אמנם מי שסובר זו מרה סבר כי שנוי האדם הוא ע"י אשר הוא דבק בנבראים ההעדד, וזה תבין מלשון מרה שנאמר ואחריתה כיום מר [עמוס ח' י'] שנאמר על ההעדד אשר דבק בנבראים ודבר זה אמרו "ג בפ"ק דע"ז [דף כ' ע"ב] אמרו מלאך המות כולו מלא עינים וחורבו שלופה בידו וטפה של מרה תלוי בו ע"כ, והטפה זאת הוא ההעדד אשר דבק באדם אשר בשביל אותו ההעדד הנדבק בו מקבל האדם המיתה לגמרי. וזה שאמר והסיר ה' ממך כל חולי זו מרה, כי המרה דבק בה ההעדד ביותר כמו שאמרנו פ"ג חלאים תלויים במרה, וכאלו אמר שההעדד אשר דבק באדם הוא שנוי וחולי לאדם.

יש לך להבין כי דבר זה כאן ד' יסודות שהם הרכבת האדם, ואחר כך כנגד חומר הראשון אשר הוא נעדר הצורה ולכן נקרא מרה. וסבר מ"ד עין הרע כי האש בו יציאה מן השוויו יתיר ע"י כחו שהוא גדול וזה עיקר השנוי המגיע לאדם ומאן שאמר זו הרוח סובר כי הרוח אשר בעולם משנה המזג בעולם, ומ"ד זה צינה סובר כאשר הליחה שהוא מן יסוד המים יוצא מן השנוי ע"י רוב הצינה בו תלוי החולי, ומ"ד זו צואה היא יסוד העפר כאשר יוצא מן השוויו כי הצואה בודאי היא יציאה מן השוויו, וכאשר הדבר הזה מתגבר באדם בו תולה השנוי ביותר. ומ"ד זו מרה סובר כי העדר שדבק בחומר, אשר הוא חומר לאלו ד' יסודות, כאשר גובר, בו תלוי שנוי המגיע לאדם ולפיכך יש חלאים במרה כמנין מחלה, והבן הדברים האלו והם ברורים ומ"מ תדע להבין מזה כי בעל עין הרע שורף בעיניו ויש לזהר ולהשמר מזה [מהר"ל].

⁴⁸ ע"י שרע [ח"מ סי' קנה ס"ב]: קודם שילך לבה"מ יוכל לאכול פת שחרית אם הוא רגיל בו, וטוב שירגיל בו.

ואם לא, לא ילכו [פי] אין להם מהלך בעבר זה, והולכין על כרחן דרך שפתו השנית, שהרי על כרחן, כשהולכין כנגד היער של נכרי ילכו בשפתו השניה, ולכשיגיעו כנגד שולי, למה יטריחו לעבור את רוחב המים, והרי הן צריכין לחזור ולעבור צד אחר שכלתה הקצירה].

רבה בר רב נחמן היה נוסח באוניה, ראה יער [שהניח רבה בר רב הונא] עומד בשפת הנהר. אמר להם [לאלה איתו באוניה]: של מי [היער הזה]. אמרו לו: של רבה בר רב הונא. אמר "ויד השרים והסגנים היתה כמעל הזה ראשונה" שלא ידע שאין העליונים והתחתונים קוצצים. אמר להו: תקוצו [את היער, והם] קצו [אותו]. רבה בר רב הונא הגיע [ליער שלו] ומצאו שקצצו אותו. אמר: מי שקצץ אותו, שתקו ענפיה [פי] הוא קלל אותו שימותו בניו. אמרו: כל השנים שרבה בר רב הונא [היה חי] רבה בר רב נחמן לא חי לו זרע ????

אמר רב יהודה: הכל [מסייעין לגדור] חומת [העיר ולהעמיד] שעריה, [שלא יכנס צבא שונאים לעיר]⁵³, ואפילו מיתומים. אבל הרבנים, לא [חייבים להשתתף]⁵⁴. למה, הרבנים לא צריכים שמירה [אלא תורתו משמרתו]. לכרות של דלי [פי] בורות ומעיינות למים לשתות, כולם משתתפים, ונקראים על שם הכלי שבו דולים ממנו], ואפילו רבנים [שהרי גם הם צריכים לשתות]. ולא אמרו [שהרבנים משתתפים] אלא שלא יוצאים ברבים [השותים עצמם לחפור], אבל [אם השותים עצמו שלא יוצא] רבנים [לחפור, הרבנים] לא⁵⁵ [משתתפים], שהרבנים לא בני יציאה רבנים הם [שזה זלזול להם].

אמר רב יהודה: לכרות בנהר [כשמעלת שרטון, או נופלים בה אבנים ומעכבין מרוצת המים, וכורין ומנקין אותו להעביר מכשולין], התחתונים עוזרים לעליונים [כשהעליונים מתקנין כנגדן למעלה, יש על התחתונים לסייען, שמכשולין מעכבים מים מלידה, נמצא תיקון העליונים לעזרת התחתונים], והעליונים לא עוזרים לתחתונים [כשמתקנין למטה, שתיקון של מטה אינו לעזרת עליונים אלא לרעתם, שכל זמן שהמים רצים למטה הנהר מתמעט למעלה, והשדות שלהן מתייבשות]. וחילוף הדבר במים של גשם [כגון בעיר שהמים קשים להרבות טיט ולקלקל את הדרכים, ועושים להם חריץ במורד להוריד המים חוץ לעיר, אם נתקלקל החריץ כנגד התחתונים להם, וכורין להם, העליונים צריכים לסייע את התחתונים לכרות כנגדן, שכל זמן שלא ירדו המים התחתונים חוץ לעיר, יעמדו העליונים במקומן, אבל התחתונים, אין צריכים לעזור לעליונים לכרות למעלה, שכל זמן שלא ירדו העליונים למטה - טוב להן לתחתונים].

וכן למדנו כברייתא: חמש גנות המסתפקות מים ממעין אחד⁵⁶, ונתקלקל המעיין, כולם מתקנות עם העליונה. נמצאת התחתונה מתקנת עם כולן, ומתקנת לעצמה. וכן חמש חצרות⁵⁷ שהיו מקלחות מים [סרוחים, מי מטר] לחריץ אחד [המתוקן להוריד מי גשמים בן] ונתקלקל החריץ, כולן מתקנות עם התחתונה, נמצאת העליונה מתקנת עם כולן ומתקנת לעצמה. אמר שמואל: [בשני הפרסיות היה הקרקע מופקר לכל הקודם להחזיק בו ולפרוע למלך מס של הקרקע] מי שהחזיק בשפת הנהר [שהוא מקום שהספינות עולות לנמל וצריך מקום פנוי הרבה לפורקי משאות לספינות ולטוענין מתוקן ומוציאין, וזה החזיק לבנות שם בנין או לחרוש ולזרוע],

הוא חצוף [שמקלקל מקום לרבים, אבל] לא מסלקים אותו [ממנה מן ההלכה]. והיום שהפרסיות כותבים [לאותן הלוחקין שדות שעל שפת הנהר] קניו [השדה] עד [תוך הנהר] מלא צואר הסוס מים [והלוחקין גודרין גדין רחוק מן הנהר שלא לקלקל את מקום הרבים, ואם בא אחד והחזיק מן הגדר ולצד הנהר מסלקים אותו ממנו [לפי שהיא קנויה לבעל הגדר עד תוך המים].

אמר רב יהודה אמר רב: מי שהחזיק [בשדה העומדת לקחת במס] בין אחי או בין שותפי [פי] ששדות ב' אחים או ב' שותפים סמוכים לה מכאן ומכאן], הוא חוצפה, [אבל] לא מסלקים אותו הימנה. ורב נחמן אמר: גם מסלקים¹⁸, ואם משום הדין של בן המצר [אם אינן לא אחים ולא שותפים, אלא מכת מצרנות באין על המחזיק ואומרים: אנו היינו רוצים לקחתה, שאנו צריכין לקרקע, וטוב לכל אחד לקנות בסמוך לו ולא ליקח במקום אחר], לא מסלקים אותו [שאין הלכה של בן המצר]. נהרדעי אמרו: אפילו משום הדין של בן המצר מסלקים אותו¹⁹ [שיש הלכה של בן המצר], משום שנאמר "ועשית הישר והטוב בעיני ה'" [דבר שאין אתה נחסר כל כך, שתמצא קרקעות במקום אחר, ולא תטריח על בן המצר להיות נכסיו חלוקין. אבל בשדה היוצאה לימכר] ובא לשאול [את בן המצר] ואמר לו: אני רוצה לקנותו. ואמר לו [בן המצר]: לך תקנה, [האם] צריך לקנות ממנו [הזכות בקנין סודר] או לא. רבינא אמר: לא צריך לקנות ממנו, ונהרדעי אמרו: צריך לקנות ממנו [וכל שלא קנה ממנו יכול לומר לו "משטה הייתי כך", כדי להעמידה על דמים הראויין לה, שאם באתי אני אצל הבעלים - היה מעלה לי בדמים בשביל שחביבה עלי]. וההלכה [היא] שצריך לקנות ממנו²⁰.

עכשיו שאמרת שצריך לקנות ממנו, אי לא קנה ממנו [אם כן אין קניינו של הקונה כלום, אלא יש לבן המצר זכות לקנותו], והתייקר או הוול [הקרקע] ברשותו [של בן המצר התייקר או הוול, ולא יוסיף ולא יגרע הלוקח מלקבל דמים שנתן בה. אם הוא] קנה במאה ושוה [הקרקע] [במאתיים, רואים]²¹, אם לכולם [המוכר היה] מויל, ומוכר, [בן המצר] נותן [ללוקח] מאה [זו] ולוקח ממנו, ואם לא, נותן לו מאתיים ולוקח אותו [הקרקע] שהמוכר רק הויל עבור הקונה ולא עבור בן המצר. [ואם] קנה במאתיים ושוה מאה, סברו [התלמידים לומר] יכול [בן המצר] לומר לו [ללוקח], שהוא באמת שליח שלן] אני שלחתי אותך לתקן עבורי ולא לקלקל לי [ולא אשלם אלא מאה]. אמר מר קשישא בנו של רב חסדא לרב אשי: כך אמרו נהרדעי בשם רב נחמן: אין אונאה לקרקעות [וצריך לשלם מאתיים].

[אם בעל השדה] מכר [ללוקח] חלק קרקע באמצע קרקעו [ששדות המוכר מקיפות לה מכל צד], רואים, אם הוא עירית או זיבורית [שהוא דבר העשוי לימכר לעצמו שאינו דומה לשאר שדות הסמוכות לה], אז המכירה מכירה [ואין מצרני המוכר יכולים לסלקו שהרי יש ביניהן הפסק]²²,

חכמים שתורתם אומנותם אבל אין תורתם אומנותם חייבים ומיהו אם יש לו מעט אומנות או מעט משא ומתן להתפרנס בו כדי חייו ולא להתעשר ובכל עשה שהוא פנוי מעסקיו חוזר על ד"ת ולומד תדיר נקרא תורתו אומנתו הגה: ואין חילוק בין שהוא תופס ישיבה או לא רק שהוא מוחזק לת"ח בדורו שיועד לישא וליתן בתורה ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים ותורתו אומנתו כדרך שנתבאר ואף על גב דאין בדורינו עכשיו חכם לענין שיתנו לו ליטרא דדהבא אם מביישו מ"מ לענין לפטרו ממס מקילין להם בזה רק שיהא מוחזק לת"ח כמו שנתבאר ומ"מ יש מקומות שנהגו לפטור ת"ח ממס ויש מקומות שנהגו שלא לפטרו.

ביאור: ואח"כ נמלכו - היינו שהקהל נמלכו לשכור אחרים (ש"ך).

לכן היו - ואם ע"ה ברח חייב בכל מקום ואפילו על נכסיו אחריות לשלם המסים (ש"ך).

מכל מיני מסים - וה"ה מכסים (ש"ך).

משא ומתן - ואפילו אם מלוה בריבית [לגוים] (ש"ך).

כדי חייו - ל"ד בצמצום אלא כל שיהא מתעסק כדי להחיות נפשו כדי חייו נקרא, ואפילו כסף בצד שמה יקרה משהו, ואפילו אם הוא עשיר (ש"ך). רק שיהא מוחזק לת"ח - אפילו אם יש ת"ח גדולים מקום אחר, כל זמן שהוא ת"ח כאן ראוי לפטרו ממס (ש"ך). ו"א שבוה"ז כל הלומדים פטורים תלוי בראות עיני טובי העיר אמנם מי שהומחה לרבים ורבים קבלוהו לעיהם להיות להם לרב וקוב עמדה שויישה ודאי אין ת"ח גמור יש לו (פ"ט).

⁵³ ע"י ש"ע (י"ד סי' רמג ס"א): תלמידי חכמים אין יוצאין בעצמם עם שאר העם לעשות בבנין ובחפירות העיר וכיוצא בזה שלא יתבזו בפני עמי הארץ וכיון שהם פטורים אפילו אחרים במקומם אין שוכרין.

⁵³ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קסג ס"ד): כל הדברים הצריכים לשמירת העיר, לוקחים מכל אנשי העיר, ואפילו מהיתומים, חוץ מתלמידי חכמים, שאין ת"ח צריכים שמירה, שתורתן משמרתן. אבל לתיקון הדרכים והרחובות, אפילו מן החכמים. ואם כל העם יוצאים ומתקנים בעצמם, לא יצאו ת"ח עמהם, שאין דרך תלמיד חכם להתזלזל בפני עם הארץ (ועיין ב"ד סי' רמ"ג סעיף א'). היו חופרין נהר להביא למדינה מים, גובין אפילו מהיתומים, שזו זכות להם כדי שישקו ממנו שדותיהם וכרמיהם. לפיכך אם אירע שום דבר שלא באו המים, הואיל ולא נהנו מהם היתומים, מחזירים להם כל מה שנלקח מהם, וכן כל כיוצא בזה. הגה: אבל אין היתומים צריכים ליתן, אפילו לבנין בית הכנסת, דלאו בני מיעבד מצות נינהו, כמו שיתבאר לקמן סימן ר"צ סעיף ט"ו.

ביאור: להזדלזל בפני עם הארץ כו' - אין גובין מהן אפילו לשכור פועלים במקומן, וכ"כ ב"ד ריש סימן רמ"ג (סמ"ע).

⁵⁴ ע"י ש"ע (י"ד סי' רמג ס"ב): במה דברים אמורים כשכל אדם יוצא בעצמו אבל אם אין יוצאין בעצמם אלא שוכרים אחרים במקומם או גובים ממון מבני העיר לעשותו אם דבר שצריך לחיי האדם כגון בארות מים וכיוצא בהם חייבים לתת חלקם (ואם בתחלה הלכו בעצמם ואח"כ נמלכו לשכור אחרים ת"ח חייבים ליתן חלקם) אבל דבר שהוא צריך לשמירת העיר כגון חומות העיר ומגדלותיה ושכר השומרים לא היו חייבין לתת להם כלום שאין צריכין שמירה שתורתן שמירתם ולכן היו פטורים מכל מיני מסים בין מסים הקצובים על כל בני העיר בין מס שהוא קצוב על כל איש לבדו בין הקבועים בין שאינם קבועים וחייבים בני העיר לפרוע בשבילם אפילו הקבועים על כל איש ואיש הגה: ואפילו אם אמר ההגמון שת"ח עצמם יתנו חייב הצבור לתת בעדם ואם החרימו הצבור על תלמידי חכמה ליתן אין בחרם שלהם כלום ותלמיד חכם היה יכול להחרים ולמשת הצבור שנתן בעדו דמיו ואין חילוק אם הת"ח עשיר או עני ודוקא לתלמידי

ואם [זה] לא [עידית או זיבורית, שאין סיבה שמכרה לו, זה לא מכירה אלא], הערמה [כדי שהוא יהיה מצרן ואם יקנה בצד א' מהמצרנים, אין המצרן יכול לסלקו, ולכן מסלקים אותו כעת]. מתנה אין בה הלכה של מצרן⁵⁶. אמר אמימר: אם כתב לו אחריות [על המתנה], יש בה הלכה של מצרן [דודאי מכר הוא, שאין כותבין אחריות על המתנה].

[אם] מכר כל נכסיו לאחר⁵⁷ [בכל מקום שהן, זו במזרח וזו במערב, ויצאו מצרני אחת מהן וערערו], אין בזה הלכה של מצרן [שלא תקנו חכמים ללוקח להסתלק, לעשות הישר והטוב לבעל המצר, שהוא רעה למוכר, שזה לא יקנה השאר, שימשוך את ידו בשביל זו, ובמקום פסידא דמוכר לא תקון דין של מצרן].

[אם מכר] לבעלים הראשונים⁵⁸, אין בזה הלכה של מצרן.

[אם] קנה מגוי, או מכר לגוי²³, אין בזה הלכה של מצרן. קנה מגוי [אין בו הלכה של מצרן], שיאמר לו: אני הברחתי אריה ממצר שלך [ואין לך ישר וטוב מזה]. המוכר לגוי [אין בו הלכה של מצרן], שורא²⁴ אינו בן "ועשית הישר והטוב" הוא [ההלכה של מצרן הוא על הלוקח. אבל המוכר לגוי] שמים אותו בנידוי²⁵, עד שממקבל עליו כל אונסים שיבא לו בגללו.

משכנתא [פ"י] אם מכרה למי שממושכנת [לו] אין בזה הלכה של מצרן⁵⁹ [שזה שכן מצרן מכולן, שכולו שכונה בידו], שאמר רב אשי: אמרו לי זקני "מתא מחסיא": מהו משכנתא, ששכונה אצלו. איזה [חילוק הלכתי] יוצא מזה, לדין של מצרן.

למכור ברחוק ולגאול בקרוב²⁶ [פ"י] אם המוכר זה מוכרה מפני שהיא רחוקה ממנו ורוצה לקנות אחרת בקרוב, או למכור] ברע ולגאול ביפה, אין בזה הלכה של מצרן [לפי שיש לנו להפסיד מוכר משום טוב וישר דמצרן, דכשם שעלינו לעשות טוב לזה, כך עלינו לעשות טוב לזה - ואם באנו לעשות איחור בדבר - שמא בין כך ובין כך תמכר זו שהיה רוצה זה לקנות]. [המוכר] עבור מס או מזונות [של אלמנה או הבנות] או לצורך קבורה²⁷, אין בזה הלכה של מצרן. שאמרו נהרדעא: למס, למזונות או לקבורה מוכרים ללא הכרזה²⁸ [ומאחר ולא משהים הדבר עבור רווח היתומים כן הדבר לענין מזונות ובידן המת, כל שכן למצרן].

לאשה²⁹ וליתומים ולשותפים³⁰, אין בהם הלכה של מצרן [מכר לאשה, לא מסלקין לה שזה לא דרך ארץ לה לחזור ולבקש מי שיש לו קרקעות למכור, ומה שבאה לידו ראשון, אין לנו לומר "ועשית הישר והטוב", להרחיקו מעליו, וכן יתומים. ושותף שמכר לו לחבירו חלקו בשדה שהן שותפין בה, אין לנו לסלקו משום ההלכה של מצרן, ולומר: אין אתה בא בחלק חבירך אלא כאחד המצרנין, ויקחנה עמך, אלא כיון דלא נתברר חלקו, והרי הוא כשכן בכלה].

שכני העיר ושכני שדה³¹, שכני העיר קודמין [זה לא לענין הלכות מצרן, אלא זה עצה למוכר שאם יש לו שדה למכור ובאו עליה ללוקח שכנים הדדים אצלו בדירה, ושכן שיש לו בשדה, ששדותיהן סמוכות זו לזו, וזו שיש לו למכור - אינה סמוכה למצרן - שכני העיר קודמין]. שכן ותלמיד חכם, תלמיד חכם קודם. קרוב ותלמיד חכם, תלמיד חכם קודם. שאלו: שכן וקרוב מה [הדין]. בא ושמע "טוב שכן קרוב מאח רחוק".

[המוכר שדה, וללוקח] יש כסף טוב [חרף המטבע היוצא יותר משל המצרן] וזה [פ"י המצרן] יש כסף שמשקלם [יותר כבדים]³², אין בו הלכה של מצרן [שהמוכר יגיד אני רוצה את אלה, והוא הדין להיפך, אם הלוקח יש כסף שיותר כבד, ופחות יוצא, הוא יכול להגיד שאני רוצה את זה].

[לוקח ומצרן ששלחו מעותיה, של מצרן] צורין [וחתומין], וזה ירא להתייר שלא יאמר: יותר היו, ושל לוקח] מותרין, הני צירי והני שרי, אין בזה הלכה של מצרן [שזה הספד למוכר שיאמר אני צריך לזוים].

[אם] אמר [המצרן]: אלך ואטרח ואביא כסף, לא איזיל ואטרח ואייתי זווי, לא מחכים לו [אלא הלוקח לוקח את הקרקע]³³. אמר [המצרן]: אלך ואביא כסף רואים, אם הוא אדם אמוד [שאפשר שיקיים דבריו], שילך ויביא כסף, מחכים לו. ואם לא, לא מחכים לו.

אם הקרקע של א' והבתים [הבנוים על הקרקע] של אחר, בעל הקרקע מעכב על בעל הבית³⁴ [מלמכור לאחר שלא למכור הבנין לאחר, דהואיל והוא בא למוכרם וזה צריך לה - טוב שיהיה בנינו בקרקע שלו, ויש בזה "הישר והטוב", אבל] בעל הבית לא מעכב על בעל הקרקע [שהוא אינו חשוב כמצרן שכן לכשיגיעו שני עומד להסתלק מיניה].

אם הקרקע של א' והדקלים של אחר [פ"י] שמכר לו דקלין בשדהו להניחן שם עד זמן פלוני, או עד שיבשו, בעל הקרקע מעכב על בעל הדקלים [מלכור לאחר, אבל] בעל הדקלים לא מעכבים על בעל הקרקע. [אם הלוקח קנה הקרקע עבור בתים, ו[המצרן] רוצה את קרקע לזרע, ישוב עדיף³⁵ [לבית דין, ולכן] אין בזה הלכה של מצרן].

סלע מפסיק [בין שדה זו לשדה של מצרן] או רכב דקלים [הדקלים הכפופין וסמוכין זו לצד זו ומסוגרין], רואים³⁶: אם יכול [המצרן] להכניס בה אפילו תלם אחד [משדה שלו לשל המוכר], יש בה הלכה של מצרן, ואי לא, אין בזה הלכה של מצרן.

ארבעה מצרנים³⁷, שקדם אחד מהם וקנאה, קנייתו קניה, ואם כולם באו ביחד [לערער על מצרנותו], מחלקים באלכסונות [שיהא כל אחד נוטל בה על פני כולה סמוך לו כזה].

המצרן לקנות גם אותו השני ובתוך כך ימלך זה הלוקח ולא ירצה ליקח שתי השדות ביחד ויהיה פסידא למוכר אמנם כ"ז רק אם כבר קנה הלוקח ובא הב"מ לסלקו, אבל אם באו שניהם לקנות לכתחילה ב"מ קודם (ט"ז).

ואפילו אם המצרן ג"כ רוצה - לפי שאינו מצוי שיקנה אדם כל נכסיו יחד לפיכך כשיזדמן א' שאכן כן רוצה, אין דינא דבר מצרא שמא בתוך כך ימלך ויחזור הלוקח ולא תקנו הטוב והישר למצרן להפסיד למוכר (סמ"ע).

אינו יכול לסלקו - אם באים כל המצרנים לקנות יש דינא דב"מ, וכן אם המוכר מתרצה למכור למצרן א"פ שלא יבואו כל המצרנים כי אם מצרן א' נמי מסלקין ליה (סמ"ע).

⁵⁶ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קעה ס"ז): מכרה למי שקנאה הוא ממנו, אין המצרן יכול לסלקו, כיון שכבר מכרה לו. והוא הדין אם מכרה לבן אותו שקנאה הוא ממנו שאין המצרן יכול לסלקו. ויש מי שחולק במכר לבן. הגה: מיהו לכתחילה אם בא המצרן ובעלים הראשונים ליקח, המצרן קודם. ואם בא אדם אחר ליקח אפילו לכתחילה, אין הבעלים הראשונים יכולים לעכב. מכר ראובן לשמעון ושמעון ללוי ולוי חזר ומכר לראובן המצרן יכול לסלקו:

ביאור: למי שקנאה הוא ממנו - פירוש, ראובן שקנה שדה זו משמעון, ואחר זמן חזר ומכרה לשמעון, דכיון דהיתה שלו מתחילה לא רצו חז"ל לאפקועי מידו, דגם מה שישאר ביד הבעלים הראשונים אית ביה קצת עשיית הישר והטוב. ואפילו בבן בעלים הראשונים אם כבר קדם וקנאו. ודוקא כשקדמוהו וקנאוהו, אבל אם באים יחד לקנותו, המצרן קודם. אבל אם איש אחר כבר קנה אותה, אין הבעלים הראשונים זכות להוציא מידו, או לעכבו מלקנותו (סמ"ע). אין בחזקתו דין דבר מצרא (ש"ך * תורת אמת).

וה"ה אם מכרה לבן - צ"ע אם אדם מכר שדה לבנו, אם מצרן יכול לסלקו, שזה יותר ישר וטוב שאדם יחזיק באחוזת אבותיו, והדעת נוטה שהבן זוכה (ש"ך), וי"א שזה דאי שהמצרן לא יכול לסלקו (ר"ע"א ופ"ת), וה"ה בת אם אין בן שרוצה לקנותו, וה"ה לבן בנו, ומאחר שזה ספק, יד לוקח על העליונה (פ"ת).

המצרן יכול לסלקו - דלא נקרא בעלים הראשונים אלא כשמכרה המוכר לאותו שהוא קנה ממנו, דאם לא כן אין לדבר סוף (ש"ך).

⁵⁹ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קעה ס"ז): הוב"ד לעיל הערה.

⁵⁶ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קעה ס"ח): נתן הלוקח הקרקע במתנה לאחר שלא באחריות, אין המצרן יכול לסלקו, והוא שלא יהא רמאות בדבר. ויש חולקין וכנ"ל עיקר:

ביאור: שלא באחריות - שאילו היה באחריות היינו אומרים שמכרה לו, שאין דרך ליתן מתנה באחריות (סמ"ע).

וי"ח כ'ו - והמצרן צריך לשלם למקבל מתנה שויות המתנה (ש"ך * תורת אמת).

ע"י ש"ע (ח"מ ס' קעה ס"ד): החליף חצר בחצר, או בשדה, או בכרם, או איפכא, כיון שהוא קרקע בקרקע אין בו דין בעל המצר. וכן נראה להורות אף על הפהמה או דמי אותן המטלטלין ונותן לו בן המצר ומסלקו, ואינו יכול לומר לו תן לי כמו שלקחתי בו, שהערמה היא זאת ואינה מועלת כלום. וכן כל כיוצא בזה שיראה לדין שהוא הערמה אינו מבטל כח המצרן:

ביאור: או כרם - חצר הוא מיועד למגורים ואיכא קפידא טפי, ושדה וכרם הם לצורך פרנסה, ואין קפידא כ"כ קמ"ל דמ"מ גם בשדה וכרם יש טענה חביב זה עלי (סמ"ע).

כיון שהוא קרקע - שבקרקע דרך העולם לדקדק וחפץ בזו יותר מבזו, לכן שומעין ללוקח שאינו רוצה להשאיר קרקעו למוכר ולקבל דמים או קרקע אחרת תחתיה. משא"כ כשנתן בעד חצר של המוכר בהמה או מטלטלין שמצויין לקנות בשוק ואין קפידא בהם משום הכי, כשרוצה לסלקו בשוין צריך לקבלו (סמ"ע). תן לי כמו שלקחתי כ'ו - פ"י תן לי דוקא בהמה או מטלטלין, והוא ערמה, דהא כשיהיה לו דמי שוויה יכול לקנות אחרים תחתיהן כשירצה וכמ"ש לפני זה (סמ"ע).

⁵⁷ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קעה ס"ו): מכר כל נכסיו לאחר אין בעל המצר של שדה אחת מסלק את הלוקח מאותה השדה שהרי היא ואחרת קנה כאחד, ואפילו אם המצרן גם כן רוצה לקנות כל נכסיו בכל מקום שהן אינו יכול לסלקו:

ביאור: כל נכסיו - ע"י לעיל ס"ג ס"ק, ונראה דאם אין לו אלא ב' שדות ומכרן לא' יש בו דין מצרנות, וצ"ע (סמ"ע), וי"א שאף אם אין לו אלא ב' שדות, וכן אם יש לו הרבה ומכר ב' שדות אין דינא דבר מצרא, דאפשר שלא ירצה

משנה. המקבל שדה מחבירו [בחכירות] לשנים מועטות⁶⁰ [פי' פחות מז' שנים], לא יזרענה פשתן [ואין לו בקורות שקמה הרבה, ואינה חוזרת ליושנה עד שבע שנים], וזרע לו בקורות שקמה [עץ סרק, הוא, וקוצצין ענפיו לקורות שבנים], והן חוזרין וגדילין, ופחות משבע שנים אין נעשות קורות, הלכך, קיבלה לפחות משבע שנים, לא יקץ קורות שבה, שלא ירד על דעת הקורות, שבשנים מועטות אינם חוזרים לקורות]. קיבלה הימנו לשבע שנים, שנה ראשונה יזרענה פשתן, ויש לו בקורות שקמה גמרא. אמר אביי: אין לו מהקורות שקמה, [אבל] יש לו מהשבח שקמה [שאם הם השביחו שמים לו שבהם כשהוא מסתלק ונותנים לו]. ורבא אמר: אין לו שבח שקמה. שדה שאלה מברייתא: המקבל שדה מחבירו והגיע זמנו לצאת, שמים לו⁶¹. במה [מדובר, וכי] לא [מדובר], שמים לו בשבח שקמה. לא, שמים לו ירק וסלק. [למה שמים לו] ירק וסלק, שיעקור אותם ויקחם. [כאן מדובר] שלא הגיע יום השוק.

בא ושמע: המקבל שדה מחבירו והגיע שביעית, שמים לו. וכי בשביעית יוצא קרקע [מקבל]. אלא תאמר: המקבל שדה מחבירו והגיע יובל, שמים לו. ועוד וכי יובל מפקיע קבלנות. הרחמן [ה' ית' בתורה] אמר "לצמיתות" [היינו רק למי שולא היובל היה נשאר שם, וקבלן לא בכלל]. אלא תאמר: הלוקח שדה מחבירו והגיע יובל, שמים לו⁶². ואם תאמר גם כאן [כשכתוב] "שמים לו" [פירושו] בירק וסלק, [הרי] סלק ורק ביובל הם הפקר. אלא לא [כמו שאמרנו, אלא כשכתוב] "שמים לו" כוונתו לו [שבח שקמה].

אביי הסביר [את הברייתא] לפי שיטת רבא: שם שונה שנאמר בפסוק "ויצא ממכר בית", ממכר חוזר, שבח אינו חוזר. ושתלמד מזה [למקבל]. שם מכירה מעולה הוא [וכל כמה שנשבח הקרקע, זה נשבח ברשותו, והקרקע חוזר למוכר משום ש]יובל היא הפקעת המלך, [אבל מה שהתורה לא הפקיע לא יוצא, וכל מה שהוא ממכר נפקע וכל מה שהוא שבח לא נפקע].

רב פפא קיבל קרקע לשבח, צמחו בה אילנות. כאשר הסתלק אמר להם [לבעלים] תנו לי השבח [של האילנות]. אמר רב שישא בנו של רב אדי רב פפא: א"כ [כדברך], אם קיבל ממנו אילן [לפירותיו כך וכך שנים, ונתעבה] והגבירו [עיקרון] גם כן הרב רוצה את שבחו. אמר לו: שם [שונה] שלא לדעת כן ירד [אלא לאכילת פירות, אבל] כאן אני ירדתי על דעת כן [פי' לכל אשר יצמח בה]. כמו מי [זה ההלכה הזאת], כאביי, שאמר: יש לו [לקבל זכות] בשבח שקמה [אבל אם קבלו לפחות מז' שנים]. אפילו אפשר לומר כמו רבא, שם, אין לו הפסד [כל מה שהשביח שקמה, לא מנע ממנו חרישה וזריעה], וכאן יש לו הפסד [בגלל האילנות לא יכול לגדל שחת]. אמר לו: מה הפסדתי לך, מקום [הדקל שהיה רוצה לגדל בו] שחת, שתקח מקום השחת ותלך. אמר לו: אני הייתי מגדל [במקומן] כרכום של גינה⁶³ [שדמי יקריין]. אמר לו [מזה שאמרת כרכום שהוא דבר הנקצר בכל שנה, ולא אמרת: אני הייתי נוטע בה אילנות למישקל שבחיינו]: גילת דעתך, שעבדת כדי לקחת וללכת, שתקח כרכום גינה [היינו מה שנטעת] ותלך, [ולכן] אין לך אלא דמי עצים בלבד [שכן מה שנטעת הוא רק עצים כעת].

רב ביבי בר אבבי קיבל קרקע ועשה לו שיניים [פי' גבולות של תוספת עפר, ובאותו הגבול] גדלו בה אילנו של עוזרדין. כאשר הסתלק אמר להם [לבעלים]: שתביאו לי השבח [של האילנות]. אמר רב פפאי: משום שבאת [מןמשפחה] רעועה [פי' בית עלי] אמרת דברים רעועים. אפילו רב פפא לא אמר [שמיניע לו מהשבח] אלא כשיש לו הפסד [שצמחו במקום הראוי לזריעה], כאן איזה הפסד יש לך [הרי אין זורעים בגבול].

רב יוסף היה לו גנן [שהוא היה נוטע פרסו, ועליו להיות אריס לתמיד, ונוטל חצי הפירות, והגנן] מת, והשאיר חמשה חתנים. אמר [רב יוסף לחתנים]: עד היום [היה לך אריס] אחד, עכשיו [יש לך] חמשה [אריסים], ואיני רוצה משום ש[עד היום] היה א', והיה עובד ש[לא היה סומך על אחר [לעשות את עבודתו] ולא נפסד לי, עכשיו [יש] חמשה [אריסים] והם יסמכו א' על השני, ויפסד לי [הפרס]. אמר להם: אם תקחו את השבח שלכם, ותסתלקו, טוב, ואם לא, אני מסלק אתכם ללא שבח, שאמר רב יהודה, ואם תאמר רב הונא, ואם תאמר רב נחמן: אריס שמת, מסלקים את היורשים שלו ללא שבח. וזה לא נכון⁶⁴ [להלכה מה שאמר, אלא אמר כך לסלק אותם שלא יעברו אצלו].

גנן א' שאמר להם [לבעלים של הקרקע]: אם אני מפסיד לך [קצת מהפירות], תלסק אותי [ללא שבח], והפסיד [קצתם]. אמר רב יהודה: הוא מסתלק ללא שבח. רב כהנא אמר: הוא מסתלק ולוקח שבח [שכן כוונת האריס, תסלק אותי ותתן לי חלקי בשבח שעשיתי]. ומודה רב כהנא [לרב יהודה] שאם אמר אם אפסיד לך אסתלק ללא שבח, [שהוא] מסתלק בלא שבח. רבא אמר: [בכל אופן] הוא מקבל שבח, שמה שאמר] הוא אסמכתא [גוזמא], ואסמכתא לא קונה⁶⁵.

ולרבא, מה [הציור הזה] שונה מזה שלמדנו: [אריס שאמר לבעל הקרקע] אם אעשה [הקרקע] בור [פי' ולא אחרוש בו, ולא אזרע בו] ולא אעבוד אני אשלם [מה שהיתה צריך להריוח] במיטב. שם [האריס] משלם לו מה שהפסיד, וכאן מה שהפסיד מורידים לו, והשאר נותנים לו.

רוניא היה גנן של רבינא, והפסיד, וסלקו. והוא הגיע לפני רבא, אמר לו: תראה הרב מה שהוא עשה לי. אמר לו: הוא עשה טוב. אמר לו: הרי הוא התרה בי [שאם אפסיד הוא יסלק אותי]. אמר לו: לא צריכים להתרות. רבא [אמר] לשיטתו, שאמר רבא: מלמדי תינוקות⁶⁶, גנן, שוחט ומוהל,

נטיעות העומדות ליטע, שהוא פחות מדמי אילן הנוטע העומד, והא דלא סגי בנתן לו דמי הזריעה כיון דחפץ יותר בזריעה, משום דמצוי למימר כרכום חשוב הוי נטיע במקום האילן זה, ואם אינו ראוין ליטע אינו נותן לו אלא דמי עצים (סמ"ע).

זורעה שנה ראשונה כו' - פירוש, שנה ראשונה שירד לתוכה, בין אם ירד לתוכה בסוף שבע משקצצה, בין אם ירד לתוכה בשנה שלישית או רביעית, קוצצה כשישלמו לה שבע שנים, שהרי יחזור ויגדלו לכשיצא ממנו עד שיהיו כמו שהיתה כשירד לתוכה (סמ"ע).

⁶¹ עי' שר"ע (ח"מ סי' שכו ס"א): מקבל שהגיע זמנו להסתלק מהשדה והיו שם זרעים שעדיין לא הגיע להמכר, או שנממרו ולא הגיע יום השוק למוכרו, שמין אותו ונוטל מבעל הקרקע:

ביאור: שמין אותו ונוטל מבעל הקרקע - פירוש, שמין כמה הן שוין עתה, ובעל הקרקע נותן לו דמיה כפי חלקו שיש לו בהן (סמ"ע).

⁶² עי' רמב"ם (שמיטה ויובל פ"א ה"ח): הלוקח שדה אחוזה ונטעה אילנות והשביחה כשהיא חוזרת ביובל שמין שבח האילנות שבתוכה, ונותן בעל השדה דמי השבח ללוקח שנא' ויצא ממכר בית ממכר חוזר ולא השבח.

דרך אמנו: ונטעה אילנות. "א דיוקא נטעה אבל אם עלו מאליהן וה"ה שבח שהשביחה מעצמה אין המוכר צריך לשלם עבור זה אבל דעת החזו"א דאורחא דמילתא נקט וה"ה עלו מאליהן ונראה דה"ה אם היו בה אילנות ושבחו שייך השבח ללוקח כמו שבח שקמה בגמ' ו"א שאם השביח לו בגוף הקרקע אינו משלם בעד השבח:

והשביחה. ונראה דכל השבח ללוקח ואם הוקרה השדה בשביל הנטיעות כו' דינרין משלם ללוקח כל הכ' דינרין:

ויצא ממכר בית. ואף על גב דהאי קרא בבית כתיב 'לפי' שדה מבית:

⁶⁰ עי' שר"ע (ח"מ סי' שכה ס"א): המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן, ואין לו בקורות שקמה וכיוצא בה, ולא בשבח האילנות שיצאו מאליהם בשדה, אבל מחשבים לו מקום האילנות כאילו היה בהם אותה זרע שזרע בכל השדה, והוא שצמחו האילנות במקום הראוי לזריעה. הגה: ויש אומרים דאם הוא אומר דגם הוא היה נוטע אילנות, צריך ליתן לו מן האילנות כאילו נטען, אבל אם אומר שיותר היה חפץ לזרוע מליטע אילנות, אם האילנות ראוין ליטע במקום אחר צריך ליתן לו בשבילם דמי נטיעות העומדים ליטע, ואם אינו ראוין ליטע אינו נותן לו אלא דמי עצים, אבל אם יצאו במקום שאינו ראוי לזריעה אין מחשבים לו כלום, ואם קבלה ממנו לשבע שנים זורעה שנה ראשונה פשתן, ויש לו בקורות שקמה וכיוצא בה:

ביאור: לשנים מועטות - היינו פחות משבע שנים, דפשתן מכחיש הארעא טובא, ובפחות משבע שנים אין הקרקע חוזרת לכוזה כבראשונה (סמ"ע).

בקורות שקמה - הוא אילן סרק וכורתין קורותיו לעצים, ובפחות משבע שנים אינו חוזר להיות כמו שהיה כשבא לידו, ואפילו בשבח שהשביחו הענפים בעודן ברשותו אין לו, ר"ל שאין אומרים שישומו מה שנתעבו הענפים והקורות בעוד שהיה השדה בידו, ויתן לו דמי השבח כשיסתלק (סמ"ע).

ויש אומרים כו' - קיבל השדה לזרועה וצמחו בו אילנות מאליהן, אם עלו במקום שאין ראוין לזריעה כגון על המיצר אין לו בהם כלום, ואם עלו במקום הראוי לזריעה, אם אמר שחפץ במה שעלו בה אילנות ואם לא היו עולין מאליהן הוא היה נוטען, ואף על פי שמקבלן איירי בסימן זה וקבלן אסור לשנות, "ל דמיירי כשהאילנות אינן מכחישין יותר מהזרע שהיה לו לזרוע. א"נ בבבל שמתר לשנות בדבר המכחיש יותר לדעת יש אומרים הנ"ל (בסימן שכ"ד), שמין לו האילנות כאילו נטען ונותן לו כשיסתלק מן השדה, אבל אם אמר שיותר היה חפץ לזרוע במקום האילנות ממה שחפץ באילנות, רואין את האילנות אם היה בענין שכניעקורו היו ראוין לנטוע במקום אחר צריך ליתן לו בשבילם דמי

{ קט ע"ב }

וּפָסֵד הָעִיר, כּוֹלֵן דּוֹמִים כְּמוֹתֵיהֶם וְעוֹמְדֵיהֶם. כִּלְל הַדְּבָר: כִּלְל הַפֶּסֶד שֶׁלֹּא חוֹזֵר, דּוֹמֵה כְּאִילוֹ מוֹתֵרִים וְעוֹמְדֵיהֶם [וּמְלַמֵּד תִּינוּקוֹת שִׁשִּׁיבּוֹשׁ שֶׁנִּכְנָס לְרֹאשׁ לֹא יוֹצֵא].

גַּן א' אָמַר לָהֶם [לְבַעֲלִים שֶׁל הַקְּרָקַע] "תְּבִיאֵוּ לִי הַשֶּׁבַח" שֶׁאֵינִי רוֹצֵה לְעֵלּוֹת לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל. בֹּא לִפְנֵי רַב פֶּפֶא בַר שְׁמוּאֵל, אָמַר לָהֶם: תְּבִיאֵוּ לִי שֶׁבַח. אָמַר לֹר רַבֵּא: [אִם אֵינִי אֹבִיא לֹר כֹּל הַשֶּׁבַח] הוּא נִשְׁבַּח וְהַקְּרָקַע לֹא נִשְׁבַּח. אָמַר לֹר: אֵינִי אֹמְרֵתִי לָךְ [לְהַבִּיא לֹר] חֲצִי הַשֶּׁבַח [כְּדֹרֵךְ כֹּל גַּן]. אָמַר לֹר: עַד הַיּוֹם הַבֶּעַל הַבַּיִת הִיָּה לּוֹקַח חֲצִי, וְהַגָּנִן חֲצִי, עֲכָשִׁיו שֶׁהוּא [רוֹצֵה לְצִאָתָא] אֵינִי צָרִיךְ לְהַבִּיא [כֹּל] חֶלֶק שֶׁל הַגָּנִן [הֵרִי רַק עֶבֶד חֲצִי מִהַזְמַן]. אָמַר לֹר: אֵינִי אֹמְרֵתִי לָךְ [לְהַבִּיא לִי] רֶבַע מִהַשֶּׁבַח. רַב אֲשִׁי חֲשַׁב לֹמַר: רֶבַע שֶׁהוּא שְׁשִׁית⁶³ שֶׁאֲמַר רַב מְנִיּוּמִי בְּנוֹ שֶׁל רַב נַחוּמִי: בְּמָקוֹם שֶׁהַגָּנִן לּוֹקַח חֲצִי, וְהָאִירִיס [הַיּוֹרֵד לְעֵבֹד בְּכֶרֶם גְּמוּרָה] שְׁלִישׁ, וְהַגָּנִן הַזֶּה רוֹצֵה לְלַכֵּת, נוֹתֵנִים לֹר שֶׁבַח וּמְסַלְקִים אוֹתוֹ, כְּדֵי שֶׁל אֵיגִיעַ לְבַעַל הַבַּיִת הַפֶּסֶד. אִם תֹּאמַר זֶה מוֹבֵן רֶבַע שֶׁהוּא שְׁשִׁית, זֶה מוֹבֵן, אֲלֵא אִם תֹּאמַר רֶבַע מִמֶּשׁ, מִגִּיעַ לְבַעַל הַבַּיִת פֶּסֶד שֶׁל א' חֶלְקֵי י"ב [שֶׁל פִּירוֹת הַפְּרֹדֶס]. אָמַר רַב אַחָא בְּנוֹ שֶׁל רַב יוֹסֵף לְרַב אֲשִׁי: וְשִׁתְּאֵמַר לֹר [הַגָּנִן לְבַעַל הַשְּׂדֵה, שֶׁאֵתָהּ תִּקַּח ג' רְבִיעֵי הַפִּירוֹת], וְשִׁתְּןָ [שְׁלִישׁ מִחֶלְקֵךְ] [שֶׁהוּא רֶבַע הַפִּירוֹת] לְאִירִיס [שִׁבְעָא לְעֵבֹד חֲחִירִים], וְהַחֶלֶק שֶׁלִּי אֵינִי אֹקֵחַ, וְמָה שֶׁצָּרִיךְ לְעֲשׂוֹת אֲעֲשֶׂה [אִם אֲרֹצֵה אֹרִיד אִירִיס וְאִם לֹא לֹא אֹרִיד, אֲבָל מְדוּעַ שִׁיּוּרִיד הַבְּעֵלִים אִירִיס לְשִׂדֵּה שִׁישׁ לִי חֶלֶק בֵּה וַיִּפְסִידֵנִי חֲצִי דִינָר]. אָמַר [רַב אֲשִׁי לְרַב אַחָא: הֵיטַבְתָּ לְהַקְשׁוֹת], כֹּאשֶׁר תִּגִּיעַ [לְפָרֶק] שְׁחִיטַת קֹדְשִׁים [בְּמַסַּכַת זְבָחִים, שֶׁהִיא מֵאֵד עֲמוּקָה], תִּבְאֵר וְתִקְשֶׁה לִי [קְרוֹשִׁיּוֹת מְעִין אֵלּוֹ וְאֵינִי אֹתֵרֵךְ לָךְ].

מָה שֶׁלְּמַדְנֵנוּ לִפְנֵי כֵן, אָמַר רַב מְנִיּוּמִי בְּנוֹ שֶׁל רַב נַחוּמִי: בְּמָקוֹם שֶׁלּוֹקַח גַּן חֲצִי, וְאִירִיס שְׁלִישׁ, גַּן שְׁרוּצָה לְהַסְתַּלֵּק נוֹתֵנִים לֹר שֶׁבַח, וּמְסַלְקִים אוֹתוֹ, [וּמַחְשִׁבִּים מָה לְהַבִּיא לֹר] כְּדֵי שֶׁלֹּא יִבֵּא הַפֶּסֶד לְבַעַל הַבַּיִת. אָמַר רַב מְנִיּוּמִי בְּנוֹ שֶׁל רַב נַחוּמִי: גַּן שֶׁהוֹקִינָה [בְּכֶרֶם]⁶⁴, [הוּא כְּשֶׁאֵר זְמוּרוֹת שְׁחוֹלְקִין בְּהֶם, וְהוּא מְקַבֵּל] חֲצִי [שִׁירֵד עַל דַּעַת כֵן, אֲבָל אִם] שְׁטַפָּה נִהַר [שֶׁלֹּא חֲשַׁב שֶׁזֶה יִקְרָה, אִזּוֹ הוּא רַק מְקַבֵּל] רֶבַע [מִהַעֲצִים כִּלְל גַּן שֶׁמְסַתַּלֵּק שֶׁלֹּא בּוֹזְמֵנוּ]. אֵיךְ א' שֶׁהִשְׁכִּין פְּרֹדֶס חֲבִירוֹ לְעֵשֶׂר שָׁנִים [בְּמַסַּכַתָּא שֶׁל סוּרָא, פִּי שֶׁהוּא לּוֹקַח כֵךְ וְכֵךְ פִּירוֹת לְשָׁנָה וּמוֹרִיד מִחֲשׁוֹבֵן הַהֲלוּאָה], וְנִהְיָה קֵשׁ [לְאַחֲרָי] חֲמֵשׁ שָׁנִים [פִּי שֶׁהוֹקִין שֶׁלֹּא עֲשֶׂה פִּירוֹת [וּבּוֹזְמֵנוּ שֶׁהִיָּה רֹאוּי לְכַךְ]. אֲבִישׁ אָמַר: [הַקֵּשׁ] הוּא פְּרִי⁶⁵ [הַשְּׂדֵה וּמִגִּיעַ לֹר לְמַלּוּהַ חֶלְקֵן], רַבָּא אָמַר: [הַקֵּשׁ] הוּא הַקֵּרֵן [וְאֵינִי לְמַלּוּהַ זְכוּת בְּקֵרֵן אֲלֵא יִמְכּוֹר הַשְּׂדֵה הַזֹּקִינָה], וַיִּקְנֶה [בְּכַסְפּוֹ] קְרָקַע וְהוּא [פִּי הַמְּלוּהַ] אוֹכֵל פִּירוֹת.

שֶׁאֵלּוֹ שֶׁאֵלָּה מְבַרִייתָא: [הַלּוֹקַח שֶׁדָּה בְּמַסַּכַתָּא אִם] יִבֵּשׁ הָאֵילָן אוֹ נִקְצָץ, שְׁנִיָּהֶם אֲסוּרִים בּוֹ, מָה הֵם יַעֲשׂוּ, יִמְכּוּרוּ אֶת הָעֲצִים, וַיִּלְקַח בְּהֶם קְרָקַע, וְהוּא אוֹכֵל פִּירוֹת. בְּמָה [מְדוּבֵר, וְכִי] לֹא [מְדוּבֵר], יִבֵּשׁ דּוֹמָה לְנִקְצָץ, מָה נִקְצָץ, בּוֹזְמֵנוּ [שֶׁאֵינִי אֵדָם קוֹצֵץ אֵילָן שְׁעוֹשֶׂה פִּירוֹת אֲלֵא בּוֹזְמֵנוּ, שְׁחַדֵּל לֹר מַעֲשׂוֹת פְּרִי], אִף יִבֵּשׁ, בּוֹזְמֵנוּ. וְכַתּוּב: יִלְקַח בְּהֶם קְרָקַע וְהוּא אוֹכֵל פִּירוֹת, רּוֹאִים אִם כֵן [שֶׁהַעֲצִים] הֵם הַקֵּרֵן. לֹא, נִקְצָץ דּוֹמָה לִיבֵשׁ. מָה יִבֵּשׁ שֶׁלֹּא בּוֹזְמֵנוּ, אִף נִקְצָץ שֶׁלֹּא בּוֹזְמֵנוּ [וּמוֹדָה אֲבִישׁ בְּלֹא זְמַנּוּ, שְׁחַדֵּל לְעֲשׂוֹת פְּרִי, כִּיּוֹן שֶׁזֶה לֹא דַרְכּוֹ, הוּא לֹא פְּרִי וְלֹא לְדַעַת כֵן יֵרֵד].

בֹּא וּשְׁמַע: נִפְלוּ לָהּ [לְאַשָׁה בִירוּשָׁה אַחֲרַי שְׁנִישִׁתָּ] גַּפְנִים וְזִיתִים זְקִנִים⁶⁶

⁶⁴ ע"י ש"ע (ח"מ סי' של ס"ד): כל שתלן שנוטל החצי בפירות כך נוטל החצי בגפנים שהזקינו, אבל אם שטפן נהר או עקרון הרוח אין לו בהם אלא רביעי: ביאור: בגפנים שהזקינו כו' - הטעם, דכל אילן עומד להיות זקן, ודבר שדרכו בכך מתחילה ירד לתוכו אדעתא דהכי לחלוק בעצמי הגפנים כשיזקינו כמו שחולק בכל שנה בזמורות ובענבי הגפן שקוצצין, אבל שטיפת האילן הוא דבר שאינו שכיח, משו"ה אינו נוטל בו אלא רביעית ממה שנשאר לבעל הבית לאחר שנטל האריס חלקו שהוא שתות מהכל, שהרי יצטרך בעל השדה לשכור אריס ויתן לו שלישי השבח וישאר לבעל השדה חצי השבח (סמ"ע).

שטפן נהר - בין ששטפן נהר ועקרון לגמרי, בין ששטף הקרקע מעל גבי שרשים ונכחש האילן עד אשר יתקננו להיות משובח בקרקע כבתחילה (סמ"ע).

⁶⁵ ע"י רמב"ם (שכירות פ"ז ה"ה): השוכר פרדס או שהיה משכון בידו ל' שנים ויבש הפרדס בתוך הזמן ימכרו עציו וילקח בהן קרקע ויאכל פירותיו עד סוף זמן שכירותו, או זמן המשכון, וגוף האילנות שיבשו או נקצצו שניהן אסורין בהן משום רבית המלוה והלוה. +/השגת הראב"ד/ השוכר פרדס או שהיה משכון עד משום רבית המלוה והלוה. א"א אין כאן רבית אלא המלוה אסור משום דקא כליא קרנא והלוה אסור משום דמשתעבדי למלוה עכ"ל. +

⁶⁶ ע"י ש"ע (אה"ע סי' פה ס"ד):

⁶³ ע"י ש"ע (ח"מ סי' של ס"ג): נטע הנוטע והשביח ורצה להסתלק שנמצא בעל הקרקע צריך להוריד אריס, הרי בעל הקרקע מוריד אריס, וסתם אריס נוטל שלישי מן השבח, ויטול בעל הקרקע החצי ולא יפסיד כלום, ויטול האריס שלישי, והשתות הנשאר של נוטע שהרי סילק עצמו ברצונו, מיהו לא יוכל להסתלק בלא רשות בעל השדה:

ביאור: ויטול בעל הקרקע החצי כו' - היינו במקום שבעל השדה והשתל חולקין בשבח, ולאריס נותנין שלישי השבח, והיה השבח ל"ב דינרין, יטול בעל השדה חציו כמו שהיה רגיל ליטול, ומהחצי של השתל נוטל האריס ארבע שהן שלישי מכל השבח, וישאר להשתל שבח בעד שני דינרין שהוא שתות מכל השבח שהיה ל"ב דינרין. והטעם דבעלמא נוטל השתל טפי מהאריס, משום דשתל הוא הנוטע אילנות בגן או בשדה מעיקרא והאריס הוא אשר יורד לעבוד בשדה נוטע (סמ"ע).

מיהו לא יוכל להסתלק כו' - פ"י שלא יוכל להכניס אריס במקומו ולא לומר אטול הרביעית מהגן או מן השדה ואעבדנו ואתה שכור אריס לעבוד ג' רביעיות שלך ותן רביעית לאריס ומחצה יהיה שלך, משום דכל החלקים משועבדים אהדי כו' (סמ"ע, ש"ך).

ימכרו את העצים [שבו] ויקנה [בכסף שלהם] קרקע, והוא [פ"י הבעל] אוכל פירות [וראים אם כן שהעצים הם הקרן]. תאמר [גפנים וייתים] והזקינו [פ"י שקפצה עליהם זקנה וזנה שאלה בזמנם, ולא שירשה גפנים זקנים]. ואם תרצה לומר: וכי לא העמדנו אותו כגון שנפלו לה [ירושה עצים הגדלים] בשדה [של מישהו] אחר [אז אם יקצצם הבעל] יכלה הקרן [שלה, ולכן צריך למוכרם ולקנות בדמיהם קרקע והבעל אוכל פירות, אבל אם היו גדלים העצים בשדה שלה, יתכן שיוכל הבעל לקצצם שהם פרי וכאביי⁶⁷]. שטר [משכנתא] שכתוב בה שנים סתם [ראובן] לזה משמעון כך וכך כסף, וראובן יכול לאכול הפירות לזמן שנים, מלוה אמר: [ההסכמה היתה שהוא יאכל פירות שלש [שנים], לזה אמר: שתי [שנים]. אם המלוה קדם ואכל הפירות [של שנה הג', קודם שהלוח תבע אותו לדין]. מי נאמן. רב יהודה אמר: קרקע עומדת בחזקת בעליה [אף על גב דלא תבע אותו עד לאחר אכילת פירות, אנחנו הולכים אחרי הקרקע, וכאשר מסתפקים שנה שו של מי הוא, אומרים שהקרקע בחזקת בעליה, ואכל פירות שלא כדיון], רב כהנא אמר: פירות עומדות בחזקת אוכליה⁶⁸ [כיון שכבר אכלם והלוה בא להוציא מהמלוה הכסף שלהם, שהוא יביא ראייה שזה לא היה שלש שנים, שהולכים אחרי אכילת הפירות]. וההלכה כמות רב כהנא, שאמר: פירות בחזקת אוכליה, והרי למדנו שההלכה כמו רב נחמן [בדינים], שאמר: קרקע עומדת בחזקת בעליה [גבי שוכר מרחץ משנים עשר זהובים, לשנה, מדינר זהב לחדש, ואפילו בא בסוף החדש, אמר כולו למשכיר, כשנתעברה השנה]. שם הוא דבר שלא עתיד להתגלות [שהרי אין אפשר להוכיח אם העיקר לשון ראשון או אחרון], וכאן הוא דבר שעתיד להתגלות [בסוף שיבואו עדי השטר ויעידו] ולא מטריחים בית דין פעמיים [שמה הדין עם המלוה, ואם נוציאנו מידו, עתידין אנו לחזור ולגבותו מיד הלוה לאחר זמן].

[מלוה ולוה שבאו לדין] מלוה אומר: חמש שנים [מושכנת לי ואין השטר לפנינו], ולוה אומר: לשלש [וכבר אכלת שלש]. אמר לו: תביא לי את השטר שלך. אמר לו: נאבד לי השטר. אמר רב יהודה: מלוה נאמן⁴³, מגו שאם רצה יאמר היא לקוחה היא בידי [לעולם], ואכלתיה שני חזקה, ואבד השטר נאמן. אמר רב פפא לרב אשי: רב וביד ורב עוירא לא סוברי [הלכה] זה של רב יהודה [ולא אומרים "מגו", שהדברים מוכיחים שהוא רמאי], למה, כיון שהשטר הזה עומד לגבות הוא נזהר בו, וכובשו את השטר. חשב: [על ידי זה שכבשתי את השטר] אני יאכל עוד שתי שנים. אמר רבינא לרב אשי [כשאלה על רב יהודה שיכול לומר לקוחה היא בידי] אלא מעתה, משכנתא דסורא שכתוב בו כך: בהשלמת השנים תצא הקרקע זו ללא כסף. במקום שכבש לשטר משכנתא ואמר לקוחה היא בידי, וכי גם כאן הוא נאמן. וכי הרבנים מתקנים דבר שיבא לידי הפסד. אמר לו: שם תקינו לו הרבנים שבעלים של הקרקע יתן מס ומתקן החרוץ [סביב הגבולים]. קרקע שאין לה חריץ ולא נותנים מס, מה [הדין]. אמר לו: [הלוה] צריך למחות [שה לא קני לו אלא משכון בידו⁴⁴]. ואם לא מחה מה [הדין]. הוא הפסיד לעצמו.

אריס אומר: למחצה ירדתי, ובעל הבית נאמן: לשליש הורדתיו, מי נאמן. רב יהודה אמר: בעל הבית נאמן, רב נחמן אמר: הכל כמנהג המדינה⁴⁵. [בני הישיבה] חשבו: לא נחלקו [רב יהודה ורב נחמן]. זה [מדובר] במקום שאריס לוקח חצי, וזה [מדובר] במקום שאריס לוקח שלישי. אמר רב מרי ברה דבת שמואל להם [פ"י לבני הישיבה]: כך אמר אביי: אפילו במקום שאריס לוקח חצי נחלקו, רב יהודה אמר: בעל הבית נאמן [בשבועת היסת], שאם הוא רוצה יאמר אתה שכיר [לימים, או לחדשים ושבתות, ושכרתיו במעות].

יתומים אומרים: אנו השבחנו [ואין לבעל חוב כמה שהשביחו יתומים כלום], ובעל חוב אומר: אביכם השביח, על מי להביא ראייה.

⁶⁷ ע"י ש"ע (אה"ע סי' פה ט"ד): הוב"ד לעיל הערה 66.

⁶⁸ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנ ט"ז): ירד לתוכה בתורת משכונא ואכלה ג' שנים ואין עדים שבא לידו בתורת משכונא, ואומר שעדיין יש לו להחזיק בתורת משכונא בע' שנים, נאמן במיגו דלקוחה הוא ביד, אפילו אם טוען המלוה שטר משכונא היה לו ואבד.

ואין עדים שבא לידו כו' - וגם אין קול דבוקל הורע כח המגו כדלעיל ס"ה (ש"ך).

ואפילו אם טוען המלוה שטר כו' - ו"א דאינו נאמן אלא כשטען שלא היה לו שטר משכונא מעולם, דכשהיה לו שטר איכא ריעותא, דמדרך הבריות לשמור שטר משכונתם לראיה שלא יטעון הלוה כבר כלו שני המשכנתא (סמ"ע), ע' בסמ"ע עד איטבר שפסקו דלא כר' יונה משום דה"ל יחידא' ועיקר כ"א המובא בסמ"ע עומש"ל בסוף סימן ש"ח? גבי שכירות דנאמן במגו דשטר השכירות לא לגובינא קאי, ע"כ פנים יש להורות דהוי ספיאק דדינא והלכך במשכנתא בנכיתא היכא דלא אכל המלוה עדיין הפירות של השתי שנים רק רוצה לאכול מפקין מיניה הקרקע ונותנים אותם ללוה, דקרקע בחזקת בעליה עומדת והמוציא מחבירו עליו הראיה, אבל במשכנתא דסורא או בשכירות נאמן במגו להחזיק הקרקע עוד ב' שנים אבל אם לאחר שאכל ה' שנים טוען הלוה שלא ה"ל לאכול רק ג' שנים דה"ל המלוה מוחזק בפירות שאכל אף על גב דלית ליה מה נאון שאכל בעדים ואף על גב דמותו עדי השטר ויראה לב"ד שלא יוכל המלוה לברר דבריו דבכה"ג ליכא למיחש לאטרוחי לבי דינא ומפקין מיניה היכא דלית ליה מגו וכדלקמן סי' ש"ז ס"ג מ"מ הכא כיון ד"א דאית ליה מגו דלקוח לא מפק' מיניה הפירות שאכל אף במשכנתא דנכיתא (ש"ך).

שטר משכונא היה לי ואבד - מדלא חילקו הפוסקים בין יצא הקול או לא כמו בסימן קמ"ט סעיף כ', נראה לפע"ד דאין אפילו יצא הקול נאמן, דמשכנתא דסורא קלא אית ליה, והסוגיא כולה מיירי ביש קול. ועל כרחך מיירי שיצא הקול אחר ג' שנים, דאל"כ לא הו' חזקה כמבואר בסימן קמ"ט ס"כ. אך מ"מ קשה, דהא מיגו נגד קול לא מהני כמבואר בסימן קמ"ט סעיף כ"א עיי"ש בשם וכאן סעיף ה'. ועל כרחך צ"ל דהכא שאני, כמו שיכול לטעון לקוח כמו כן נאמן לטעון משכונא על כמה שנים, דאין סברא כלל לומר דאם טוען לקוח בכולה שיהיה נאמן בלא מיגו, וכשטוען לקוח רק על זמן שלא יהיה נאמן רק במיגו, ומשכנתא דסורא דעל כרחך מקנה גוף לפירות הוי כטוען לקוח במקצת דבעצמה טענה מעלייתא היא, דמה שמודה שלטא לקוח רק מקצת הוי כמשיב אבידה על המותר, וכיון דאין הקול מחויש לעצמו משכונא נאמן אפילו בדאיכא קלא. ועל"ל לעיל סימן ע"ב ס"ה ב"רמ"א, ועיין ש"ך שם, דאי איכא עדים שמשכונא היא בידו ואינם יודעים כמה, דהמלוה נאמן בשבועה מטעם דהוי מוחזק, וצ"ע שם לעיין בסימן רע"ח ס"ק ז', ושם כתב הש"ך דבין במשכנו בשעת הלוואה ובין במשכונת קרקע דאף דלא קני משכון בכה"ג, מ"מ מקרי מוחזק. ומיגו דלקוח האמור כאן אינו דומה לשאר מיגו האמור בש"ס, דשאר מיגו הוי כהוכחה שהוא אמת, דאילו רצה לשקר היה טוען טענה מעלייתא, משא"כ הכא פירוש המיגו הוא, כיון דאי בעי טעין לקוח היה נאמן ממילא הוי מוחזק כמו בשאר משכון, ונאמן באמונתו כמה שיאמר על המשכון (נת"מ).

ע"י ש"ע (ח"מ סי' שיז ט"ג): שטר השכירות או שטר המשכנתא שכתוב בו שנים סתם, בעל הפירות אומר שלש ובעל הקרקע אומר שנים וקדם זה השוכר או המלוה ואכל הפירות, הרי הפירות בחזקת אוכליהם עד שיביא בעל הקרקע ראייה. ויש מי שאומר שאם יראה ב"ד שלא יוכל השוכר או הממשכן לברר עוד דבריו מוציאין מידו:

ביאור: וקדם השוכר כו' ואכל הפירות - פירוש, של שנה השלישית (סמ"ע), משמע שקדם בעדים שאכילתו ידוע, דאל"כ אפי' היכא דלא אפשר לברורי אין מוציאין מידו, מטעם דאית ליה מגו דלא אכלתי. וכן מיירי בענין דלית ליה מגו דלקוח, דאל"כ נאמן במגו כדלקמן סוף סי' זה. ואף שהראה השטר בב"ד, מ"מ אי בעי כביש לשטרית. וגם לא שייך לומר דכיון שכתוב בשטר שנין סתמא לסייע ליה ללוה דמשמע שנים, דכיון דהניחו לוח למלוה לאכול פירות של שנה שלישית איתרע ליה סהדותא דשטרא (ש"ך).

הפירות בחזקת אוכליהן כו' - אין מוציאין מידו עד שיביא המשכיר ראייה, שהיום או למחר יביא השוכר עדים שהוא כדבריו והיינו צריכים להחזיר לו, ואטרוחי בי דינא בכדי לא מטרוחין, ו"א דאם מתו העדים ושתכח הדבר מפי אחרים ויראה לב"ד שלא יוכל השוכר עוד לברר דבריו, מוציאין מיד השוכר מה שדר בו, ואלה הם שתי הדעות שכתב המחבר. ודוקא בכתב בשטר "שנים סתם" דהוא מילתא דרמיה עליה דעדים לאדכורי ולפרש השטר בכמה שנים היה הקנין לפניכם, ולפעמים הולכים לדרכן ומוסיים הדברים לאחרים שבניהן, וכי האי גוונא דוקא אמרו דאיכא לברורי. משא"כ שכתב בשטר לי' שנים ואין בו זמן, דאין מוטל על העדים לאדכורי מתי יתחיל זמן השכירות, וכי האי גוונא ליכא לברורי מיקרי (סמ"ע), היכא דאיכא לברורי, אין מוציאין מידו, ואם לאו מוציאין מידו [שסתם משמעות השטר לב' שנים] והכל תלוי בראיות עיני הב"ד אם אפשר להתברר או לא (ש"ך). הא דאפילו בכתב בפירוש שהשכיר לג' שנים וזה אומר כבר כלו זה אומר עדיין לא כלו, וקדם ודר בו השוכר שנה ג' וכו'. מיירי שיתבועו תוך זמן של השנה הג', דאילו אחר זמן שיכול לומר פרעתי ודאי דאין השטר מגרע לשוכר, ואפילו לא היה ביד השוכר שום שטר נאמן לומר פרעתי, וכל"כ הש"ך ס"ק, ולכן המשכיר נאמן להוציא מהבית ולא היה לו כח שטר על ג' שנים, ואף אח"כ אין לו דין שובר, רק משום דהוא מילתא דעבידא לאיגלווי והניחו לאכול שנה הג' אין מוציאין מידו, ואי ליכא לברורי מוציאין (נת"מ), ע"י בש"ך סי' ק"נ (ס"ז ד"ה אפילו אם טוען) דמשמע מדבריו דאף במלוה אומר חמש ולוה שלש הוי מילתא דעבידא לגלווי, ואפילו הש"ך לשיטתו המוזכר כאן אויל דס"ל דאף לענין זמן השכירות מתי התחיל ה"ל מילתא דעבידא לגלווי, והסמ"ע סובר שאינה עבידא לגלווי (פ"ת בשם הבית אפרים).

עד שיביא בעל הקרקע ראייה - ודוקא אם כבר דר בו אין מוציאין מידו מטעם אטרוחי בי דינא וכנ"ל ס"ק, אבל אם עדיין לא דר בו פשיטא דאין מניחין לו לדור בו, דהקרקע בחזקת בעליה עומדת, אם לא שיש מיגו (סמ"ע).

ויש מי שאומר שאם יראה ב"ד כו' - היינו אם מתו העדים, ויראה לבית דין שלא יוכל השוכר לברר עוד דבריו, היינו כי שמה העדים או בעלי דינים גילו הדבר ברבים ועשו הדבר להתגלות (ש"ך).

רבי חנינא חשב לומר: הקרקע בחזקת היתומים, ועל בעל חוב להביא ראיה. זקן א' אמר לו, כך אמר רבי יוחנן: על היתומים להביא ראיה⁶⁹. למה, כיון שהקרקע עומדת לגבייה דומה כאילו גבו אותו [והוא ברשות המלוה], ועל היתומין להביא ראיה.

אמר אביי: גם אנחנו למדנו: [אילן הנטוע בתוך חמשים אמה סמוך לעיר, אם העיר קדמה, קוצץ ואינו משלם, אבל] ספק זה קדם וספק זה קדם⁷⁰, קוצץ ואינו נותן דמים כיון שהאילן עומד לקצוץ [פי' שבכל ענין צריכים לקצוץ את האילן, אז כל הספק על התשלום, אז על בני העיר?] להביא ראיה ולקחת [תשלומים על זה], גם כאן [ביתומים] השטר הזה עומד לגבות, וכאילו גבו [כבר, והיתומים תובעים ממון], היתומים צריכים להביא ראיה.

[אם] היתומים הביאו ראיה שהם השביחוהו, רבי חנינא חשב לומר: כאשר מסלקים אותם נותנים להם חלק מהקרקע, ולא היא, אלא מסלקים אותם בכסף⁴⁶, [ולומדים זה את דומה לההלכה של] רב נחמן. שאמר רב נחמן אמר שמואל: שלשה שמים להם את השבח, ומעלין אותן בדמים [ולא בחלק של הקרקע עצמן], ואלו הם: בכור לפשוט⁴⁷ [פי' בכור ופשוט שהשביחו קרקע קודם שחלקו, מאחר ואין הבכור נוטל פי שנים בשבח שהשביחו נכסים לאחר מיתת אביו, שהוא נחשב כ'ראוי', ואין הבכור נוטל הבכורה בראוי, כשהן באין לחלוק, נוטל בכור פי שנים בקרקע שהיא משובחת, ושמן את השבח, ונותן לפשוט רביע שהוא מגיע לו בשבח שבתוך חלקו של זה] ובעל חוב⁴⁸ או כתובת אשה ליתומים, ובעל חוב ללקוחות⁴⁹ [וכן בעל חוב שקדם שטר הלוואתו לשטר מקח של לקוחות, טורפה מהן עם מה שהשביחו, ושם להן שבח, ונותן דמים, וטעם כולם משום שהקרקע בתחילה שלו, ואין לנו לכופו למכור להן קרקע שלו בשביל השבח, אם יש בידו מעות].

אמר רבינא לרב אשי: היינו ששמואל חושב שבעל חוב [משלם שבח] ללקוחות. וכי יש ללוקח [זכות] שבח. והרי שמואל אמר: בעל חוב גובה את השבח. ואם תאמר: זה לא קשה, כאן [מדובר] בשבח המגיע לכתפים [שצריך לקרקע צנת, אבל אם לא צריכים בכלל זה נחשב כפירות, ולא מיקרי שבח], כאן [מדובר] בשבח שאין מגיע לכתפים. והרי מעשים בכל יום, ושמואל גובה אפילו בשבח המגיע לכתפים. זה לא קשה, זה [מדובר] שמגיע [לבעל חוב סכום כסף] כשיעור קרקע ושבח, וזה [מדובר] שלא מגיע לו שיעור קרקע ושבח. וכי כאשר לא מגיע לו שיעור קרקע ושבחשיתן לו ללוקח כסף ומסלק אותו, זה מוכן לפי מי שאמר אם יש לו ללוקח כסף לא יכול לסלק את הבעל חוב, אבל לפי מי שאמר אם יש לו ללוקח כסף יש לסלק את הבעל חוב, שיאמר לו: אם היו לי כסף, הייתי

מסלק אותך מכל הקרקע, עכשיו שאין לי כסף תן לי חלק בקרקע כשיעור השבח. במה מדובר כאן, כגון שהוא עשה אותו [הקרקע] אפותיקי, שאמר לו: לא יהא לך פרעון אלא מזו.

משנה. המקבל⁵⁰ שדה מחבירו לשבע שנים בשבע מאות זוז, השביעית מן המנין [מפני שזה ספק, ולכן לעתיד זוכה הבעל הקרקע. אבל אם הספק לעבר להפיך, ולכן אם] קבלה הימנו שבע שנים בשבע מאות זוז, אין השביעית מן המנין. שכיר יום גובה כל הלילה⁵¹ [בין לענין שבועה שתקנו לו חכמים: שכיר בזמנו הוא נשבע ונוטל, בין לענין שאינו עובר עליו משום לא תבוא עליו השמש]. שכיר לילה, גובה כל היום. שכיר שעות גובה כל הלילה וכל היום⁵². שכיר שבוע, שכיר חדש, שכיר שנה, שכיר שבע שנים, [אם הוא] יצא ביום [פי' שכלתה שכירותו לבוקר או כל שעה אחר ביום], גובה כל היום [ומאז ששקעה החמה עובר עליו משום "לא תבוא עליו השמש". אבל אם] יצא בלילה [פי' שכלתה שכירותו בערב], גובה כל הלילה וכל היום⁵³ [כיון שמשכה פעולתו משתחשך, הוא שכיר לילה, ואינו עובר עליו בבוקר, עד למחרת בשקיעת החמה].

גמרא. הרבנים למדו: מאיפה אנחנו יודעים לשכיר יום שגובה כל הלילה, מלמד הנאמר "לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר". ומאיפה אנחנו יודעים לשכיר לילה שגובה כל היום, שנאמר "ביומו תתן שכרו". ואולי תאמר להיפך [שלא תלין מדבר על שכיר לילה ולא תבא מדבר בשכיר יום]. שכירות אינה משתלמת אלא בסוף.

הרבנים למדו: ממשמע שנאמר "לא תלין פעולת שכיר אתך" איני יודע שזה עד בקר, מה מלמד הנאמר "עד בקר", מלמד שאינו עובר אלא עד בקר ראשון בלבד⁵⁴. מכאן ואילך מה [הדין]. אמר רב: עובר משום "בל תשאה". אמר רב יוסף מהו [הרמז לזה] פסוק, אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ידך [לתת לו].

הרבנים למדו: האומר לחבירו צא שכור לי פועלים⁵⁵, שניהן אין עוברין משום "בל תלין", זה, לפי שלא שכר אותם [ולא נחשב כשכיר שלו].

ואין להם זכות להמתין עד שיעבור זעם, או עד שיצא הקצף על הכלל כולו, ואז נישב בדין, אבל אם אפשר לשחד השרים קטנים, מותר (רע"א * בשמים ראש), במקום שהרבה יהודים מתגוררים שם והשרה מקפדת מאד וכמה פעמים הוכרז בבית הכנסת ע"פ ציווי שלהם שיעקרו משם בעונש וקנס, עכ"ז מותר ליחיד לילך ולהשתדל בעד נפשו לדור שם, ואין חיוב למנוע משום חשש שמה יגיע היזק לרבים, ודווקא אסור ברמ"א מאחר שגזר השר שבלי ספק יגזור אומר ויקם כדבר מלך שלטון. משא"כ שיהא אסור לכל יחיד להשתדל ולפקח בטובת עצמו מחשש שע"י זה יגיע נזק ליחיד או לרבים כמו שאין לאסור על עשיר מלתת דורון שנה חדשה לשר מחשש פן יאנף על שאר עשירים שבהל וכן אם עשיר תובע שר לבית המשפט, והקהל בקשו ממנו לפשר עמו כי כבר גזם השר לנקום בהם אין לקהל זכות לחייבו שיפסיד חובו כדי למנוע מהם ההיזק אפילו חלילה יש חשש גירוש לא יוכלו לזכות נגד הקצין (פ"ת * חוות יאיר).

וליסע תחת הדוכס תחלה כו' - חיל המלך שבאו לעיר בלכתם למלחמה, ובאו לחנות שם כמו חודש ימים, ורצו רוב הקהל להתפשר עם המושל שלא יעשה אכסניא בבתי היהודים, כי חוששים ממיעות משא ומתן שלא להתראות בפניהם, וגם טיפולם עמהם קשה מאד, וגם חוששין מערוב איסור והיתר וכיוצא, מלבד זה שאם יעשה אכסניא אצל יהודים תהיה ההוצאה מכלל הקהל יותר מכפלים ממה שתהיה אם יתפשרו עם המושל, והעשירים מוחים שלא יתפשרו אם לא שיתחייבו הקהל לגבות אותו ממון לפי הבעלי בתים ולא לפי הממון, והקהל אומרים שיתפשרו תחילה ואח"כ יקוב הדין היאך יהיו גובין. הדין עם הקהל, ויכולים לכופ ליהודים הבעלי כיסים שיתפשרו עם המושל תחילה, משום דזה היזק של רבים הוא וצריכין תחילה לסלק היזק הרבים, ואח"כ ידונו היאך יהיו גובין כו', ועי' לקמן סימן קס"ג סעיף ג' ו"א? (פ"ת). ולדון אח"כ עם הרבים כו' - אף שהיה להן היזק, מ"מ הדין ביניהן, ורואין, אם גם בני הכפרים היו עומדים בסכנה, אין צריכים אלו הרבים לשלם להם מידי (סמ"ע).

וכן לא יעשה גורן קבוע בתוך שלו כו' כדי שלא יזיק התבן לנטיעת כו' - היינו בתוך שדה של בעל הגורן ויש לאחרים נטיעות וניר סביבו (סמ"ע). לנטיעת חבירו - שהמוץ נכנס בפרח הפירי ונרקב על ידו. ומנירו, משום המזבל שדה יותר מהצריך, הוא נשרף ונפסד (סמ"ע).

⁶⁹ עי' שו"ע (ח"מ סי' קטו ס"ה): בעל חוב שבא לטרוף מהיתומים שבח שמחמת הוצאה, יתומים אומרים: אנו השבחנו, ובעל חוב אומר: שמה אביכם השביחו, על היתומים להביא ראיה. הגה: וי"א דאם לא עשאן אפותיקי, עליו להביא ראיה.

ביאור: על היתומים להביא ראיה - היינו בלא אפותיקי, ולענין הלכה עיקר כמחבר (ש"ד).

שמה אביכם השביחו כו' - דף שבע"ח טוען שמה והיתומים טוענין ברי, אפ"ה עליהן להביא ראיה, והיינו טעמא, דמוקמינן השדה כמות שהיא אחזקתו שהיתה גם ביד אביהן כן (סמ"ע), ועיין באו"ת [אורים סקל"ח] מזה, ועיין בתשובת הרב מוה"ר משה רוטנבורג חלק ח"מ סימן י' וי"א וי"ב מ"ש בזה, עש"ה (פ"ת).

⁷⁰ עי' שו"ע (ח"מ סי' קנה ס"ב): מרחיקין את גורן קבוע מהעיר חמשים אמה, כדי שלא יוליק הרוח התבן בעת שזורה, ויזיק לבני העיר. (ואם הגורן קודם לעיר, מסלקו ובני העיר נותנים לו דמיו. ספק, מסלקו בלא דמיו. ומזה יש מי שלומד על דוכוס ממדינה שגזר על יהודים שיעשו עם היהודים הדרים תחת שרים קטנים בכפרים שידורו תחתיו, ואם לא, יגרש. כולם צריכים לקיים דברי הדוכוס ולסלק היזק הרבים וליסע תחת הדוכס תחלה, ולדון אח"כ עם הרבים אם יש להם היזק בזה. וכן לא יעשה אדם גורן קבוע בתוך שלו, אלא אם כן היה לו חמשים אמה לכל רוח, כדי שלא יזיק התבן לנטיעת חבירו או לנירו:

ביאור: גורן קבוע - מה שכתבו קבוע, לאפוקי ארעי, דבהיזק שהוא בארעי ובאקראי לא גזרו עליו להרחיק (סמ"ע).

מסלקו ובני העיר נותנים כו' - פירוש, מסלקו תחילה ואח"כ נותנין לו, ואיפכא לא, דאי"כ יעמוד הגורן ימים רבים, דכיון דרבים משותפין, מי יעסיק בזה, על דרך קדיה דבי שותפי ולא תמימי, ובעל הגורן ניהא ליה בקיומו דגורנו, משא"כ עתה, דהצריכו לסלקו תחילה ואח"כ יתעסק הוא להוציא דמי שווי מיד בני העיר, ובארץ ישראל ה"ה באילן (סמ"ע), וי"א שגם בא"י וגם בחו"ל אין הלכה זו באילן (ש"ד).

ומזה יש מי שלומד כו' - פירוש, כמו שחש חז"ל ואמרו דצריך לקצוץ האילן ולהרחיק הגורן אף על פי שהוא קודם לעיר, ולא מיבעיא שצריך לקצוץ, אלא אף שצריך לקצוץ "תחילה" מהעיר ואח"כ יקבל דמיו, ולא איפכא, כדי שלא ימשוך היזק של רבים, וכן הדין נמי באלו היחידים הדרים בכפרים, שצריכין לעקור דירתן תחילה כדי לסלק היזק של רבים, ואח"כ יתבעו היחידים מהרבים (סמ"ע),

{קיא ע"א}

וזה לפי שאין פעולתו אצלו [פי' עליו, ולא נקרא "פעולתו אתך"]. איך מדובר. אם [השליח] אמר להם ששכרם עלי, שכרו עליו הוא [והשליח חייב ב"בל תלין"], שלמדנו: ההשכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבריו, נותן לו שכרו שלם, וחוזר ונוטל מבעל הבית מה שההנה אותו. [וזה] לא [כך, אלא] צריכים [להעמיד את זה בציור]⁷¹, שאמר להם: שכרם על בעל הבית.

יהודה בר מרימר אמר לשמשו: לך תשכור לי פועלים, ותגיד להם [לפועלים]: שכרם על בעל הבית [והוא עשה זאת, כדי שאם ישכח וישהה את שכרם, לא יעבור איסור, לא הוא ולא שלוחו]. מרימר ומר זוטרא שכרו יחד [כך כדי להניצל מאיסור תל תלין]. אמר רבה בר רב הונא: בעלי בתים בסוריא⁷² [השוכרים פועלים ואין משלמים להם את שכרן עד שירוויחו השוכרים מעות ביום השוק] לא עוברים משום "בל תלין". [שהפועלים] יודעים [שהבעלים] סומכים על יום השוק [לשלם להם], אבל משום "בל תשהא" [מיום השוק ואילך], ודאי עוברים.

שכיר שעות גובה כל הלילה וכל היום. אמר רב: שכיר שעות דיום⁷³ [הנשכר מהבקר עד חצות], גובה כל היום [שכן כלתה שכירתו בחצות, ויש איסור "לא תבא"], שכיר שעות דלילה, גובה כל הלילה [ומיד בעלות השחר עובר משום "בל תלין"], שכן נשתעבד לו מלפני כן. ושמאל אמר: שכיר שעות דיום, גובה כל היום [כדעת רב], ושכיר שעות דלילה, גובה כל הלילה וכל היום [שהיום הולך אחר הלילה הואיל ושכירתו בליל יום זה, ולא דמי לשכיר יום דאחמול, שאינו גובה אלא כל הלילה].

למדנו במשנה: שכיר שעות גובה כל הלילה וכל היום, וזה פירכה על רב. אמר לך רב: [המשנה] כתוב לצדדים [שכיר שעות יש שגובה כל הלילה, ויש שגובה כל היום], שכיר שעות דיום, גובה כל היום, שכיר שעות דלילה, גובה כל הלילה.

למדנו במשנה: היה שכיר שבוע, שכיר חדש, שכיר שנה, שכיר שבע שנים, יוצא ביום, גובה כל היום, יוצא בלילה, גובה כל הלילה וכל היום [כדעת שמואל]. אמר לך רב: זה מחלוקת תנאים, שלמדנו: שכיר שעות דיום, גובה כל היום, שכיר שעות דלילה, גובה כל הלילה, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר: שכיר שעות דיום, גובה כל היום, שכיר שעות דלילה, גובה כל הלילה וכל היום. מכאן אמרו: כל הכובש שכר שכיר עובר בחמשה שעות [פי' איסורי תורה] הללו⁷⁴, ועשה [אחת]: משום "בל תעשק את רעך", ומשום "בל תגזל", ומשום "בל תעשק שכיר עני", ומשום "בל תלין", ומשום "ביומו תתן שכרו", ומשום "לא תבא עליו השמש". אלה שישנם [בשכיר] יום [לא תלין] אינם [בשכיר] לילה, ושישנם [בשכיר] לילה [לא תבא] אינם [בשכיר] יום. אמר רב חסדא: [לא מצאנו כולם במקרה אחת, אלא כך נאמר, כל העבירות האלה] שם שכירות הם [וישנם בלילה וישנם ביום].

איזה הוא עושה ואיזהו גזל⁷⁵ [גזל משמע שאנסו בידו ממש]. אמר רב חסדא: [האומר לשכיר שעבד אצלו, והוא חייב לו כסף] "לך ושוב, לך

ושוב", זה הוא עושה [שאינו מתכוין להימנע מלשלם, אלא רק דוחה את תשלום חובו מזמן לזמן. אבל האומר לשכיר] "יש לך בידי ואינו נותן לך", זה הוא גזל.

רב ששת שאל: איזהו עושה שחייבה עליו תורה קרבן⁷⁶, דומה לפקדון, שכפר ממון [אם כן עושה לא כמו שאמר למעלה]. אלא אמר רב ששת: [האומר לשכיר, "כבר] נתתיו לך", זהו עושה, [אבל אם הוא אמר] "יש לך בידי ואינו נותן לך", זה הוא גזל.

אביי שאל: איזה הוא גזל שחייבה עליו תורה קרבן, צריכים [גזל] דומה לפקדון, שכפר לו כסף. אלא אמר אביי: [משכיר שאמר] "לא שכרתוך מעולם", זה הוא עושה [שונה מגזל שמורה שעבדו יחד, אבל אם הוא אמר] "נתתיו לך", זה הוא גזל.

ולרב ששת, מה שונה עושה שהתקשה בו, ומה שונה גזל שלא התקשה בו. אמר לך: גזל, שגזלו ואחר כך כפר בו [פי' כל זמן שלא תבעו בבית דין, אלא בינו לבינו עצמו היה גזולו ואומר איני נותן לך, וכשתבעו בבית דין, כפר ונשבע, ולא נקרא גזל אלא אם כן אומר לו "איני נותן לך"]. אם כן, אפילו עושה גם כן שכפר בו אחר כך. מהו הדמיון. זה מובן, שם כתיב "וכחש וכו' או בגזל", משמע שהודה לו בתחילה [כלומר: וכחש בעמיתו בגזל - במה שהיה גזולו עד עתה בתורת גזל, כחש עכשיו וכפף, ומקודם כחש - קרוי גזל], אבל גבי עושה וכי כתוב "או בעושה" [שמשפך וכחש בעושה בתחילה, אלא] כתוב "או עשק", [משמע] שעשקו כבר [בעצם ההכחשה].

רבא אמר: זהו עושה זהו גזל [היינו הם אותו דבר], ולמה חלקן הכתוב, לבעור עליו בשני לאוין.

משנה. גם השוכר אדם וגם השוכר בהמה וגם השוכר כלים⁷⁷, יש בו משום "ביומו תתן שכרו", ויש בו משום "לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר". אימת⁷⁸, בזמן שתבעו, [אבל אם] לא תבעו, אינו עובר עליו. המחמה [פי' העמיד חיובו] אצל חנוני [שהשכיר יקח פירות וכו'] אצל חנווני על חשבון המשכיר] או אצל מחליף מעות, אינו עובר עליו. שכיר [התובע שכתוב] בזמנו, נשבע ונוטל, [אבל אם] עבר זמנו, אינו נשבע ונוטל. אם יש עדים⁷⁹ שתבעו [בזמנו], הרי זה נשבע ונוטל. גר תושב⁸⁰ [שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז אבל לא התגיר], יש בו משום "ביומו תתן שכרו" ואין בו משום "לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר".

גמרא. מיהו [מחבר של] המשנה שלנו. לא תנא קמא של "מאחיך" ולא רבי יוסי ברבי יהודה. מה היא.

ביאור: מצוה לתת שכר שכיר בזמנו כו' - בסעיף ב' יתבאר הדבוב שכר שכיר עובר בחמשה לאוין, אלא דבהם אינו עובר א"כ אין דעתו לשלם לו כלל, משא"כ בלאו דלא תבאו כו' עובר מיד שעבר זמנו אף שדעתו לשלם לו (סמ"ע). אבל על שכר קרקע - "א לחחמיר אף בקרקע ממש (קצה"ח ושעה"מ בב"ת). ע"ש"ע (ח"מ סי' שלט ט"ז): אין בעל הבית עובר משום בל תלין אלא אם כן תבעו השכיר. לא תבעו, או שתבעו ולא היה לו מעות ליתן לו, או שהמחה אצל שולחני ליתן לו וקבל עליו ליתן לו, אינו עובר אפילו אין לבעל הבית ביד שולחני כלום, ומכל מקום אם רצה השכיר לחזור בו שלא לקבל מהשולחני אלא מבעל הבית הרישות בידו. הגה: ואם קנו מידו לא יוכל לחזור בו:

ביאור: אלא אם כן תבעו כו' - כשלא תבעו, א"כ שהייה היא מדעתו דפועל (סמ"ע), אם תשכיר סופר לכתוב לך, תתנה עמו שלא תהיה בבל תלין פעולת שכיר, שמא כשיתבע לך לא יהיה לך לתת לו, אף על פי שתעשה תנאי עמו תתן לו כשיתבע אם תוכל. ואין בזה מתנה על מה שכתוב בתורה, שהרי אמרו חכמים אדם מתנה עם פועל שלו להאכילו לחם צר ומים לחץ ואף על פי שחייב להאכילו כסעודת שלמה בשעתו (ש"ך), ור"ל שמא לא יהיו לך מעות בריוח שתוכל ליתן לו כי תצטרך להוציאם (פ"ת).

לא תבעו - מיעבר הוא דלא עבר הא איסורא איכא (פ"ת). ומ"מ מידת חסידות ללוות ולפרוע לשכיר בזמנו (פ"ת).
ואו שתבעו - ואם תבעו ע"י שליח, "א שאין לו כח לעשות שליח לחייב את הבעל הבית וכמו שליח לדבר עבירה, ויש חולקים (רע"א).

ולא היה לו מעות - היינו שאין לו גם כן שוה כסף, וכן אם אין יכול לפרעו באותו יום א"כ יאבד הרבה משלו, לא חייב הכתוב בזה (רע"א).
שהמחהו אצל שולחני - עיין מ"ש בסימן ע"ב דהיכא דבעל הבית נתן משכנו לאומן על שכרו, דאומן קנה המשכונ וה"ל כפרוע ותו ליכא איסור בל תלין, ואף על גב דהחזיר לו אח"כ את המשכונ (קצה"ח).

⁷⁹ ע"י ש"ע (ח"מ סי' פט ט"ג): הוב"ד לעיל הערה 1.

⁸⁰ ע"י רמב"ם (שכירות פ"א ה"א):

⁷¹ ע"י ש"ע (ח"מ סי' שלט ט"ז): הוב"ד לעיל הערה 55.

⁷² ע"י ש"ע (ח"מ סי' שלט ט"ט): שכיר שמכר בבעל הבית שאין דרכו להיות בידו מעות אלא ביום השוק, אינו עובר בבל תלין אפילו יש לו מעות, ומיום השוק ואילך אם אינו נותן לו עובר משום אל תאמר לרעך. הגה: והוא הדין הני שאין דרכן לשלם עד שיחשבו עם הפועלים אינם עוברים עד שיחשבו עמהם:

ביאור: אפילו יש לו מעות - פירוש, ואפילו תבעו בבוקר ראשון, דהא מתחילה אייבש נפשו שלא יתן לו עד יום השוק, ואז לאו בר אעבורי לאו הוא וכנ"ל (סעיף ח') (סמ"ע).

עד שיחשבו עמהם - אפילו תבעו בזמנו בדבר שודאי חייב לו בלא חשבון, מ"מ לאו בר חיובא הוא כיון דלא הגיע זמן פרעונו עד שיחשבו והרי עדיין לא חשבו (סמ"ע).

⁷³ ע"י ש"ע (ח"מ סי' שלט ט"ד): הוב"ד לעיל הערה 52.

⁷⁴ ע"י ש"ע (ח"מ סי' שלט ט"ב): הוב"ד לעיל הערה.

⁷⁵ ע"י ש"ע (ח"מ סי' שנט ט"ז): איזהו גזלן: הלוקח ממון האדם בחזקה, כגון שחטף מידו מטלטלים, או שנכנס לרשותו שלא לרצון הבעלים ונטל משם כלים, או שתקף בעבדו או בבהמתו ונשתמש בהם, או שירד לתוך שדהו ואכל פירותיה, וכל כיוצא בזה:

ע"י ש"ע (ח"מ סי' שנט ט"ח): איזהו עושה: זה שבא ממון חבריו לתוך ידו ברצון הבעלים, וכיון שתבעוהו כבש הממון בחזקה ולא החזירו, כגון שהיה לו ביד חבריו הלוואה או שכירות והוא תובעו, ואינו יכול להוציא ממנו מפני שהוא אלם וקשה:

⁷⁶ ע"י רמב"ם (גז"א פ"ז ה"א):

ע"י רמב"ם (גז"א פ"ז ה"ב):

⁷⁷ ע"י ש"ע (ח"מ סי' שלט ט"א): מצוה לתת שכר שכיר בזמנו, ואם אחרו עובר בלאו. אחד שכר אדם, או בהמה, או כלים, אבל על שכר קרקע יש מי שאומר שאינו עובר:

{ קיא ע"ב }

שלמדנו: [נאמר בפסוק "לא תעשוק שכר עני ואביון מאחיק או מגרך אשר בארצך בשערך", זה שכתוב] "מאחיק"⁸¹, ממעט אחרים [פי' גוים, אבל מה שכתוב] "גרך", זה גר צדק, "בשערך", זה אוכל נבילות⁸² היינו גר תושב. אינני יודע אלא שכר אדם, מאיפה אנתנו יודעים לרבות בהמה וכלים, מלמד הנאמר "בארצך", כל שבארצך⁸³. וכולן [פי' על שכר ישראל, ועל שכר בהמה וכלים, וגר תושב] עוברים בכל השמות [פי' האיסורי תורה] הללו [גם אלה הכתובים בספר דברים וגם אלה הכתובים בספר ויקרא]. מכאן אמרו: גם השוכר אדם וגם השוכר בהמה וגם השוכר כלים⁸⁴, יש בו משום "ביומו תתן שכרו", ויש בהם משום "בל תלין פעולת שכיר". רבי יוסי ברבי יהודה אומר: גר תושב יש בו משום "ביומו תתן שכרו" ואין בו משום "לא תלין". בהמה וכלים אין בהם אלא משום "בל תעשוק" בלבד [שנאמר בו "בארצך" שמרבים בהמה וכלים, אבל "ביומו תתן שכרו", אף על גב שכתוב סמוך אליו, לא].

מיהו [המחבר של המשנה שלנן]. אם הוא התנא הראשון ד"מאחיק", קשה גר תושב [שבמשנה כתוב אין בו משום "בל תלין"]. ואם זה רבי יוסי, קשה בהמה וכלים [שכתוב במשנה שיש להם איסור "ביומו תתן שכרו" וכן "תל תלין"].

אמר רבא: התנא הזה, תנא דבי רבי ישמעאל הוא. דתנא דבי רבי ישמעאל: גם השוכר אדם וגם השוכר בהמה וגם השוכר כלים, יש בו משום "ביומו תתן שכרו" ומשום "לא תלין". גר תושב יש בו משום "ביומו תתן שכרו" ואין בו משום "בל תלין".

מהו טעמו של התנא הראשון של "מאחיק", הוא לומד [גזירה שוה] "שכיר" "שכיר" [נאמר כאן "לא תעשוק שכיר" ונאמר בשכיר יום "לא תלין פעולת שכיר", כמו שכאן גר תושב בהמה וכלים נכללו, אף בספר ויקרא, גר תושב בהמה וכלים]. ורבי יוסי ברבי יהודה לא למד [גזירה שוה] "שכיר" "שכיר". אע"פ שלא למד [גזירה שוה] "שכיר" "שכיר", בהמה וכלים שיחייב מקום "ביומו תתן שכרו". רבי חנניא לימד: נאמר בפסוק "ולא תבא עליו השמש כי עני הוא", [דווקא] אלה שבאין לידי עניות ועשירות, להוציא בהמה וכלים שאינן באין לידי עניות ועשירות.

ותנא הראשון איך הוא לומד "כי עני הוא" הזה. אותו צריכים להקדים עני לעשיר⁸⁵ [שאם הוא שכר שני פועלין, אחד עני ואחד עשיר, ואין בידו ליתן אלא לאחד מהן, העני קודם]. ורבי יוסי ברבי יהודה לומד [ההלכה] זו מ"לא תעשוק שכיר עני ואביון". והתנא הראשון: אחד להקדים עני לעשיר, וחד להקדים עני לאביון [המעונה יותר מעני]. וצריכים [את שניהם], שאם היינו לומדים [עני קודם ל] אביון, משום [אביון] שלא מתבייש לבקשו, אבל עשיר שמתבייש לבקשו, אולי לא. ואם היינו לומדים עשיר, משום שלא צריך אותו, אבל אביון שצריך אותו [יותר מעני], אולי לא [מקדימים העני אלא האביון, לכן רואים] שצריכים [שתי הלימודים].

והתנא שלנו: איך שתרצה אם הוא לומד [גזירה שוה] "שכיר" "שכיר", אפילו גר תושב גם כן [צריך לעבור על ביומו תתן שכרו], ואם הוא לא לומד [גזירה שוה] "שכיר" "שכיר", מאיפה הוא לומד בהמה וכלים. באמת הוא לא לומד [גזירה שוה] "שכיר" "שכיר", ושם שונה שנאמר בפסוק "ולא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר", [משמע] כל שפעולתו אתך [הכולל בהמה וכלים]. אם כן, אפילו גר תושב גם כן. נאמר בפסוק "לא תעשוק אתך רעך", [דווקא] "רעך" ולא גר תושב. אם כן, אפילו בהמה וכלים גם כן [לא, שאינם "רעך"]. הרי כתוב "אתך" [ואפשר ללמוד ב' הדרכים]. מה ראת

שם. והנה להרמב"ם כבר הזכרנו דגר תושב אין עובר בלא תלין ולא בלא תבוא עליו השמש, רק ביומו תתן שכרו. ותמוה. וכן יל"ע דבמתני' משמע שרק בלא תלין אין עובר. אך י"ל דהנה יש דברים דליפינן זה מזה אף אי לא ילפינן שכיר שכיר, כגון הא דבעינן יש לו מ"אתך", וכן פועל לשעות מקרא דאליו הוא נושא את נפשו דכל זה גילוי מילתא בעלמא. והרמב"ם ס"ל שאין מקום לחלק בין שכיר יום לשכיר לילה בגר תושב לענין לאו. וכן ס"ל דביומו תתן שכרו יש גם בשכיר יום שמשלם כל הלילה [הגר"ש"א].

⁸⁴ שיטת הרמ"ה דעל שכר קרקע אינו עובר. ועיין קצוה"ח סי' של"ט סק"א דעל שכירות בתים צריך לחשוש להאיסור דהגם דלגבי שאר דיני ממונות נקטינן לקולא למחזיק כמ"ש הרמ"א סי' צ"ה ס"א דבית הרי הוא כקרקע, מ"מ בנ"ד ל"ש לפסוק לקולא למחזיק שהרי זהו ספק איסור, וצריך לחוש להפוסקים שתלוש ולבסוף חיברו דינו כתלוש [הגר"ש אלישיב].

⁸⁵ ולא שייך ללמוד זה ממה שדרד"ל גבי מצוות הלוואה שנת' אם ספק תלוה את עמי את העני עמך ועשיר עני קודם, דההם ע"י קדימת העני אינו מבטל "זכות" ששייך להעשיר, אבל בענייניו הרי במקום ששניהם שוים בעניות או בעשירות ואין לו אלא כדי אחד מהם הרי מחוייב ליתן לכל אחד מחצה, ואם לא יעשה כן הרי בזה עובר על מצוות ביומו תתן שכרו, ובא הכתוב ללמד שבמקום שאחד עני ואחד עשיר אז ישתנה הדין ונותן הכל להעני [ואם יתן מחצה לעשיר אז עובר] וזה וודאי ל"ש ללמוד מהאמור גבי הלוואה. ופשוט. ועיין מש"כ למעלה על דרך האמור כאן בגמ' ליישב קו' התוס' למה נאמר גר צדק.

⁸¹ עי' תוס': מאחיק פרט לאחרים - תימה אמאי איצטרך מאחיק למעוטי עכו"ם מגר תושב נפקא דדוקא גר תושב ולא עכו"ם ועוד תימה אמאי איצטרך למיכתב גר צדק מגר תושב נפקא דכ"ש גר צדק וליכא למימר דאי לאו דכתב גר צדק הוה מוקמינן בשעריך לגר צדק דבשעריך לא משמע אלא גר תושב שאוכל נבילות דומיא (דברים יד) דלגר אשר בשעריך תתננה ואכלה.

ע"י הגר"ש"א: תוד"ה מאחיק, ועוד תימה אמאי איצטרך למיכתב גר צדק, דמג'ת נפקא. הנה לפי שיטת הרמב"ם דגר תושב אינו עובר אלא משום העשה דביומו תתן שכרו ולא משום הל'ת האמור בפרשה זו, א"כ אין מקום לקושיית התוס' שהרי ג'ת וגר צדק חלוקין בדיניהם, ופשוט.

ועל עיקר קו' התוס' אפשר דהא דכתב רחמנא גר צדק זהו כדי "להקדים" אחיק לגרך היינו להקדים ישראל לגר צדק, כששניהם היו פועלי, וכדאמרין בסמוך שצריך להקדים עני לעשיר. ועיין מה שכתבנו להלן שם.

⁸² ומקשינן הראשונים דתיפוק ליה מדממעט נכרי מוכח דג'ת בכלל האיסור. ולכאורה יש ליישב בפשיטות דהרי בפרשה זו גם נאמר איסור של "לא תעשוק" היינו כשאנו נותן שכרו בכלל. וכשממעט נכרי הרי נתמעט מאיסור "לא תעשוק" ונמצא דמהדדוק הנ"ל [מדאיצטרך למעט נכרי] אנו למדים דג'ת בכלל איסור "לא תעשוק" כשאנו נותן לו שכרו בכלל, אבל עדיין אין ראייה שעובר משום ביומו תתן שכרו. ולכאורה התירוץ פשוט הוא, וצ"ב למה לא תירצו כן הראשונים [הגר"ש אלישיב].

⁸³ כתב הטור בשם הרמ"ה דבקרע אין עובר. אך בית שתלוש ולבסוף חברו כתב קצה"ח הובא לעיל שעובר, דספק אי כמחובר, וספק אסורא לחומרא.

{ קיב ע"א }

והשני הוא צריך אותו לכשלמדנו: "ואליו הוא נושא את נפשו", מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן [להוריד זיתים או תמרים] ומסר את עצמו למיתה [שמוא פול מהם, וכך] לא עבור שכרו [ולכן הכובש את שכרו נענש כאילו נוטל את נפשו].

דבר אחר: "ואליו הוא נושא את נפשו", כל הכובש שכר שכיר כאילו נוטל נפשו ממנו⁸⁶. רב הונא ורב חסדא [נחלקו בזה], אחד אמר: נפשו של גולן [הגיד לך הכתוב שגורם מיתה לעצמו], ואחד אמר: נפשו של נגול [פי' נפשו של שכיר, נענש עליו כאילו הורגו]. מי שאמר נפשו של גולן, שנאמר "אל תגזל דל כי דל הוא [אף אם דל הוא ואין לו עזר, אל תגזלהו] ואל תדא עני בשערה" וכתוב "כי ה' יריב ריבם וקבע את קבעיהם נפש" [פי' וקבע היינו וגזול את גזולתה, ומה יהיה נגול מהם, "את נפשם", שגורמים הגזולים רעה לעצמן]. ומי שאמר נפשו של נגול, שנאמר "כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח". והשני גם הרי כתוב "את נפש בעליו יקח". בעליו דעכשו. והשני גם הרי כתוב "וקבע את קבעיהם נפש", [זה] נאמר [בצורה של] למה, למה קבע את קבעיהם, משום דנטלו נפש [והכי משמע: "וקבע את קבעיהם נפש" את אשר קבעו את נפשם מהם].

אימתי בומן שתבעו, לא תבעו אינו עובר עליו. הרבנים למדו: [נאמר] "לא תעלן פועל שכיר" הייתי חושב לומר אפילו לא תבעו, מלמד הנאמר "אתך", לדעתך [ולא מדעתך]. הייתי חושב לומר אפילו אין לו [למשכיר], מלמד הנאמר "אתך", [דווקא כשיש] שיש אתך. הייתי חושב לומר אפילו המחזה [פי' העמיד חיובו] אצל חנוני [שהשכיר יקח פירות וכו'] אצל חנוני על חשבון המשכיר או אצל מחליף מעות, מלמד הנאמר "אתך", ולא שהמחהו אצל חנוני או אצל מחליף מעות.

המחהו אצל חנוני או אצל מחליף מעות אינו עובר. שאלו: [אם החנוני לא נתן לו שכרו, האם השכיר] חוזר [אצל בעל הבית ובעל הבית חייב לשלם לו] או אינו חוזר. רב ששת אמר: אינו חוזר, ורבה אמר: חוזר⁸⁷. אמר רבה: מאיפה אנו יודעים [את זה], מזה שלמדנו: אינו עובר עליו, הוא לא עובר [איסור של "לא תלין"]. אבל הוא חוזר [לקבל שכרו אם החנוני לא

⁸⁶ ע"י ש"ע (ח"מ ס' שלט ס"ב) הוב"ד לעיל הערה.

⁸⁷ ע"י ש"ע (ח"מ ס' שלט ס"ז) הוב"ד לעיל הערה 78.

⁸⁸ ע"י ש"ע (ח"מ ס' שו"ט) נתן לאומנים לתקן, וקלקלו, חייבים לשלם. כיצד, נתן לחרש שידה, תיבה ומגדל לקבוע בהם מסמר, ושברו, או נתן לו עצים לעשות מהם שידה, תיבה ומגדל, ונשברו אחר שנעשו, משלם לו דמי שידה, תיבה ומגדל, שאין האומן קונה בשבב כלי ע' בא"ע ס' כ"ח ס"ט: הה הבנאי שקבל עליו לסתור הכותל ושבר האבנים או הזיק, חייב לשלם. היה סותר מצד זה ונפל מצד אחר, פטור, ואם מחמת המכה, חייב:

ביאור: נתן לאומנים - אמר לאומן עשה כלי כך וכך ואקחנו ממך למחר והוא עשה אותו וחזר זה מליקח אותו, חייב לשלם לאומן כל ההפסד מדיני דגרמי ע"י לקמן ס' שלג ס"ח (רע"א).

כיצד נתן לחרש שידה כו' - פירוש, לא מיבעיא כשהשידה תיבה כבר היתה עשויה ונתנה לו לתקן ושברה דחייב לשלם לבעל הבית, אלא אפילו לא נתן לו אלא עץ בעלמא והאומן תיקנו לכלי ואח"כ נשבר בידו דאומן, אפ"ה חייב לשלם לבעל הבית, דמיד שעשאו האומן קנאו הבעל הבית ואין לאומן עליו אלא חוב בעלמא על דמי שכרו, דאין אומן קונה בשבב הכלי דהיינו מה שנשבב העץ להיות עשוי ממנו שידה תיבה כו' (ס"מ"ט).

שאיין האומן קונה בשבב כלי - ו"א שזה ספק אם אומן קונה בשבב כלי, ולכן אינו חייב לשלם אלא דמי עצים, והוא הדין אם נגנב או אבד הכלי ממנו לאחר שעשאו והשביחו, ונרא' דפלוגיתיהו הוי כשלא קבל עדיין האומן דמי שכירתו, דאלו קבל דמי שכירתו ליכא למ"ד שלא יתחייב להחזיר דמי (השכירות) [שידה - קצה"ח] כשקלקל, מיהו לכ"ע לענין איסור של בל תלין בקבלנות עובר משום בל תלין (ש"ך). בכל פועל שיהיה, כגון שכיר יום דלא שייך ביה אומן קונה, אם נאנס הכלי בידו לא הפסיד שכרו. וגם באומן צובע שנתן לו בעל הבית הצמר והסמינין והצבע, נוטל שכירות מעשה ידיו לבד, דגם בזה לא שייך אומן קונה בשבב כלי, אם נאנס מיד האומן ישלם בעל הבית שכרו, אבל באומן הבא לתבוע שכר אומנותו מבעל הבית אחר שנאנס הכלי מידו, והוא באומנותו השביח הכלי, נראה שיוכל הבעל הבית לפטר באומרו קים לי כמ"ד אומן קונה בשבב כלי, וכלי שלך הפסדת ונאנס מידך. ואם יש ביד האומן ממון מבעל הבית, והוא מוחזק כדון כל מוחזק, יכול לומר קים לי כמ"ד אין אומן קונה בשבב כלי, ונוטל שכרו מבעל הבית (רע"א בשם מהר"א לביה הלוי), הנותן טבלא לאומן לצייב בה ציורין ששוחקין עליו באיסקונדרי, ואסרה על בעלים בנדר אחר שצייבה קודם שפרע לו שכרו, מאחר ואין אומן קונה בשבב כלי, אין לו בגוף כלום אלא שכר הוא דמחייב עלה בעל הכלי ואין לו כח לאסור הכלי. ואפילו אם היה האומן קונה בשבב כלי, היינו היכא שיש ממשות בשבב כגון שנותן לו עצים ותקין כלי, אבל הכא לא עשה אומן אלא ציירה בסמינין ואין בזה ממש, וכן בצביעת צמר אינו קונה. ויש חולקים, והעיקר שכל אומן קונה בשבב כלי אינו קונה כל הכלי אלא בשבב כלי, ובצבע לא שיבח הכלי כיון דהוה אלא חזותא וה"ל כמי שאינו ומש"ה אין לו כח לאסור, ואפשר שצבע צמר היה ספק, ולכן ספק ממונא לקולא ואין

משלם]. ורב ששת אמר: מהו "אינו עובר", שאינו בתורת לעבור [שאיין שום חיוב עליו בכלל].

שאלו [התלמידים] את רב ששת: קבלנות [פי' אומן שקבל עליו לעשות מלאכה בכך וכך, ולא לשכירות ימים] עובר עליו משום "בל תלין" או אין עובר משום "בל תלין". אומן קונה בשבב הכלי [שהוא עשה לו, וכשמחזירו לו, הרי הוא כמוכר לו שבב שהיה לו בתוכו, ואין שם שכירות עליו, וכל הכסף כאן] הוא הלואה, או אין אומן קונה בשבב כלי והיא שכירות⁸⁸. אמר להם רב ששת: עובר⁸⁷ [משום "תל תלין". ועל זה שאלו התלמידים] הרי למדנו: אינו עובר. [רב ששת ענה] שם [לא מדובר בקבלנות אלא בשכיר יום] שהמחהו אצל חנוני או אצל מחליף מעות.

נאמר רביה לו: הנותן טליתו לאומן, גמרה והודיעו, אפילו מכאן ועד עשרה ימים אינו עובר משום "בל תלין", אבל אם האומן נתנה לו [את הטלית] בחצי היום, מאז ששקעה החמה עובר משום "בל תלין". ואם תאמר, אומן קונה בשבב כלי, למה עובר. אמר רב מרי בנו של רב כהנא: [כאן מדובר] במלכוש לבן מגוהץ [שאמר לו לטרקו, שאין כאן שבב כלי, שאם היה מניחו כמות שהוא היתה מתקיימת הרבה יותר מעתה]. למה הוא נתן לו [לאומן, אם אין בזה שבב]. לרככו, היינו שבחו. [זה] לא [כמו] שאמרת, [לא] צריכים [להעמיד את זה בצירוף], ששכרו ממנו להכות [היינו לא בבגן לבן הנ"ל אלא בכיבוש הרזשון של בגד כשכא מבית הגרדי בוטשין אותו ברגלים בתוך כלי עץ במים וקרעו הראויה בכך, מיהו, לא בקבלנות עסקינן אלא בשכירות, בין ישיבחו ובין לא ישיבחו, שכרו לפי מנין בטישותיה] וכל הכה במעה.

לו בממונא כלום [קצה"ח], ו"א דכל שהאומן קונה בשבב כלי אפילו השבב הוא ע"י דבר שאין בו ממש גמור, כגון שנתן לו בגד לרכוכי, קונה בהכלי בערך השבב שנשבב, כגון שמקודם היה שוה מנה וע"י השבב שוה ק"ן, יש לו שליש בהכלי, ואין הצבע בלבד שלו רק שקונה שיעור שבב בהכלי, מ"מ כשלא קלקל שבבא דהבעל הבית הוא, דהא אדעתא דהבעל הבית אשבב, ולא אמרו אומן קונה רק לענין אם הזיקו, שאין דעתו של האומן להשביח לצורך בעל הכלי לחייב עצמו בתשלומי נזק, ולענין שיש לו קנין על גוף השכירות, והיינו קנין שיעבוד כמו משכנו שלא בשעת הלואה, ולפ"ז בודאי דאין יכול האומן לאוסרו על הבעל הבית כשפורע לו, דכל זמן שלא קלקל שבבא דהבעל הבית הוא. והיכן דסמינן דאומן במה קנו להבעל הבית, ופטר הדבר דהצבע דבר שאין בו ממש הוא ויצא מרשותו וזכה בו בעל הכלי (נתה"מ).

שבבב כלי - האי שבבא דבעל הבית הוא, והא דאומן קונה בשבב כלי אינו קנין גמור להיות כשלו ממש אלא קצת קנין הוא דאית ליה בגויה לקדושי אשה, כמו בע"ח דקונה משכון לקדושי אשה והלוה יכול לסלקו בעל כרחו ותו לית ליה במשכון ולא מיד, וה"ה בשבב הכלי עד שישלם לו דמי שכירות אית ליה קנין לקדושי אשה ולנזקין דהיינו אם הזיק אין לו לשלם בעד השבב. ודע דכל מה שקונה אומן בשבב אינו אלא עד דפרע לו דמי שכירותו, אבל מכי פרע דמי שוב אין לו לאומן בשבב כלום וממילא שבבא דבעל הבית, ונראה דה"ה אם התנדב האומן לתקן לו כלי בחנם דליכא דמי שכירות, א"כ הרי מעולם לא קנה בשבב כלום כיון דאין לו בשבב עד שיתן לו דמי וזה שהתנדב בחנם הרי כאילו כבר נתקבל דמיו, ואין לו כח לקדש בו אשה וכן בהזיקו חייב כיון דליכא דמי שכירות ממילא לא קנה בשבב, כיון דאינו לוקח גמור אלא מקצת קנין עד שיפרע לו דמיו וזה כבר קיבל דמיו וה"ל כאומר התקבלתי. וכן אומן שמתקן בדמי שכירות ובעל הבית פורע לו דמיו אפילו בעל כרחו, ממילא שבבא דבעל הבית דאין צריך קנין חדש מן האומן לבעל הבית כמו בלוה שיוכל לפרוע בעל כרחו למלוה דמי משכנו. אפילו חרש שטוה וקטן יוכל לסלק דמי שכירות ואין צריך דעתן כיון דהוא אפילו בעל כרחו. גם בגניבה ואבידה חייב אפילו אחר שקיבל דמי שכירותו, דכיון דאומן דהוי שומר שכר לאו משום הנאה דתפיס ליה אאגריה אלא משום דשומר שכר, א"כ לעולם הוי שומר שכר אפילו אחר שקיבל שכירותו כיון דכבר קיבל הנאה מזה החפץ עד שיאמר לו טול את שלך דאז כלתה שמיירתו. קודם שפרעו דמי שכירות הוי שבבא לאומן א"כ מעולם לא נעשה שומר שכר על השבב, דהא דחייב בכלי אחר שפרעו היינו משום הנאת פרוטה דהיה לו בתחלה, אבל בשבבו דבתחלה לא נעשה שומר כיון דאפילו הזיקו פטור ואחר שפרעו כלתה הנאה זו, ומש"ה ראוי שיפטור בגניבה על השבב בין קודם שפרעו בין אחר שפרעו, אלא שהיה צריך להחזיר דמי השכירות ולענין זה נעשה שומר גם על השבב שיתחייב בגניבה ואבידה נגד דמי השכירות דהיינו להפסיד השכירות, וא"כ אפילו אחר שפרע צריך להחזיר השכירות כשנגנב או נאבד, ועדיין צ"ע [קצה"ח], ע"י המשך בהערה.

{ קיב ע"ב }

שכיר בזמנו נשבע ונוטל וכו'. למה הרבנים תיקנו לשכיר לישבע ולקחת. אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכות גדולות למדנו כאן. [וכי] אלה הם הלכות [פי' הלכה למשה מסיני, הרי] אלה הם תקנות [חכמים]. אלא, אמר רב יהודה אמר שמואל: תקנות גדולות למדנו כאן. [זה שנקראים] "גדולות" משמע שיש קטנות. אלא אמר רב נחמן אמר שמואל: תקנות קבועות למדנו כאן [פי' ראוי לעשותן קבע לעקור עליהם דבר מן התורה, דמדאורייתא מי שיש עליו לשלם הוא נשבע, שכן מן התורה ה]שבועה הוא של בעל הבית ועקרה הרבנים לשבועה של בעל הבית ושמו אותו על השכיר, משום כדי חייו דשכיר.

[שואל הגמ'] ומשום כדי חייו של שכיר אנחנו מפסידים לבעל הבית. בעל הבית עצמו רוצה בו שהשכיר ישבע ויקח, כדי שישכרו לו פועלים [פי' שלא ימנעו מלשוכרו, שידאגו לומר חשוד הוא זה לתבוע שכרו משקבלו]. שכיר עצמו רוצה בו, שישבע הבעל הבית ויפסיד [שכרו], כדי שישכרוהו [פי' שירצו אנשים לשכור פועלים, ביודעם שאין להם מה לחשוש אם יאמר השכיר לאחר שישלמו לו לא קיבלתי את שכרי, כי אז ישבע בעל הבית ויפטר. מתוך הגמ'] בעל הבית שוכר נגד רצונו [והוא רוצה יותר שישבע השכיר, משום שהוא צריך אותם, ועל כרחו שכר אותם, ואם לא יטילו עליהם את השבועה, ימנעו פועלים מלהשכר לבעלי בתים]. וגם השכיר נשכר נגד רצונו [אלא הוא צריך למזונות, ולכן הוא רוצה שיטילו השבועה על בעל הבית].

אלא, בעל הבית טרוד בפועלים הוא⁸⁹ [וקורה הרבה שחשב שנתן לו ולא נתן]. אם כן שיתן לו בלא שבועה. כדי להפסיד דעתו של בעל הבית. ושיתן לו בעדים [פי' שיתקנו שאין משלמים לפועלים אלא בעדים]. הדבר טרחה עבורו [לחזור אחרי עדים כל היום]. ושיתן לו בתחילה, שניהם רוצים בהקפה [בעל הבית פעמים שאין לו, ופועל שמא יפלו ממנו]. אם כן [פי' שאומרים שבעל הבית טרוד ושוכח], אפילו אם קצץ, על מה למדנו: אומן אומר שתיים קצצת לי⁹⁰, והזה [פי' המשכיר] אומר לא קצצתי לך אלא אחת, המוציא מחבירו עליו הראיה. קציצה אנשים זוכרים. אם כן, אפילו גם כם עבר זמנו [ותבעו הפועל למחר, שיאמינו לפועל], על מה למדנו: עבר זמנו אינו נשבע ונוטל. חזקה אין בעל הבית עובר משום "בל תלין". והרי אמרת בעל הבית טרוד בפועליו הוא. היינו מלפני שהגיע זמן חיובו,

⁹⁰ עי' שו"ע (ח"מ סי' פט ס"ה):

⁸⁹ עי' שו"ע (ח"מ סי' פט ס"א): הוב"ד לעיל הערה.

אבל אם הגיע זמן חיובו, זה מוטל עליו והוא זוכר. וכי [חושדים ב]שכיר שעובר משום "לא תגזל". שם יש שתי חזקות, כאן [יש רק] חזקה אחד. לגבי [פני] לזכותו [של] בעל הבית יש שתי חזקות: אחד, שאין בעל הבית עובר משום "כל תלין", ואחד שאין שכיר משהא שכרו. וכאן, [יש רק] חזקה אחד.

אם יש עדים שתבעו הרי זה נשבע ונטל. [מקשה הגמ' למה צריכים עדים על כך] והרי הוא תובע אותו לפנינו. אמר רבי אסי: [פני] דברי המשנה היא, שיש עדים שהשכיר תבעו [את הבעל הבית ליתן לו את שכרו] בזמנו⁹¹. ואולי הוא פרע על אחר כך [שלא בפני העדים]. אמר אביי: [המשנה מדבר בצירוף] שתבעו כל זמנו [פני] עד שעבר עליו זמנו. [וכי בשביל שתבעו כל היום ולא נתן יהא שכיר זה נאמן] לעולם [לומר לא התקבלתי, ואם רוצה בעל הבית לישבע לא נאמן, וכי כל כך השהה שכיר שכרו] אמר רב חמא בר עוקבא: [תכמים נתנו לו יום א' כנגד אותו היום של תביעה] [פני] לאחר זמנו לישבע וליטול, ולא יותר.

משנה. המלוה את חבירו [והגיע זמן ולא פרע לו], אסור למשכנו [פני] לקחת מרכושו כמשכון על תשלום החוב] אלא בבית דין⁹². ולא יכנס לביתו ליטול משכנו, שנאמר "בחוץ תעמוד" [היה לו [ללוה] שני כלים⁹³ והחובו כנגד שניהם ומשכנו בשניהם], ונטל אחד ומניח אחד [גירסת רש"י "ומחזיר אחד" פני] בשעה שהוא צריך לזה יחזירו לו משום החזרת העבוט, ויעכב את השני, וכשיצטרך זה לשני, יטול זה את הראשון ויחזיר את השני, והינין [מחזיר את הכר בלילה ואת המחרישה ביום⁹⁴. ואם מת, אינו מחזיר לירושיו] [שאין כאן מצות העבוט, אלא ימכרו ויגבה חובו, ד"השב תשיבם לו" כתיב, ולא לירושיו]. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף לעצמו אינו מחזיר אלא עד שלשים יום [שהוא זמן בית דין], ומשלשים יום ולהלן מוכר אותם בבית דין⁹⁵.

גמרא. אמר שמואל: שליח בית דין, [אם רואה בשוק יכול לנתק דבר [שאוחזו בידו ממנו], אבל הוא אינו רשאי [ליכנס לביתו] למשכנו. והרי למדנו במשנה: המלוה את חבירו אסור למשכנו אלא בבית דין, משמע בבית דין ממשכנים [פני] מתוך ביתו]. אמר ר' יוחנן: תבאר [פני] דברי המשנה] לא יתחננו אלא בבית דין [והם ישלחו את שלוחם לחטוף מידו משכון]. אבל להיכנס לביתו ולמשכנו בתוך ביתו, אפילו שליח בית דין אינו רשאי. וכן מסתבר, שכתוב בסוף: לא יכנס לביתו ליטול משכנו. מי זה. אם תאמר בעל חוב, את זה לומדים מהתחלת המשנה, אלא לא, שליח בית דין. אם משום [שאלה] זה, [זה] לא ראינו [לדברי שמואל], כך נאמר: המלוה את חבירו לא ימשכנו אלא בבית דין, מכלל דבבית דין, ממשכנים [אפילו מתוך ביתו]. ובעל חוב אפילו לקחת [ממנו בשוק] אסור, [גזירה] שלא יכנס לביתו ליטול משכנו.

רב יוסף שאל: [נאמר] "לא יחבל רחיים ורכב", הרי [מזה שהדגישו בו] דברים אלה משמע] שדברים אחרים, [כן מותר לן] לחבל. [נאמר] "לא תחבל בגד אלמנה", הרי [משמע] של אחרים, תחבל. מי [הוא זה שמותר לו לחבול]. אם נאמר בעל חוב, הרי כתוב "לא תבא אל ביתו לעבט עבטו". אלא לא, [הפסוק מדבר ב]שליח בית דין.

רב פפא בנו של רב נחמן פירש לפני דרב יוסף, ויש אומרים רב פפא בנו של רב יוסף רב לפני דרב יוסף: באמת [הפסוק מדבר] בבעל חוב [שלא יקח רחיים או בגד אלמנה במיוחד], ולעבור עליו בשני לאוין. בא ושמע: ממשמע שנאמר "בחוץ תעמד" איני יודע ש"האיש אשר אתה נושה בו יוציא". אלא מה מלמד הנאמר "והאיש", לרבות שליח בית דין. במה [מדובר, וכי] לא [מדובר], שליח בית דין [דינו] כלוה [ומותר ליכנס לביתו להוציא משכון].

מיד הלוה בזרוע - שליח בית דין יכול להכותו אם יסרב בו כשמשכנו בזרוע בשוק, משא"כ בעל הבית, אם הזיק בין בגופו בין בממונו חייב, ו"א, אם לאחר שתפס המלוה בא הלוה להחזיק ולהוציא מיד המלוה, יכול המלוה להציל את עצמו אף ע"י הכאת הלוואתו - פירוש, שהגיע זמן הפרעון והוא דוחה אותו ואז

שלא בשעת הלוואתו - פירוש, שהגיע זמן הפרעון והוא דוחה אותו ואז ממשכנו כדי שיהא בטוח במעותיו. ועי' לקמן (סעיף טו סק"ח?), ודוקא שלא בשעת הלוואתו הוא דאסור דאז ממשכן להלוה שלא מדעתו, אבל אם מתחילה מביא הלוה כלי אוכל נפש שלו ומבקש מהמלוה שילווה עליו, ה"ל כאילו מכרו לו מדעתו ומותר (סמ"ע).

כמו רחיים ורכב של יד - אבל שאר כלים דאוכל נפש אסורים כמו רחיים ורכב דאסרה התורה בפירוש, ואין בכלל איסור חבילת כלי אוכל נפש עד שיהא כלים הקרובים לעשות בהן אוכל נפש דומיא דרחיים, לאפוקי רחת ומורה, כדלקמן סעיף ח (סמ"ע).

אבל בתי רחיים של מים כו' - ר"ל, אין הבית דין שולחין שלוחם לסגור בתי הרחיים שטוחנין בו עד שיפדנו, שאין ממשכנין קרקע, אלא אם תבעו לבית דין לפרוע לו, אז פוסקין הבית דין שיפרע לו ממנו אם אין לו דבר אחר. ואם הוא בעצמו סוגר הרחיים למשכנו, אינו עובר בלאו דלא תבוא אל ביתו לעבוט, שאין זה בכלל עבוט, וגם אינו מחויב להחזירו בשעת מלאכה, וזה שמסיק וכתב דמ"מ אה"מ נכנס "ונטל" כו' כבר נעשו כו', משמע דוקא נטל (סמ"ע).

ומ"מ אה"מ המלוה כו' - אמנם "א"א עבר ונכנס". דאיסור יש בדבר לכתחילה לעשות כן אף בהני דהן מחוברים (סמ"ע).

ויש להם דין כלי אוכל נפש ומחזיר אותן בשעת מלאכה - בכל כלי אוכל נפש שחבלם דינא הכי, אף דעבר בלאו דלא יחבל רחיים ורכב כו', מ"מ מהני מעשיו דאין צריך להחזירם אלא בשעת מלאכה, ושצריך להחזירן הלוה לידו אחר שעשה בהן מלאכתו, וכן לעולם. ולא נעשו מטלטלים אצל בניו ואין שביעית משמטתו, עי' לקמן סעיף טז. וגם בחבל בגד אלמנה, אף דעבר איסור, מ"מ אי עביד א"צ חזרה הם לא בעת צרכה, ועיין מה שכתבתי לקמן (סעיף ח סקט"ו?) (סמ"ע).

⁹¹ עי' ש"ע (ח"מ סי' צז ס"ח): היו לו שני כלים, נוטל אחד ומחזיר אחד. עד מתי הוא חייב להחזיר וליקח, עד לעולם. ואם היה המשכון מדברים שאינו צריך להם, ואין מניחים אותה ללוה, הרי זה מניחו אצלו עד שלשים יום, ומשלשים יום ואילך מוכרו בב"ד.

ביאור: נוטל אחד ומחזיר אחד - כשיש ללוה כלי אחד של יום וכלי אחד של לילה וחובו נגד שניהן, ממשכן אותו בשניהן, וכשנטול אחד, הדינו כלי לילה ביום, מחזיר לו באותו פעם כלי היום, וההיפך לעת הערב. וכן לעולם, כל שאינו מחזירו כדי שלא למשכנו וכדלקמן (סעיף כ"ב) (סמ"ע).

מדברים שאין צריך להן ואין מניחין כו' - אחד באיך תליא, וכאילו אמר אם הוא מדברים שא"צ לו דאז אין מניחין ביד הלוה. מ"מ אינו מוכרו מיד אלא המלוה ממתין לו במכירתו ל' יום, וכ"ל (סי' עג ס"ד) במשכון שמושכן בידו בשעת הלוואתו (סמ"ע).

⁹¹ עי' ש"ע (ח"מ סי' פט ס"ג): הוב"ד לעיל הערה 1.

⁹² עי' ש"ע (ח"מ סי' צז ס"ו): אם בא למשכנו שלא בשעת הלוואתו, לא ימשכנו הוא בעצמו, שאם משכנו הוא בעצמו עובר בלאו. ועיין לעיל סימן ד'). אלא בית דין ישלחו לו שלוחם, ואף שלוחם לא יכנס לביתו למשכנו. הגה: ואפילו אם ביקש המלוה ליכנס לבית הלוה ולכתוב כל מה שבביתו, אין בית דין נזקקין לו ליכנס לביתו כלל, אלא אם ימצא לו דבר בחוץ, יקחנהו. ויש לשליח בית דין ליקח המשכון מיד הלוה בזרוע, ונתנו למלוה. ואפילו בחוץ, לא ימשכנו שלא בשעת הלוואה דבר שעושים בו אוכל נפש, כמו רחיים ורכב של יד שהם מטלטלים, אבל בתי רחיים של מים הרי הם כקרקע, ולא שייך ביה משכון, אלא גוביינא כשאר קרקעות, שאין בית דין ממשכנין ליקח קרקע למשכון. ומכל מקום אם המלוה עצמו נכנס לבית הרחיים ונטל רחיים העליונה או הברזל והסובב והגלגלים, כבר נעשו מטלטלים, ויש להם דין כלי אוכל נפש ומחזיר אותם בשעת מלאכה.

לא ימשכנו הוא בעצמו - אפילו משכנו המלוה שלא מרצונו "בחוץ", עובר בלאו ד"כי תשה ברוך משאת מאומה לא תבוא אל ביתו לעבוט עבטו" (דברים כד'), "דביתו" לאו דוקא הוא, אלא ה"ה או כ"ש דלא ישמט בחזקה מה שעליו או ממה שבידו בפגעו בחוץ, ומש"ה כתבו סתם דאם משכנו המלוה בעצמו עובר בלאו, אלא דלשליח בית דין אין איסור אלא שלא יכנס לביתו (סמ"ע), עיין דברי לעיל (סי' ס"ד) דלא שפיר עובדי אותן המערימין על דברי תורה וקודם בואם לדין תופסין מיד הבע"ד איזה חפץ בכדי שיהיה לו מגו להאמינו והוא לאו דלא תבא אל ביתו, מיהו היכא דנקטו לגוביינא ליכא איסור (עי' לקמן סעיף טו). אמנם קשה היכי שייך תורת גביה בלא ב"ד ומי שמה אותו, וע"כ אינו אלא למשכון וצ"ע. אם הלוה אלם רוע מעללים ומעזי פניו מלפרוע חובו מותר לשליח בית דין ליכנס לביתו לדעת מצפוניו אפילו על ידי שליח גוי. וה"ה היכא דמתיירא שלא יכפור הלוה הוי כמו דלא אפשר לאשתלומי מיניה באנפי אחרוני דשרי למשכנו. ומאחר ויש חולקים על זה, אין אנו עושין זה אלא בדוחק גדול וכו' ואין בנו כח לעקור מצוה זו אלא בקושי גדול ושיהיה כוונת ב"ד לשמים (קצה"ח), הא דעובר בלאו, היינו כשתופס בחזקה מיד חבירו, אבל דרך הערמה שרי, ועיין בקצה"ח לעיל (סי' ד סק"א?) (פ"ח).

עובר בלאו - בעיקרא שהוא פלגא מלוה ופלגא פקדון, דבעד פקדון ודאי דמותר לתפוס, דהא החוב לא בא מחמת הלוואה, דכשנשתמש או הוציאו לצרכו גזל הוא בידו, וכחוב הבא מחמת גזילה דמי, רק בעד הפלגא מלוה אסור לתפוס. אמנם, כשתופס פקדון אחד שיש בו חבל, אין בו איסור, דעיקר התפיסה הוא משום פלגא פקדון, אף שאפשר לו לתפוס חפץ קטן בעד הפלגא פקדון ותופס בכיון חפץ גדול כדי שיהיה בידו גם נגד הפלגא מלוה, וכן בהקפת החנות ובכל דבר המבואר בסימן ס"ז לענין שמיטה דלא נקרא הלוואה ואינו משמט, הכי נמי אינו בכלל האיסור דלא תבוא אל ביתו, עי"ש בסמ"ע סק"ו? (נת"מ).

להכנס לבית הלוה ולכתוב כו' - דמדקפידה התורה וכתבה בחוץ תעמוד, משמע דכניסה לצורך העבוט אפילו לא יעבוט אותו אסור, ועי' סי' צט ס"ז? דמחזירין על הלוה עד שיוציא כל אשר לו או שייבא כל אשר לו בכתב לבית דין והם מסדרין לו (סמ"ע).

{ קיג ע"ב }

לא, שליה בית דין כמלוה [ואסור לו להיכנס לביתו של הלוח כמו המלוה, אלא הוא האיש העומד בחוץ המוזכר בפסוק].

כא ושמו: "אם חבל תחבל בשלמת רעך", בשליח בית דין הכתוב מדבר [ואסור לו להיכנס לביתו של לוח להוציא משכון]. אתה אומר בשליח בית דין הכתוב מדבר, או אינו אלא בעל חוב [אבל שליח בית דין מותר לו להיכנס לביתו של לוח להוציא משכון]. כשנאמר "לא תבא אל ביתו לעבט עבטו", הרי בעל חוב אמור, הא מה אני מקיים [את הפסוק] "אם חבל תחבל בשלמת רעך", [צריך להיות] הפסוק מדבר בשליח בית דין.

[עונה הגמ', פירוש הפוסק] היא [מחלוקת] תנאים, שלמדנו: שליח בית דין שבא למשכנו⁹⁴, לא יכנס לביתו למשכנו, אלא עומד מבחוץ והזה [פי' הלה] ומוציא לו משכון, שנאמר "בחור תעמד והאיש". ואחר לימד: בעל חוב שבא למשכנו, לא יכנס לביתו למשכנו, אלא עומד בחוץ, והזה [פי' הלה] נכנס ומוציא לו משכנו, שנאמר "בחור תעמוד". ושליח בית דין שבא למשכנו, יכול להיכנס לביתו ומשכנו.

ולא ימשכנו דברים⁹⁵ שעושים בהם אוכל נפש⁹⁶ [ושנתרבו מ"כי נפש הוא חובל". ואפילו אם המלוה לוקח את כל הבית של הלוח, עכ"ז הוא צריך] ליתן מטה ומטה ומצ' [של לבד], [לה] עשיר⁹⁷ [שרגיל במצעות]. ול[לה] עני [צריך לתת לו] מטה ומטה ומפץ. [וכל זה המלוה חייב לתת לו, אבל לא לאשתו, ולא לבניו ולבנותיו] שלא מוטל על המלוה להחיות את בני ביתו. וכדרך שמסדרין [פי' משאירים לו צרכי חיון] לבעל חוב כך מסדרין בערכין [המבטיח ערכו לבית המקדש]. כלפי איך [נהפך דבר זה]⁹⁸. [הרי] עיקר סידור כתוב בערכין. אלא תאמר: כדרך שמסדרין בערכין⁹⁹, כך מסדרין בעל חוב.

אמר מר: נתון מטה ומטה ומצע לעשיר, מטה ומטה ומפץ לעני. למה [יש עוד מטה]. אם תאמר [זה] עבור אשתו או בניו ובנותיו, הרי אמרת: לו, אבל לא לאשתו ולבניו ולבנותיו. אלא, שניהם עבורו, ולמה [הוא צריך] שנים. אחד שאוכל עליו ואחד שיושן עליה. כמו שמואל, שאמר שמואל: אני יודע רפואה לכל דבר חוץ משלש אלה: מי שאוכל תמרה מר על לב ירק [פי' קודם אכילה], מי שקושר חבל לח של פשתן על מרגליו, ומי שאוכל לחם ולא הולך ארבע אמות [קודם שישן], לכן נותנים לו מטה שניה, ומושיבה ברחוק ארבע אמות ממקום אכילתו, ועל כרחו ירגיל לעמוד וללכת במשכב ולא יישן על מטה שאכל.

⁹⁴ ע"י ש"ע (ח"מ סי' צז ס"ו): הוב"ד לעיל הערה 92.

⁹⁵ י"ג ב"ב.

⁹⁶ ע"י ש"ע (ח"מ סי' צז ס"ז): שליח בית דין שבא למשכון, לא ימשכן דברים שאי אפשר ליתן אותם משכון, כגון בגד שעליו וכלי שאוכל בו וכיוצא באלו, ומניח מטה לישיב עליה ומטה ומצע הראויים לו לישן עליהם, ואם היה עני מטה ומפץ לישן עליו. וכל הנמצא בידו חוץ מאלו, יש לו למשכנו, ויחזיר לו כלי היום ביום וכלי הלילה בלילה, וכן מחזיר לו כלי אומנות ביום.

ביאור: מיטה לישיב עליה כו' - בזמניה היו רגילין לישיב ע"ג מיטות בפרט בשעת האכילה, ודרך הבריות הוא שלא לישן אחר האכילה מיד באותו מקום אלא יהלך קודם השינה ד' אמות, וכדי שלא ישכח מלהלך, היו דרכם להיות מיטה מיוחדת לישן עליה, והיתה מרוחקת ממיטה זו שישב עליה ואכל, לפחות ד' אמות, ומצ' ומוציא לו שתי מיטות (סמ"ע).

ומיטה ומצע הראויים לו - פירוש, הראויים לאיש שאינו עני שאין מדרכו לישן בלא מצע אף אם אינו ישן אכרים, אבל עני סגי ליה במפץ שהוא דבר קשה ממצע (סמ"ע).

⁹⁷ ע"י ש"ע (ח"מ סי' צז ס"ח): (כשיגיע זמן הפרעון ובא לגבות חובו), מסדרין לבעל חוב. כיצד, אומרים ללוח: הבא כל המטלטלים שיש לך, ולא תניח אפילו מחט אחת, (ואפילו כלי אוכל נפש), ונותנין לו מהכל מזון שלשים יום (בבינוני שבעי, אף על פי שאכל תחלה כעני), וכסות י"ב חדש, ולא שילבש בגדי משי או מצנפת זהובה, אלא מעבירים אותו ממנו ונותנים לו כסות הראויה לו י"ב חדש, ומטה לישיב עליה, ומטה ומצע (ושאר צרכי המטה) הראויים לו לישן עליהם, ואם היה עני, מטה ומפץ לישן עליו, ואין נותנין [כלים] (כלום) כאלו לאשתו ובניו, אף על פי שהם קטנים שהוא חייב במזונותיהם, ונותנים לו סנדלו ותפיליו. היה אומן, נותנים לו שני כלי אומנות מכל מין ומין, כגון שהיה חרט נותנין לו שני מעצדין (פירש"י דולדייר בלע"ז קטנה ומחלק בה את הנסרים), ושותי מגרות. היה לו מין אחד מרובה ומין אחד מועט, נותנין לו שנים מן המרובה, וכל שיש לו מהמועט, ואין לוקחים לו כלים מדמי המרובה. היה אכר (חורש) או חמר, אין נותנין לו לא צמדו ולא חמורו. וכן אם היה ספן, אין נותנין לו ספינתו. אף על פי שאין לו מזונות מאלו, אין אלו כלים, אלא נכסים, וימכרו עם שאר המטלטלים בב"ד, וינתנו לבעל חובו. ואפילו אם הוא תלמיד חכם ותורתו אומנותו, אין מניחים לו ספריו, ואפילו ספר תורה, לפי שהם כשאר נכסים שבעל חוב גובה מהם. והוא הדין למקומות בית הכנסת שהם בכלל נכסים, ובעל חוב גובה מהם חובו.

ביאור: ונותנין לו מהכל מזון כו' - פירוש, כשיש לו מזונות בביתו נותנין לו ממנו על לו יום והמותר למצוא, ואם אין לו מזונות בביתו מוכרים קצת מטלטלים

תנא א' לימד לפני רב נחמן: כדרך שמסדרין בערכין, כך מסדרין בעל חוב. אמר לו: עכשיו [הרי אחרי שלשים יום אפילו כלים הצריכים לו] מוכרים לו [כמו שלמדנו משלשים ואילך מוכרים, וכן] מסדרים לו. וכי מוכרים לו [דבריו]. והרי למדנו במשנה: והכר בלילה ואת המחרשה ביום. א' לימד כמו רבן שמעון בן גמליאל תנא לפניו, וכך נאמר לו: עכשיו לרבן שמעון בן גמליאל מוכרים לו [דבריו], מסדרים לו. שלמדנו במשנה, רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף לעצמו אינו מחזיר אלא עד שלשים יום, מכאן ואילך מוכר אותם בבית דין. ומאיפה יודעים שכאשר רבן שמעון בן גמליאל אמר מוכרים [היינו שמוכרים] לגמרי אמר. אולי כך אמר: עד שלשים יום, מחזיר לו בעין, מכאן ואילך מוכרים מה שלא צריך [פי' היותר משוכח שיש לו] ומחזיר לו מה שראוי לו [משוהו יותר פשוט]. אם תחשוב שרבן שמעון בן גמליאל חושב את הסברא הזאת, אין דבר שלא ראוי לו. שאמר אביי: רבן שמעון בן גמליאל ורבי שמעון ורבי ישמעאל ורבי עקיבא, כולם חושבים כל ישראל בני מלכים הם. רבן שמעון בן גמליאל [סובר כך] שלמדנו במשנה: אסור [לטלטל] את הלוחף [מי קטניות] ואת החרדל⁶⁰ [בשבת שאינם ראויים היום לא זה לבשל ולא זה לטחון]. רבן שמעון בן גמליאל מתיר בלוחף, מפני שהוא מאכל לעורבין [וישראל בני מלכים, ויש להם לגדל עורבים לנו ולשחוק].

רבי שמעון, נתן: בני מלכים סכין שמן וורד על גבי מכותיהן בשבת⁶¹, שכן דרכן לסוך בחול [כשאין להם מכה, ולכן אפילו אם יש מכה זה מוכח שעושה כן עבור רפואה]. רבי שמעון אומר: כל ישראל בני מלכים הם.

רבי ישמעאל ורבי עקיבא, שלמדנו: מי שהיה חייב לאחר אף זה זוז ולבוש איצטלא שוה מאה מנה, מפשיטין אותה ממנו [לפרוע חובו], ומלבישים אותו איצטלא הראויה לו. ולמדנו בשם רבי ישמעאל, וא' לימד בשם רבי עקיבא: כל ישראל ראויין לאותה איצטלא. ולפי מה שחשבת בתחילה, שניתן לו מה שראוי לו, ומוכרים מה שאינו ראוי לו. זה מוכן בר וכסת שראוי לו ביני ביני [מה שהוא פחות חשוב], אלא מחרישה למאי ראוי. אמר רבא בר רבה: מחרישה של כסף. רב חגא שאל: ושתאמר לו, וכי לא הטלת את זה עלי [פי' פרנסתך אינה מוטלת עלי יותר מעל כל אדם, ומאחר שהינך לובש בגד יקר, מכור אותו, ותן לי את דמיו כנגד החוב]. אמר אביי:

כדי שיתנו לו דמי מזונות על ל' יום, וכמ"ש לקמן (סעיף כז) (סמ"ע), עיין בספר החינוך להרא"ה מצוה ש"ן (ש"ך).

אעפ"כ שאכל תחילה כעני - שמתחילה צמצם נפשו כדי לפרנס מהמותר לבני ביתו, משא"כ עתה שאין נותנין להן כלום, א"צ להרעיב נפשו בשביל המלוה. וה"ה איפכא, אם היה אוכל תחילה כעושר ממעטין עכשיו ממה שרגיל בו וכדמסיק בכסות. ועי' לקמן (סי' צט ס"א) שנותנין מזון "כדרכו" כו', לא משמע קצת הכי. וצריכין לדחוק ולפרש "כדרכו" כפי הראוי להיות דרכו, דהיינו כמו בינוני שהוא דרך המיצוע וראוי לבני אדם לנהוג בו ע"פ דרכם והנהגתם (סמ"ע). אלא מעבירין אותה ממנו - פירוש, לא מיבעיא שאין נותנין לו מעות להלביש נפשו בבגדים הללו, אלא אפילו היו עליו בגדים הללו לוקחין אותן מידו (סמ"ע). ושאר צרכי המטה - פירוש, כרים וכסתות וסדינין, ובשעה שהיה ממשכן אותו לא הניח בידו אלא מפץ ומצע, וכרים היה נוטלם מידו ביום ומחזירם לו בלילה וכמ"ל (סעיף י"ז), אבל עתה שבא לסדרו ולמכור המותר, מסדרים לו גם כרים וסדינים ומניחין אותן בידו (סמ"ע).

סנדלו ותפיליו - טלית אין נותנין לו, דשאני תפילין דהוא חובת גברא משא"כ טלית, ובפרט אם יש לו טלית קטן (פ"ת).

ואין לוקחין לו כלים מדמי המרובה - פירוש, למין המועט שבידו, אין מוכרין מהמרובה למלאות המועט. דהוה אמינא דיכול לומר, עד השתא דהיה בידי ממין אחד הרבה כלים והייתי משאל לשכני מאותו מין והן השאלו לי מהמין השני שאין בידי ממנו כדי צרכי, משא"כ עתה שלוקחין מידי ממין המרובה היתר מכדי צרכי (סמ"ע).

לא צמדו ולא חמורו - צמדו, פירוש בקרים שהוא חורש בהן, דומיא דחמורו (סמ"ע).

אין מניחין לו ספריו - והא דמניחין לו תפילין, לפי שהוא דרך מלבוש ומצוה שבגופו (סמ"ע).

ומ"ש ואפילו ספר תורה - אע"פ ש"א בזמן הזה המצוה טפי בקניית ספרים מבס"ת, מטעם שבזמנינו מעמידין הס"ת בהיכל ואין למידין מתוכו, מ"מ שיטת המחבר שגם בקניית שאר ספרים מצווין אנו בה, ושעל כל פנים בקניית ס"ת מצות עשה במקומה עומדת (סמ"ע), עיין בתשובת מהר"ט ח"ב חלק י"ד סי' (רע"א). ועיין בתשובת חתם סופר חלק ח"מ סי' קמ"ג מ"ש בזה (פ"ת).

שהם בכלל כו' - וה"ה שמוציאין אותו מביתו (ש"ך), ה"ה מי שנתחייב לחתנו נדוניא, הדין כך שמוכרין ביתו וכלי תשמישו, והעיד שנוהגין כן בכל בית דין שבישראל (פ"ת).

⁹⁸ רש"י שבת צג ע"ב.

⁹⁹ ע"י רמב"ם (ערכין פ"ג הל"ד):

{ קיד ע"א }

באמת זה מוטל עליו, משום שנאמר "ולך תהיה צדקה".

שאלו: מהו שיסדרו בבעל חוב [האם מקור דבריהם שמחזירין ללווה את הכר ואת המחרישה נובע מדין סידור לבעל חוב, או לא]. האם לומדים [גזירה שוה] "מיכה" "מיכה" [בענין הלואה כתוב "וכי ימוך", ולענין עריכין נאמר "ואם כך"] מערכין או לא. בא ושמע, שרבינן שלח באגרת שלו: דבר זה שאלתי לכל רבותי ולא אמרו לי [שום] דבר. אמנם כך היתה נשאלה [שאלה אחת בבית המדרש וממנה יש ללמוד שאין מסדרים]: האומר "הרי עלי מנה לברך הבית" [שלא כתוב אצל הקדש לברך הבית השגת היד] מהו שיסדרו [כשבאים למשכנן]. רבי יעקב בשם בר פדא, ורבי ירמיה בשם אילפא אמרו: קל וחומר מבעל חוב, ומה בעל חוב שמחזירים [לו העבוט], אין מסדרין [להשאיר לו כלום משבא למכור לאחר שלשים]. הקדש שאין מחזירים, [וכי] אינו קל וחומר שאין מסדרין.

ורבי יוחנן אמר: נאמר "נדר בערכך", [ולומדים מהקיש] מה ערכין מסדרין, אף הקדש מסדרין¹⁰⁰. והשני [איך הוא ילמד את הפסוק ההוא]: [הפסוק] ההוא בא ללמד שנידון בכבודו [פי] האבר נידון לפי כבודו, שאם הנשמה תלויה בו, נותן דמי כולו. מה ערכין נידון בכבודו¹⁰¹ [אם אמר ערך אבר שהנשמה תלויה בו עלי - נותן דמי כולו, ואם אמר ערך ידי עלי - לא אמר כלום, שאין ערך כתוב אלא לנפש], אף הקדש נידון בכבודו¹⁰² [אם אמר דמי לבי או ראשי או כבידי עלי, נותן דמי כולו, אבל אם אמר על אבר שאין הנשמה תלויה בו דמיו עלי, שמיין אותו כעבד הנמכר בשוק, כמה הוא שוה ביד וכמה הוא שוה בלא יד].

ויסדרו בבעל חוב [שאינו לו מעות לשלם, ונלמד] קל וחומר מערכין: ומה ערכין שאין מחזירים¹⁰³, מסדרין, בעל חוב שמחזירים, אינו קל וחומר שמסדרין. נאמר בפסוק "ואם מך הוא מערכך", [ודורשים דווקא] "הוא" ולא "בעל חוב".

והשני [איך הוא ילמד הפסוק]: זה [הפסוק מלמד] שעד שיהא עני מתחילתו ועד סופו [שאם העריך עצמו עני והעשיר קודם שהעריכו כהן - אינו נידון בהשגת יד, אלא נותן ערך עשיר].

[ומקשינן לרבי יוחנן דאמר מסדרין להקדש] ויחזירו בהקדש קל וחומר מבעל חוב: ומה בעל חוב שאין מסדרין, מחזירים, הקדש שמסדרין אינו קל וחומר שמחזירים. נאמר בפסוק "ושכב בשלמתו וברכך", להוציא הקדש שאין צריך ברכה. ו[כ]י הקדש לא [ברכה]. והרי כתוב "ואכלת ושבעת וברכת וגו'". אלא נאמר בפסוק "ולך תהיה צדקה", מי שצריך צדקה, להוציא הקדש שאין צריך צדקה.

רבה בר אבובה מצא את אליהו [הנביא]¹⁰⁴ שעומד בבית הקברות של נכרים, אמר לו: מהו שיסדרו בבעל חוב¹⁰⁵. אמר לו: לומדים [גזירה שוה] "מיכה" "מיכה" מערכין, גבי ערכין כתוב "ואם מך הוא מערכך" וגבי בעל חוב כתוב "וכי ימוך אחיך".

¹⁰⁰ ע"י רמב"ם (ערכין פ"ג הט"ו):
¹⁰¹ ע"י רמב"ם (ערכין פ"ב ה"א):
¹⁰² ע"י רמב"ם (ערכין פ"ב ה"ד):
¹⁰³ ע"י רמב"ם (ערכין פ"ג ה"ד): הוב"ד לעיל הערה 99.
¹⁰⁴ דע כי כמו שנגלה המלאך בדמות אדם לנבראים כך אליהו ז"ל נגלה בדמות אדם לחסידים כי אליהו ז"ל נסתלק מן העולם הזה בלא מיתה לכך נגלה ג"כ בעולם הזה, ולא כך המתים אשר נסתלקו אין חוזרין אל העולם הזה כי אם קצת חסידים כמו רבי ולא מצאנו שדבר עם אחר, אבל אליהו היה נגלה לחסידים והיה מדבר עמם כמו מלאך שהיה מדבר עם אחר. ויש שלא היה נגלה עליו רק כאשר נעשה עניין מה שהוא חדוש אמרו כי זה היה ע"י אליהו אף על גב שלא ראו ולא שמעו דבר יחסו הפעל ההוא לאליהו ז"ל, בפי' מי שהוציא (עירובין ד' מ"ג) הנהו שב שמעת' דאתמין בצפרא בשבתא קמיה דרב חסדא בסורא ובפיניא דשבתא קמיה דרבה בפומפדיתא מאן אמרינהו לא אליהו אמרינהו, ויראה שנאמרו אליו שב שמעתתא מן החכמים בישיבת רב חסדא ובישיבת רבה רק מפני שדבר זה הוא חדוש גדול שיהיו שב שמעתתא שנאמרו בסורא נאמרים גם כן בפומפדיתא, בוודאי אליהו היה עמם ועל ידו נאמרו כי שם אותם בין החכמים ולמדם, כך יראה לפרש, וכן בכמה מקומות היה כך, שהיה אליהו אצלם ואמר להם דבר או עשה עמם מה שעשה ולא ראו ולא שמעו רק ידעו שאליהו ז"ל היה עמם. והנה נמצא אליהו לרבה בר אבובה בקברי הגוים, וטעם דבר זה שהוא נגלה בקברי הגוים מפני שידע שישאל אותו רבי אבובה למה עומד בקברי גוים והוא כהן מפני שלא ידע המשנה, ויאמר לו ולא מתני מר טהרות דתנן שם קברי גוים אינם מטמאים, וישיב לו שלא יוכל לשנות כי דחיקא לו מלתא, ובשביל זה יכניס אותו לג"ע כמו שעשה (מהר"ל).

¹⁰⁵ מפני שהיה מתבונן וחשב כי על כל צער אשר יש בעניות שלו הוא לפעמים רע לבריות כאשר אין לו לשלם ולפעמים המלוה עני גם כן מאוד והוא יחזיק בשל חבירו שהוא עני מפני שמסדרין לב"ח ואף על גב שאין עושה רק מה שהתורה התירה בו, מ"מ בא מזה היזק לאדם ואין זה ראוי לאדם, ושאל את אליהו מניין שמסדרין לב"ח. וכן היה מתבונן כי ע"י העניות לפעמים אינו רשאי לעבוד בורא שפעמים לא יוכל לכסות ערותו מחמת עניות שלו שנתן כליו לכובס ואין לו אלא חלוק אחד והוא אסור להזכיר את השם ולפיכך שאל אותו מניין לערום שלא יוכל לברך ולהזכיר את השם, הרי עניות גורם שני דברים הא' שעל ידו מגיע דבר שהוא אינו טוב לבריות ודבר זה כאשר מסדרין לב"ח וישאר לו של חבירו בידו והוא אוכל ושותה בו ובזה ודאי חסרון נחשב אליו כאשר אינו טוב לבריות, וכן לפעמים אסור להזכיר את השם והוא מרוחק מן השם יתברך, אף על גב ששניהן כדן תורה זה מסדרין אליו כדן זה אינו מברך כדן, מכל מקום יש בזה חסרון כאשר אינו טוב לשמים ואינו טוב לבריות וחסרון הוא אליו דבר זה.

ועוד יש לך לדעת כי היה מתבונן בעניות, ומי שהוא חסר פרנסה כאלו לא היה בכלל החיים ולכן אמרה תורה לסדר לב"ח שלא יקח מאתו הכל שאם יקח מאתו הכל הרי מחסר אותו מן החיים ולכן שהוא חסר בעצמו, ועוד היה מתבונן במעלת העושר שהוא כבוד האדם וזהו מדריגת העושר עד שמי שהוא ערום בלי לבוש אין ראוי לברך השם מפני גנות וביזיון הערוה, ולפיכך המלבוש הוא כבוד האדם מה שמכסה על ערותו. כלל הדבר שהיה מתבונן בחסרון של אדם כאשר יש לו העוני והפך זה המעלה אשר יש לאדם ע"י העושר, וכאשר היה מתבונן בזה נגלה אליו אליהו לתת לו תשובה ולתקן לו מה שאפשר לו לתקן ג"כ כבוד שלא יחסר (מהר"ל).

{ קיד ע"ב }

[עוד אמר אליהו] מאיפה אנחנו יודעים ש[אדם] לא יתרום [תרומה גדולה כאשר הוא] ערום¹⁰⁶. שנאמר "ולא יראה בך ערות דבר" [בשעה שאתה מדבר בו לא יראה בך ערות דבר, ולומדים מזה: שלא לברך כשהוא ערום, ותורם צריך ברכה, וזה שהוא שאל לענין לתרום, שכך כתוב במשנה: אין מגביהין תרומה ערום].

אמר לו: [וכן] אתה לא כהן⁶² [יש אומרים שאלוהו הוא פנחס], למה אתה עומד בבית הקברות. אמר לו: [וכן] את לא למדת טהרות. שלמדנו, רבי שמעון בן יוחי אומר: קבריהם של נכרים אין מטמאין¹⁰⁷ [באהל המת], שנאמר "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם", אתם נקראים אדם, ואין נכרים נקראים אדם.

אמר לו: בארבעה [סדרים של הש"ס שנוגעים למעשה, היינו מועד נשים נזיקין וקדשים] איני זוכרם כראוי, [וכן] בשש [היינו זרעים וטהרות] אני זוכרם כראוי. אמר [אליהו] לו [לרבה בר אבוחה]: ולמה [אתה לא יודע כל כך טוב]. אמר לו: קשה לי הדבר [פי' יש לי לחץ בפרנסה. אליהו] לקח אותו והכניסו לגן עדן, אמר לו: תוריד חליפה שלך, ושלקטקט עליהם ותכניס [לחליפה שלך] מעלים האלה [שבחלקך של גן עדן]⁶³. ולקט והכניס. כאשר יצא שמוע שאמר: מי אוכל עולמו⁶⁴ כמו רבה בר אבוחה. נער [מהחליפה את העלים] וזרקם [בחזרה למקומן]. ויליו הכי, כשהוא הביא את החליפה שלו [בחזרה מגן עדן], הוא בלע החליפה הריח [של עלי גן עדן], והוא מכרו⁶⁵ ב"ב אלף דינרים, וחלק אותם לחתנים שלו.

הרבנים למדו: "ואם איש עני הוא לא תשכב בעבטו", הרי עשיר, [הוא יכול] לשכב [על טלית שלו]. מה נאמר [כאן], וכי בשביל שהוא עשיר התירו לשכב על טליתו, והרי הוא רבית אצלו, שישתמש במשכנו חנם]. אמר רב

ששת: כך נאמר: ואם איש עני הוא לא תשכב ועבטו אצלך¹⁰⁹ [אלא תחזיר לו אותו בערב], הרי [אם הוא] עשיר, [מותר שאתה] תשכב ועבטו אצלך. הרבנים למדו: המלוה את חבירו אסור למשכנו, ואינו חייב להחזיר לו, ועובר בכל העבירות האלו [השב תשיב, לא תשכב בעבטו, ועד בא השמש תשיכנו]. מה נאמר. אמר רב ששת, כך נאמר: המלוה את חבירו אינו רשאי למשכנו, ואם משכנו, חייב להחזיר לו, ועובר בכל העבירות האלו, [מדובר] על הסוף [שאם לא החזיר לו].

רבא אמר: כך נאמר: המלוה את חבירו אסור למשכנו, ואם משכנו, חייב להחזיר לו. במה דברים אמורים, שמשכנו שלא בשעת הלואתו [אלא בית דין גבו אותו], אבל אם משכנו בשעת הלואתו [שהלוה נתן לו משכנו], אינו חייב להחזיר לו, ועובר בכל העבירות האלו, [מדובר] על ההתחלה. רב שיזבי לימד לפני רבא: "עד בא השמש תשיכנו לו", זו בגד לילה, "השב תשיב לו את העבטו כבוא השמש", זו בגד יום. אמר לו: למה [שיחזיר לו בגד] יום בלילה, [וכן למה שיחזיר בגד] לילה ביום. אמר לו: שתמחוק [ברייתא זו מהלימוד שלך]. אמר לו: לא, כך נאמר: "עד בא השמש תשיכנו לו", זו בגד יום שניתנה למשכנו בלילה, "השב תשיב לו את העבטו כבוא השמש", זו בגד לילה שניתנה למשכנו ביום.

אמר רבי יוחנן: משכנו ומת¹¹⁰ [לוה לאחר שהשיב לו המשכנו, המלוה יכול] לקרובו בחוק מעל גבי בניו [ואין נעשה אצלו כשאר מטלטלים שלהן] דלא משתעבדי לבעל חוב, דכיון דמשכניה, קנייה.

שאלו שאלה מברייתא, אמר רבי מאיר: וכי מאחר שמשכנין למה מחזירים. למה מחזירים. הרחמן [ה' ית' בתורה] אמר להחזיר. אלא: מאחר שמחזירים,

ולתפיש את היפה. ו"א שהטעם שאין יכול לשער היטב את השיעור ובזה"ז שהתרומה הולכת לאיבוד תורמין שיכור [כ"ז שלא הגיע לשכרותו של לוט] וסומא אפי' לכתחלה תרוג אבל לא מעשר ותרומ'ע ומעשר עני דכיון דשיעורן דאורייתא חיישי' שמא לא יתן כשיעור:

בתרומה כתיב לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי ודרשו (מע"ש פ' ה') ולא שכחתי לברך אותו על הפרשת התרומה, מפני שראוי לו לברך כאשר נותן תרומה ומעשר מן התרומה שברכו השי" ונתן לו כבוד הוא העושר כי העושר הוא הכבוד, ולכן ברכה זאת בפרט לא תהיה בחרפה ובגנות כי השי" נתן לו כבוד והוא יהיה מברך השי" בחרפה ובבזיון, לכך לא יתרום ערום (מהר"ל).

¹⁰⁷ עי' רמב"ם (טומאת מת פ"א ה"ג):

¹⁰⁸ פי' שלא רצה רבי אבוחה שיקבל מעולם העליון בעולם הזה שבה יאכל עולם שלו בהאי עמא רק היה מקבל ריח [העולם] העליון שאינו דבר ממש, לכך היה מקבל אותו הגלימא כי הגלימא אינו עצמו רק מחובר ודבק אליו, ור"ל כי דבר המצטרף אל האדם ואינו האדם עצמו היה מקבל מן ריח ג"ע. ולכן אמר דזבניה בתריסר אלפא דינרי ופליג [לתחתוני] [לתחתונות], וביאר זה בשביל שהיה מקבל ריח מן העולם העליון, בשביל דבר זה הגיע לו ברכה עליונה, וכל דבר שיגיע לאדם בשביל דבר אחר נקרא דזבניה, שהרי בשביל שהיה מקבל ריח מעולם העליון הגיע לו ברכה בדבר שהוא מצטרף אליו, והגיע דבר זה [לתחתונים] [לתחתנים]. ואמר דזבניה בתריסר אלפא דנרי, מספר זה הוא מספר של ברכה כי ברוך הוא י"ב במספר קטן כי ארוך הוא י"א במספר קטן וברוך י"ב במספר קטן, וביארנו זה במקום אחר, כי ראוי מספר י"ב לברכה, וזה שאמר דזבניה בתריסר אלפא דינרי ופליג לתחתוני, כי חתניו אינם עצמו רק יש להם דביקות וצירוף אליו והיו חתניו מקבלים הברכה בשבילו, וזה שאמר דפליג לתחתני, אבל הוא לא היה המקבל ולא בנו ג"כ כי בנו נחשב כמו עצמו כי הבן כרעה דאביו הוא, ולכן לא פליג אלא לתחתני, שהם דבקים ומחברים אליו בלבד [ואילו] היה מגיע הברכה אף אל בנו היה אוכל ג"כ עולמו בהאי עמא, והבן הדברים האלו כי אי אפשר לפרש יותר.

וכאשר אתה רוצה להבין ולהעמיק בזה תדע כי אלו שתי שאילות אשר שאל רבי אבוחה את אליהו מניין שמסדרין לב"ח והשאלה השנית מניין לערום שלא יתרום וכבר פרשנו בזה כי היה מתבונן בחסרון האדם כאשר הוא חסר פרנסה שלו, והשני המעלה שיש לו כאשר יש לו עושר שיש לו הכבוד אשר ראוי אל החכמים, שנאמר (משלי ג' ל"ה) כבוד חכמים ינחלו, שלכן אמר מניין לערום שלא יתרום. והנה השאלה הראשונה היה אליהו ז"ל מתקן לו מה שאפשר, אמנם השאלה השנית אשר הוא מחוסר מדריגת הכבוד והכבוד ראוי לחכמים בפרט ואין ראוי שיהיה בלא כבוד, דבר זה היה ממלא אליו ג"כ מה שאפשר, ולכן אמר דזבניה לגלימיה בתריסר אלפא דינרי ופליג לתחתני, כי חתניו אשר יש לו חבור עם האדם והם כבודו כמו שידוע שאין זה רק כבודו בלבד, וזה תבין ממה שאמר ד"ל (שבת דף ל"ג ע"ב) הוה לו חתני רבנו, ודבר זה נתבאר במקומו ע"ש.

עי' המשך בערה.

¹⁰⁹ עי' שו"ע (ח"מ סי' צז סט"ז): הוב"ד לעיל הערה.

¹¹⁰ עי' שו"ע (ח"מ סי' צז סט"ט): אם מת הלוח אחר שהשיב לו המשכנו, שומט מעל בניו ואינו מחזיר.

ביאור: שומט מעל בניו ואינו מחזיר - עי' לעיל (סעיף ט"ז) (סמ"ע).

¹⁰⁶ עי' רמב"ם (תרומות פ"ד ה"ד): חמשה לא יתרומו ואם תרמו תרומתן תרומה, חרש מדבר ואינו שומע מפני שאינו שומע הברכה, והאלם ששומע ואינו מדבר, והערום, מפני שאינו יכול לברך, והשיכור והסומא מפני שאינו יכול לכוין ולהפריש את היפה.

דך אמונה: חמשה לא יתרומו. לכתחלה וכדמפרש ואזיל טעמא ובדיעבד אינו מעכב: יתרומו. וה"ה שאר המעשרות:

ואם תרמו תרומתן תרומה. שאין הברכות מעכבות והתורם ולא בירך תרומתו תרומה וכן אם תרם מן הרעה על היפה תר"ת כמש"כ רבנו בפ"ה ה"ג: חרש מדבר ואינו שומע. דע"פ דין דינו כפקח לכל דבר ולכן אם תרם תר"ת אך לכתחלה לא יתרום מפני הברכה שצריך להשימע לאזנו כמש"כ רבנו בפ"א מברכות ה"ז שכל הברכות צריך שישמע לאזנו לכתחלה ואם תרם יצא גם ידי הברכה בדיעבד כמש"כ רבנו שם ובלבד שיוציא בשפתיו אבל אם הרהר בלבו ודי הברכה לא יצא ידי הברכה ומ"מ תר"ת שהברכה אינה מעכבת ואף על גב דכל הברכות הוא מברך כיון שא"א לו בענין אחר כאן שאפשר להפריש ע"י אחר לא יפריש לכתחלה ומשמע דאף מפיאותיו לא יפריש לכתחלה אלא יעשה שליח להפריש ובפירות שא"צ ברכה כגון ספק טבל מפריש אפי' לכתחלה וכן אילם וערום:

מפני שאינו שומע הברכה. וכאן לא מהני שאחר יעשה הברכה שכיון שהוא לא שומע לא יצא ידי הברכה ונמצא תורם בלי ברכה:

והאלם ששומע ואינו מדבר. א"כ אינו יכול לברך ואין נ"מ אם הוא אלם ממעי אמו או שנעשה אלם אחר [וכן במדבר ואינו שומע] ואם אחר יברך והוא שומע ויוצא תורם אפי' לכתחלה וצריך שיכוין להוציאו ודוקא אם האחר תורם ג"כ אבל אם אינו תורם אינו יכול לברך כדי להוציא את האלם:

ואינו מדבר. שאין יכול לברך אבל התרומה יכול לתרום במחשבה כדלקמן הט"ז וע"ל פ"ו ממע"ש ה"ה סק"מ לענין מי שנתתק:

והערום. שערותו מגולה או שלבו רואה את הערוה וכן בראשו מגולה אבל מכסה את עצמו אפי' בתבן או בקש ובכל דבר ומברך ואשה שיושבת ערומה ופניה של מטה דבוקות ומכוסות בקרקע יכולה לברך כי זה נקרא שערותה מכוסה ויש מחמירין שצריכה להיות מכוסה ל"כ שלא יהיו נראין עגבותיה ויש להחמיר לכתחלה וע"ל פ"ה מביכורים ה"א ומש"כ שם עוד כמה פרטים בזה:

מפני שאינו יכול לברך. ומטעם זה אסור לתרום במקום מטונף ובכל מקום שאסור לברך שם:

והשיכור. הטעם שאין יכול לתרום מן המובחר כדמסיק אבל משום ברכה מותר לו לברך כמש"כ בא"ח ס' צ"ט ס"א ויש מחמירין בשיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך כמ"ל לו לברך וכ"ז בלא הגיע לשכרותו של לוט אבל אם הגיע לשכרותו של לוט דינו כשוטה לכל דבר ואין תרומתו תרומה אפי' בדיעבד:

והסומא. ודוקא סומא בב' עיניו שאינו רואה כלל:

מפני שאין יכול לכוין. שהסומא אינו רואה והשיכור הוא מבולבל ודוקא בשיכור כזה שאינו יכול לדבר לפני המלך אבל אם יכול לדבר בפני המלך תורם אפי' לכתחלה ויש מחמירין אפי' יכול לדבר בפני המלך כל ששתה רביעית וביינות שלנו שהם חלושים יש להקל בזה כ"ז שאין מרגיש שהוא מבולבל:

הוא חבל". ורב יהודה אמר: [אם המלוה] משכן רחיים, לוקה אחת, ו[אם המלוה] משכן רכב, לוקה אחת, [ואם המלוה משכן] רחיים ורכב, לוקה שתים. "כי נפש הוא חבל",

{קטו ע"א}

למה חוזרין וממשכנין [הרי מוטל עליו להחזיר לו למחר]. שלא תהא שביעית משמטתו¹¹¹ [ואם יש משכון בידו, אין שביעית משמטת], ולא יעשה מטלטלים אצל בניו [פי' שלא ימות בעוד המשכון מוחזר לו, ויהא מטלטלין אצל בניו, ואינו יכול לגבות אותם]. הטעם משום שחזר ומשכנו [והיה בידו כשמת הלוה], הרי אם לא החזיר ומשכנו, לא. אמר רב אדא בר מתנא: וכי לא תרצת [את דברי ר"מ. אלא] תתריך [את דברי ר"מ] כך: וכי מאחר שמחזירים למה ממשכנין בתחילה, שלא תהא שביעית משמטתו [אחר שמשכנו הוא קנאו, וכאשר הוא מחזיר לו ללוה, זה בתור פקדון]. [וכך] לא יעשה מטלטלים אצל בניו.

הרבנים למדו: "לא תבא אל ביתו לעבט עבטו". אסור לך להיכנס לביתו, אבל מותר ליכנס לביתו של הערב¹¹². וכן נאמר "לקח בגדו כי ערב זר וגו'". ונאמר "בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך, נוקשת באמרי פיך [פי' צערתי אותו בדיבורים שלך] נלכדת באמרי פיך, עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעך [אם לא נעשה ערב אלא אמרת אונאת דברים הרבה עליו רעים לבקש מחילה]". אם ממון יש לו בידך [ואתה נעשה לו ערב], התר לו פיסת יד [פי' שלם את חובו של הלווה], ואם לא, הרבה עליו רעים [לבקש מחילה].

לצד שני [פי' דרך אחר אין להבין "לא תבא אל ביתו וכו'"] אסור לך להיכנס לביתו [לקחת משכון], אבל מותר להיכנס לשכר כתף, [אין] לשכר חמר, [אין] לשכר פונדק, [אין] לשכר מצויר. הייתי חושב לומר אפילו זקפן עליו במלוה, מלמד הנאמר "משאת מאומה". משנה. אלמנה, בין שהיא ענייה בין שהיא עשירה, אין ממשכנין אותה, שנאמר "ולא תחבל בגד אלמנה".

גמרא. הרבנים למדו: אלמנה, בין שהיא ענייה בין שהיא עשירה, אין ממשכנין אותה, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר: עשירה, ממשכנין אותה, ענייה, אין ממשכנין אותה, [שהרי] אתה חייב להחזיר לה, [ואם אתה נכנס ויוצא כל יום] אתה משיאה שם רע בשכנותיה. לומר שרבי יהודה לא דורש טעם של הפסוק, ורבי שמעון דורש טעם של הפסוק.

והרי למדנו להיפך, שלמדנו: "ולא ירבה לו נשים", רבי יהודה אומר: מרבה הוא, ובלבד שלא יהו מסירות את לבו. רבי שמעון אומר: אפילו אחת והיא מסירה את לבו, הרי זה לא ישאנה, אם כן מה מלמד הנאמר "ולא ירבה לו נשים", [אסור להרבות נשים] אפילו [צדיקה] כמו אביגיל.

באמת רבי יהודה לא דורש טעם הפסוק, וכאן שונה שהפסוק מפרש [את עצמן], "ולא ירבה לו נשים ולא יסור", למה לא ירבה לו נשים, משום שלא יסור. ורבי שמעון: הרי בדרך כלל דורשים טעם הפסוק, שיכתוב הרחמן [ה' ית' בפסוק] לא ירבה ולא צריכים לא יסור, ואני ידעתי, למה לא ירבה, משום דלא יסור, למה הרחמן [ה' ית'] כתב [בתורה] לא יסור. אפילו אחת ומסירה את לבו, הרי זה לא ישאנה.

משנה. החובל את הרחיים עובר באיסור תורה, וחייב משום שני כלים, שנאמר "לא יחבל רחיים ורכב" [פי' העליונה נק' רכב והתחתונה נק' רחיים]. ולא רחיים ורכב בלבד אמרו¹¹³, אלא כל דבר שעושים בו אוכל נפש, שנאמר "כי נפש הוא חבל".

גמרא. אמר רב הונא: [אם המלוה] משכן רחיים [פי' רק החלק התחתון], לוקה פעמיים, משום "רחיים" ומשום "כי נפש הוא חבל". [ואם הוא משכן] רחיים ורכב, לוקה שלש, משום "רחיים ורכב", ומשום "כי נפש

¹¹¹ עיי' ש"ע (ח"מ סי' צז ס"ט): הוב"ד לעיל הערה.

¹¹² עיי' ש"ע (ח"מ סי' צז ס"ד): אלמנה, בין שהיא ענייה בין שהיא עשירה, אין ממשכנין אותה שלא בשעת הלוואה, ואפילו שליח בית דין. ואם עבר וחבל בגד אלמנה, מחזירין ממנו בעל כרחו, ואם תודה, תשלם, ואם תכפור, תשבע. אבד המשכון או נשרף, קודם שיחזיר, לוקה. במה דברים אמורים שאסור למשכנו הוא בעצמו, ושאסור ליכנס לביתו למשכנו אפילו שליח ב"ד, ללוה, אבל לערב, מותר למשכן בזווע שלא על פי בית דין, וליכנס לביתו ליטול המשכון, [והוא מכל מקום לענין שלא למשכן כלי אוכל נפש אין חלוק בין ערב ללוה], אלא אם כן הוא ערב קבלן, שאז דינו כלוה. וכן מי שיש לו שכר אצל חבירו, בין שכר עצמו בין שכר בהמתו או כליו או שכר ביתו, מותר למשכנו שלא על פי ב"ד, וליכנס לביתו למשכנו, ואם זקף עליו השכר בהלוואה, אסור.

ביאור: אלמנה בין שהיא ענייה כו' - אפילו מאי דמותר לחבול באחר דהיינו עיי' שליח בית דין, אסור גבי אלמנה ואפילו היא עשירה, כיון שהיא תשכ כח כדרך הנשים. ונקט אלמנה שאין לה עוור וסומך לא מאישה ולא מאביה שכתב יצתה מרשותו, והו"ה גרושה, ולאפוקי בתולה שהיא ברשות אביה (סמ"ע), ו"א הטעם שלא לצער האלמנה שלבה שבור ודואג והאי טעמא לא שייך בגרושה (ש"ד). כל מילי אין ממשכנים אלמנה, ובגד דקרא לאו דוקא, ו"א שלא אסרה תורה אלא בגד לבישתה ומצעותיה וכדומה, אבל שארי כלים כגון כוסות של כסף וכיוצא, ראוי למשכן הימנה, שאין זה בכלל בגד. מלבושים של האלמנה הנמצאים אצל המלוה, אם אין טענה על המלבושים עצמם רק שהם חבולים על תביעה אחרת, קרוב הדבר ליגע בלאו דלא תחבול, אף על גב שלא הוצאת אותם מביתה (פ"ה).

מחזירין ממנו בעל כרחו - עיי' לעיל סקט"ו? דגם האי בעל כרחו אינו ר"ל מיד, אלא בעת צרכו (סמ"ע).

ואם תכפור תשבע - דוקא היכא דמשכנה בעדים דלית ליה מיגו דלקוח הוא בידו, וגם דאיהו בידו אח"כ דלית ליה מיגו דהחזרתו לך, דבכה"ג אף בשאר כל אדם אינו נאמן לטעון עליו כדי דמיו אפילו בעודו בידו, דאל"כ היה נאמן במיגו. ואף שמוטל עליו להחזירו, מ"מ אי בעי לא הוה מודה שחבלה, ולא היינו יכולים לכפותו להחזיר לה (סמ"ע), אף ע"פ שאין ממשכנין אותה אם היא מודה שחייבת תשלם כלומר ב"ד כופין אותה לפרוע ומגבין למלוה מנכסיה, והאיסור למשכנה היינו לקחת משכון, ולא בתור תשלום (ש"ד).

אבד המשכון או נשרף לוקה - ו"א כיון דנתחייב באונסים אין לוקה ומשלם (ש"ד).

לוקה - ומחשב המשכון ותובע השאר בדין, הרי דמשכנו ע"פ ב"ד שלא בשעת הלוואתו חייב אף באונסין, ועמ"ש לעיל סימן ע"ב (ש"ד), המשכנו שלא ברשות אינו לא גנב ולא גזל, והא דחייב באונסין היינו משום דמסתמא לכך נטלו בכדי שיאבד מעותיו אם יאנס המשכון, וא"כ ממילא נשמע דהיתר מכדי חובו אינו חייב לשלם, וזה דלא כש"ך (סי' עב סק"ט?) דמשכנו שלא ברשות חייב באונסין ומשום דהוי גזלן (קצה"ח).

מותר למשכנו - וכן אם גזל וגזילתו בעין או אפילו הוציאה גזלן ולא נזקף דמי גזילתו במלוה מותר למשכנו בעצמו (ש"ד), עיי' לעיל סימן ד' בהגה ובסמ"ע שם סק"ב?, וסק"ג?, ועיי' בתשובת כנסת יחזקאל סי' צ"ז (פ"ת).

ואם זקף עליו השכר במלוה כו' - דאז נעשה ממנו הלוואה (סמ"ע).

¹¹³ עיי' ש"ע (ח"מ סי' צז ס"ו): הוב"ד לעיל הערה 92.

{קטו ע"ב}

בא ללמד על שאר דברים [חוץ מרחיים וכו'].

אולי נאמר שאביי ורבא חולקים במחלוקת של רב הונא ורב יהודה, שאמר רבא: האוכל [קרובן פסח] נא [פי' בושל ולא מבושל], לוקה פעמיים, [לוקה] משום "לא תאכלו ממנו" נא" ו[גם לוקה] משום "כי אם צלי אש". [האוכל קרבן פסח] מבושל, לוקה שתיים, [לוקה] משום "לא תאכלו ממנו" נא בשל [מבושל] ו[גם לוקה] משום "כי אם צלי אש". [האוכל קרבן פסח] נא ומבושל, לוקה שלש: [לוקה] משום "נא", ו[גם לוקה] משום "מבושל", ו[גם לוקה] משום "לא תאכלו כי אם צלי אש".

אביי אמר: אין לוקין על לאו שבכללות¹¹⁴ [פי' לאו הכולל בתוכו כמה איסורים, כגון כאן, ש"כי אם צלי אש", אבל כן לוקים על נא וכן על מבושל, שהם מפורשים ולא כלל].

אולי נאמר אביי שאמר כרב יהודה [שבמקום שעבר על הכלל ועל הפרט לא לוקה על הכלל אלא רק על הפרט], ורבא שאמר כרב הונא. אמר לך רבא: אני אמרתי, אפילו כרב יהודה, עד כאן לא אמר רב יהודה שם [ש"כי נפש" לא מוסיף איסורים אחרים חוץ מרחיים ורכב] אלא ש"כי נפש הוא חבל" [שמרבה דברים אחרים] לא משמע [מזה שכתוב] רחיים ורכב [להרבות דברים אחרים], הלכך לשאר דברים הוא בא ללמד. אבל כאן "כי אם צלי אש" למה הוא בא [ללמד, אם לא להוסיף איסורים אחרים על נא ומבושל, שהרי כל מה שאינו נא או מבושל הוא צלי]. לומדים מזה, [להוסיף] לאו [הכללי].

ואביי יאמר לך: אני אמרתי אפילו לפי רב הונא, עד כאן לא אמר רב הונא שם אלא ש"כי נפש הוא חבל"

כגירסת רבינו ז"ל משיגו כן. והרב בעל כ"מ ז"ל הביא דברי ההשגה א"א אביי ורבא ע"כ ופירש כוונתו שיש לו להראב"ד ז"ל הגירסא מהופכת והוא משיג שאין פסק כאביי במקום רבא. מ"מ נ"ל הנוסחא שהביא בעל מ"ע עיקר דלנוסחא האחרת לא היה לו לכתוב אלא כן א"א פסק כאביי במקום רבא ולשון זה שכתב כד הוא ולפיכך נוסחא הראשונה עיקר ופירושה כדכתיבנא:

עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ח ה"א): אי זהו לאו שבכללות זה לאו אחד שכולל עניינים הרבה כגון לא תאכלו על הדם וכן אם נאמר לא תעשה דבר פלוני ופלוני הואיל ולא ייחד לו לאו לכל אחד ואחד מהן אין לוקין על כל אחד ואחד אלא אם כן חלק אותה בלאוין אחרים או נאמר מפי השמועה שנחלקו, כיצד כגון זה שנאמר אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל אינו לוקה על הנא והמבושל שתיים אלא אחת, ובחדש הוא אומר ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו וחייב על שלשתן שלש מלקיות מפי השמועה למדו שזה לחלק, הרי נאמר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים ואף על פי שכלל כל העניינים בלאו אחד הרי חלק אותם בלאוין אחרים ואמר לא תנחשו ולא תגוננו מלמד שכל אחד מהן בלאו בפני עצמו וכן כל כיוצא בזה. /השגת הראב"ד/ אי זהו לאו שבכללות לאו אחד שכולל עניינים רבים וכו' עד מפי השמועה למדו שזה לחלק. א"א זהו דלא כאביי ורבא.

¹¹⁴ עי' רמב"ם (קרבן פסח פ"ח ה"ד): ושניהן אינן נאכלין אלא צלי אש, והאוכל מהן כזית נא או מבושל בלילי פסחים לוקה שנאמר אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים, אכל נא ומבושל כאחת אינו לוקה אלא אחת, לפי ששניהן נכללות בלאו אחד, אכל ממנו נא או מבושל מבעוד יום אינו לוקה שנאמר כי אם צלי אש בשעה שמצוה לאכלו צלי חייב על אכילת נא ומבושל, אבל מבעוד יום פטור.

לחם משנה: אכל נא ומבושל כאחת אינו לוקה וכו'. לפירש"י ז"ל בגמרא בפ' כל שעה (דף מ"א) לא פליגי אביי ורבא אלא בענין לאו דכי אם צלי אש אבל בין לאביי בין לרבא על הנא ועל המבושל שתיים אלא דבכי אם צלי אש פליגי דלרבא /דלאביי/ לא לקי משום דהוי לאו שבכללות שהוא כולל כל מיני בשולים שאינם צליה ולרבא לקי אפילו בהאי. וא"כ לפי פירוש זה נמצא דמאי דכתב רבינו ז"ל שאינו לוקה על הנא ועל המבושל אלא על אחת הוא דלא כאביי ורבא. ונ"ל שזה הוא מה שהשיגו הראב"ד ז"ל בהל' סנהדרין וכתב שם זהו דלא כאביי ורבא ע"כ, מפני שהוא מפרש כפירוש רש"י ז"ל וא"כ הוי דלא כאביי ורבא ונסתלקה התמיה שתמה שם עליו הרב בעל מגדל עוז שכתב שם אפילו שהיה בנוסחת הראב"ד ז"ל הגירסא מהופכת דדברי אביי הם לרבא ודברי רבא הם לאביי לפי דבריו לא היה לו להשיגו אלא אין פסק כאביי אבל לא היה לו להשיגו דלא כאביי ורבא דלפי מה שפירשתי א"ש דכיון דהוא מפרש כפירוש רש"י ז"ל אפילו שגירסתו

{ קטז ע"א }

הוא מיותר ונצרך ללמד שאר דברים], וכיון שהוא מיותר, שמים אותו על רחיים ורכב. אבל כאן "כי אם צלי אש" אינו מיותר. שצריכים אותו כמו שלמדנו: בשעה שישנו בקום "אכול צלי"¹¹⁵, ישנו ב"בל תאכל נא", בשעה שאינו בקום "אכול צלי", אינו ב"בל תאכל נא".

למדנו בברייתא כמו רב יהודה: חבל [פי' לקח כמשכון] זוג של מספריים [של ספר, שנחלק לשני כלים, וכל א' נחשב כלי בפני עצמו] ו[כן אם לקח כמשכון] עול של פרוה¹¹⁶ [שגם כן נחלק לב' כלים], חייב שתיים [פי' פעמיים מלקות על שתי איסורים של "כי נפש" על כל כלי וכלי. אבל אם חבל - לקח כמשכון] זה [בפני] עצמו וזה [בפני] עצמו, אינו חייב אלא אחת.

ואחר לימד: חבל זוג של ספרים וצמד של פרות, יכול לא יהא חייב אלא אחת, מלמד הנאמר "לא יחבל רחיים ורכב", מה רחיים ורכב שהן מיוחדין, שני כלים ועושים מלאכה אחת, וחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו, אף כל דבר שהן שני כלים מיוחדים, ועושים מלאכה אחת, חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו [ורואים שברחיים ורכב חייב שתיים ואל שלש כרב יהודה].

איש א' שחבל [פי' לקח ממנו משכון] סכין של איטליו מחבירו. בא לפני אביו, אמר לו¹¹⁷: לך תחזיר לו, שהוא כלי שעושים בו אוכל נפש, ובא תעמוד בדין איתו. רבא אמר: לא צריך להעמיד אותו בדין¹¹⁸ [כיון שיש לו משכון בידו, ואין עדים שמשכנו יכול לטעון לקוחה היא בידו], ויכול לטעון עד כדי דמיהם.

ו[כין] אביו לא סובר מסברא זו. מה שונה מ[המקרה של] העזים האלו שאכלו שעורים בנהרדעא, ובא בעלים של השעורים ותפס אותם [העזים] ותובע [שהעזים אכלו] הרבה [יותר משיות העזים], ואמר אבוה דשמואל: יכול לטעון עד כדי דמיהם [ונאמן ללא ראייה]. שם [שונה, שכן עזים] אינם דבר העומד להשאיל או להשכיר¹¹⁹ [ולכן יכול לטעון לקוחים הם בידי כל שאין עדים שאספם מרשותם של בעליהם, אבל] כאן, הוא דבר העומד להשאיל או להשכיר. שרב הונא בר אבין שלח: דברים העשוין להשאיל ולהשכיר¹²⁰, ואמר "לקוחין הם בידיו", אינו נאמן.

ו[כין] רבא לא סובר מסברא זו. והרי רבא הוציא¹²¹ זוג [מספריים שגוזזים בהם] צמר וספר אגרות מיתומים [שהביאו הבעלים עדים שהיו שלהן, והן טוענין השאלנום לאביהם של אלן] בדברים העשוין להשאיל ולהשכיר. אמר לך רבא: גם זה, כיון שנפגמים¹²², אנשים מקפידים עליו ולא משאילים.

הדרן עלך המקבל.

למערער עדים שהיה שלו, וראו אותו עתה ביד המחזיק, וזה אומר שהשאילו או שהשכירו, אף על פי שאין לו עדים היאך בא לידו, אינו נאמן לומר: לקוח הוא בידי ולא ממושכן הוא בידי, וצריך להחזירו, אפילו אם היה ג' שנים ביד המחזיק, ואפילו מת המחזיק, מוציאין אותו מיד היורש בלא שבועה, (ויש אומרים דצריך [המערער] לישבע וליטול וכנ"ל עיקר). ואם טען היורש טענת ודאי ואמר: בפני נתנו למורישי או מכרו לו, הרי המערער נשבע היסת.

בד"א שהמחזיק נאמן כו' - זה בנוי עלד בריו בסעיף ב' דאם לא מסרו לו בעדים אפילו ראו אותו בידו נאמן לומר לקוח הוא בידי, ע"ז קאמר דהיינו דוקא באינו עשוי להשאיל כו' (סמ"ע).

וצריך להחזירו - פירוש, אחר שישבע המערער היסת דבתורת שאלה או שכירות הוא בידו, ככל טענת ברי צריך הזוכה לישבע לכל הפחות שבועת היסת על טענת שכנגדו (סמ"ע), לשון "אחר" אינו מדוקדק אלא שמחזירו ואח"כ ישבע היסת על טענתו (ש"ך).

אפילו אם היו ג' שנים כו' - דלא מהני חזקה ג' שנים במטלטלין דדילמא שכח למי השאילו או השכירו, גם לפעמים משאיל או משכיר ליותר מג' שנים (ועי' לקמן סי' קלה סק"ג?) (סמ"ע).

ואפילו אם מת המחזיק כו' - המערער נוטל מיד היורשים בלא שבועה כלל, דלית כאן טענת ברי נגד המערער (עי' לקמן סי' קמט סכ"ב, ודברי שם סקל"ט?), ובסי' קן ס"ו, וסי' רצ"ט, והרמ"א סובר דצריך לישבע היסת משום דאנן טענינן להו כל מאי דאבוהון הוי מצי למיטען, ר"ל שבועת היסת. אבל אינו ר"ל שבועה בנקיטת חפץ (סמ"ע), וי"א דכוונת הרמ"א דצריך לישבע בנק"ה, ומ"מ לענין דינא נ"ר דא"צ רק היסת, עיין בתשובת מהר"א ה' ששון ס"ס קנ"ה ע"ש (ש"ך).

מוציאין כו' - שכיון שאין לאביו לטעון שלקחו או שהוא משכון לכך אין זה יכול להשביעו, וע"ל (סי' עב בסמ"ע סקל"ב?), ודברי שם (ש"ך).

¹¹⁵ עי' רמב"ם (טו"ז פ"ח ה"ד): הוב"ד לעיל הערה 114.

¹¹⁶ עי' שו"ע (ח"מ סי' צז ס"ו): חבל כלים הרבה של אוכל נפש, חייב על כל כלי. ואפילו שני כלים מחוברים יחד לעשות בהם מלאכה אחת, כמו המספריים שגוזזים בהם, זה עובר בשני לאוין.

¹¹⁷ עי' שו"ע (ח"מ סי' צז ס"ח): כלים שעושים בהם אוכל נפש שאמרו, היינו שעושים בו אוכל נפש ממש, כגון הרחים והעריבות ויורות שמבשלים בהם, וסכין של שחיטה וכיוצא בהם, ואם חבל, מחזיר על כרחו. הגה: אבל שאר כלי אומנות, כגון זוג של ספרים ופרות החורשות, מותר למשכנם.

ואם חבל מחזיר על כרחו - עי' לקמן סעיף יד, ועי' לעיל סק"ד? דמהני לקיחתו אף דעביד איסורא וא"צ להחזיר כי אם לצורך עשיית מלאכתו ולא קודם לכן, ולא להניח בידו אחר"כ (סמ"ע), אם נכנס לביתו של עשיר למשכנו, שאין בו ניתוק לעשה (עי' לקמן סעיף טז) "א (סעיף י"ד ט"ז ד"ה מחזירין?) כיון דהלאו כולל בין עני בין עשיר וגבי עני ניתק לעשה גם בעשיר ליכא מלקות ועיקר בעשיר דלא מצי קיים לעשה לילקי (קצה"ח).

ופרות החורשות - פירוש, אפילו צמד של פרות שהוא כלי מותר, ולאפוקי צמד של פרות המרכסות בתבואה שנתבשה להסיר ממנה הקליפה דאסור וכמ"ש הרמ"א, לאפוקי מדעת שגם כלים שעושים בהם מלאכה להתפרנס בדמיהן ג"כ בכל כלי אוכל נפש (סמ"ע).

¹¹⁸ עי' שו"ע (ח"מ סי' עב ס"ז):

¹¹⁹ עי' שו"ע (ח"מ סי' עב ס"ח):

עי' שו"ע (ח"מ סי' עב ס"ט):

¹²⁰ עי' שו"ע (ח"מ סי' צ ס"א):

עי' שו"ע (ח"מ סי' צ ס"ב):

עי' שו"ע (ח"מ סי' צ ס"ג):

עי' שו"ע (ח"מ סי' קלג ס"ה): במה דברים אמורים שהמחזיק נאמן, בדברים שאינם עשויים להשאיל ולהשכיר. אבל בדברים העשוים להשאיל ולהשכיר, ויש

¹²¹ עי' רמב"ם (טו"ז פ"ח ה"ו):

¹²² עי' שו"ע (ח"מ סי' עב ס"ט):

1 עי' שו"ע (חו"מ סי' פט ס"ב):

ועי' שו"ע (חו"מ סי' פט ס"ג): .

2 עי' שו"ע (חו"מ סי' שיז ס"א): הוב"ד לעיל הערה.

3 עי' רש"י פסחים ס ע"ב ד"ה הכי.

4 ואפילו החזירו להמשאל כו' - זהו דוקא כשאמר ליה השאילני בטובו דהכלי, אבל אי אמר ליה השאילני בטובתך, לא. ואם ירצה המשאל ליקחנו מיד השואל שלא בשעת מלאכתו, יכול השואל לעכבו, מיהו לית ליה לשואל רשות להשאיל לאחריו (סמ"ע), וי"א ששואל בטובו אין הדבר שאול לו לעולם שיהיה תחת יד השואל אף בשעה שאין צריך לו, וע"כ הפירוש בטובו דהיינו רק שהוא שאול לו כל זמן שהוא צריך, ובזמן שלא יצטרך יחזר להמשאל ואחר כך כשיחזיר להשואל להשתמש בו יהיה חזור ושואל לו, לכך בלא קנין בטלה שאלה שניה דכלתה משיכה ראשונה, מה שאין כן בשקנו מידו איכא חיוב הגוף לחזור ולהשאיל לו כל זמן שיצטרך אף אחר החזרה (נתה"מ), מש"כ הסמ"ע דהשואל א"צ להחזיר השאלה להמשאל לעולם, ולכן אם נאנס א"צ לשלם לו רק שיווי השברים כיון שלא היה להמשאל שום זכות בחפץ זה רק אחר שנשבר (נתה"מ ורע"א), ויש ללמוד מכאן דה"ה אם שאל חפץ מחבירו ופירש שלא ישתמש בו רק אחר איזה ימים, דמ"מ אין המשאל יכול לחזור וליטלו קודם, דהשואל יכול לומר שמא יגנב או יתקלקל ברשותך. וכן אם נאנס תחת יד השואל, כשמשלם לו השואל מנכה לו דמי מה שהיו פוחתין משומת שינוי של החפץ אילו היה קיים כחמת הזמן שהיה השואל משתמש בו. וכן אם הזיקו אחר משלם להשואל דמי שינוי ההשתמשות על זמן השאלה והמותר לבעלים (נתה"מ).

נשבר מחזיר לו שבריו - פירוש, ואינו חוזר ומתקנו. וקאי גם ארישא כשנשאר בידו שלא החזירו להמשאל, דלא השאילו אלא כל זמן שהוא בטובו (סמ"ע).

5 עי' שו"ע (חו"מ סי' שמא ס"ז): האומר לחבירו השאילני קרדום לעדור בו הפרדס הזה, עודד בו אותו הפרדס בלבד ואינו רשאי לעדור בו פרדס אחר, אפילו הוא כמוהו. אמר לו פרדס סתם, עודד בו פרדס [אחד] אי זה שירצה אפילו אינו שלו. שאלו לעדור בו פרדסים הרבה שלו, עודד בו כל פרדסים שלו, ואפילו נשחת כל הברזל בעדירה מחזיר לו הנצב של עץ, ויש מי שאומר דדוקא באותה שנה, אבל לא בשנה אחרת:

ביאור: אפילו הוא כמוהו - עי' לעיל סי' ש"ח ס"ד וסי' ש"א ס"ד. ויש לחלק בין שוכר שמקבל המשכיר שכר דאמרינן כיון שרוצה להשכיר ולקבל שכר, מהיכי תיתי לא ישכיר לו למלאכה קלה או כיוצא בזה, ואומדנא דמוכח הוא. אבל שואל דהוא בחנם, אמרינן דילמא קפידא הוא וכל המשנה מדעת בעל בית גזלן. ולפ"ז בגוף הדין ג"כ יש לחלק בין שוכר לשואל, דאף דשוכר מותר לכתחלה לשנות למלאכה כיוצא בזה כיון שנותן שכר, ובודאי ניחא ליה למשכיר לאיזה מלאכה כל שהוא כיוצא בזה שיעשה בו השוכר וליתן שכר משלם, משא"כ בשואל שבחנם כיון שאמר זה הוי קפידא (נתה"מ וט"ז).

שאלו לעדור כו' - הלכה זו תלוי במי שאומר לשון המסופק, דכאן מיירי שהשואל אומר לשון המסופק ובה אמרינן דנתכוין לטובתו, ובסי' ר"ח ס"ד דמיירי שהמוכר אמר לשון המסופק, דאמרינן נתכוין לטובתו (ט"ז).

פרדסים הרבה שלו - אפילו אמר לו כרמים סתם ולא אמר לו תיבת הרבה ולא תיבת שלו, אפ"ה חופר בו אפילו הרבה ודוקא כרמים שלו ולא של אחרים. והטעם דחופר בו הרבה, משום דכיון דהוא מוחזק יכול לומר דסתם כרמים הרבה נמי משמע, והטעם דאינו יכול לחפור בו של אחרים כמו ברישא, משום דא"כ אין לדבר סוף, משא"כ ברישא באומר לו לחפור כרם סתם דאין לו רשות לחפור בו אלא כרם אחד, משו"ה חופר בו א' אפילו אינו שלו (סמ"ע), לפי דברי הסמ"ע צ"ל דבשאלה במטלטלין הוי השואל מוחזק, ולפ"ז ה"ה בכל ספק

שיש בזמן בשאלה ושכירות מטלטלין הוי השואל מוחזק. וכן הוא בש"ד סימן שי"ב ס"ק (נתה"מ).

6 עי' שו"ע (חו"מ סי' שיב ס"ז): המשכיר בית לחבירו לזמן ורוצה לסתרו בתוך הזמן, השוכר יכול לעכב עליו, ואם עבר וסתרו בתוך הזמן חייב להעמיד לו בית אחר, או ישכיר לו כמותו. ואם מעצמו נפל אם אמר לו בית זה אני משכיר לך אינו חייב לבנותו, ואפילו בנאו המשכיר יכול לומר שלא ידור בו אלא מחשב על מה שנשתמש בו ומחזיר לו שאר השכירות ואפילו השוכר אומר אבננו משלי אין שומעין לו. ויש מי שאומר דדוקא בשנפל כולו, אבל אם הוא קיים אלא שהוא מסוכן לדור בו חייב המשכיר לתקנו אם יש בידו שכירות מוקדם. ואם אמר לו בית סתם ונפל חייב לבנותו או יתן לו בית אחר, ואם היה קטן מהבית שנפל אין השוכר יכול לעכב עליו, והוא שיהיה קרוי בית שלא השכיר אלא בית סתם אבל כל זמן שלא נפל הראשון אינו יכול להוציאו וליתן לו בית קטן כזה. אבל אם אמר לו בית כזה אני משכיר לך חייב להעמיד לו בית כמדת ארכו ומדת רחבו של בית זה שהראהו ואינו יכול לומר לא היה ענין דברי אלא שיהיה קרוב לנהר או לשוק או למרחץ כזה, אלא חייב להעמיד לו בית כמדתו וכצורתו ואע"פ שאינו נאה בבנינו ובקישוטו, לפיכך אם היה קטן לא יעשנו גדול גדול לא יעשנו קטן אחד לא יעשנו שנים שנים לא יעשנו אחד ולא יפחות מהחלונות שהיו בו ולא יוסיף עליהם אלא מדעת שניהם. הגה נשרף הבית דינו כנפל, נשרף כל העיר הוי מכת מדינה ומנכה לו מן שכירותו מה שלא דר בו בין הקדים לו שכרו או לא. המשכיר בית לחבירו והוא נפיל אדעתא דלבנותו הוא מוגיר ליה.

ביאור: אלא מחשב על מה שנשתמש כו' - וה"ה איפכא, אם עדיין לא נתן לו כלום משלם לו כפי הזמן שדר בו (סמ"ע).

אבל אם הוא קיים אלא שנתקלקל כו' - דהשתא לא שייך למימר הלך לו, דמסתמא הוא עומד לתקן שעדיין נקרא בית אלא שמסוכן לדור בו, הלכך חייב המשכיר לתקנו (סמ"ע), ראובן השכיר חנות אחד לשמעון עד זמן עשר שנים רצופות וקבל כל דמי השכירות וישב שמעון בחנות הנז' שמונה שנים ואחר שמונה שנים נשרפה דלתות החנות, ועד שתחזור החנות להבנות עברה שנה אחת ואחרי הבנות חזר שמעון וישב בה שנה העשירית, ויורשי ראובן מבקשים החנות מאת שמעון באמרם כי נשלם הזמן שנתן לו ראובן אביהם שהם עשר שנים, ושמעון טוען שעברה שנה אחת עד הבנות החנות שנתבטל ולא נשתמש ממנה. דברי בני ראובן צדקו, והשנה שהיתה החנות שרופה כיון דבבית זה ונפל אמרינן בגמרא אזדא, ולא אמרינן אזדא ליה אלא בנפל אבל שריפה מכת מדינה היא ומכת מדינה פסידא פסידא משכיר, ושרפה חנות זה לא היתה בגוף דחנות כמו בית שנפל ולא נשרפו אלא דלתות החנות, אבל גוף החנות, גגו וקירותיו אש לא נגע בהו וגוף דחנות קיים באופן שלא היה יכול המשכיר לומר לשוכר אזדא ליה אלא היה מחוייב לתקן לו הדלתות (רע"א בשם הראנ"ח).

אם יש בידו שכירות מוקדם - לאו דוקא שהוא עדיין בעין בידו, אלא ר"ל אם כבר קיבל שכירות יותר מלפי ערך הזמן שדר בו, חייב המשכיר לתקנו מדמי אותה שכירות, משא"כ אם לא קיבל יותר דהיה יכול המשכיר לחזור בו ולומר צא ושכור לך דירה אחרת. אבל באמת כיון דשיעבד נפשו להשכיר לו בית זה ועדיין שמו עליו, עליו לתקנו (סמ"ע), נראה שכונתו דאינו מחוייב להוסיף מביתו דהא רק בית זה שיעבד לו, ודמי השכירות מבית זה משועבד לו, דבכלל בית זה הוא, דמבית זה אתי, ולזה כתב דאם כבר הקדים השכר על המשכיר לתקן מדמי שכירותו שקיבל, וממילא מוכח דמכ"ש אם דמי השכירות ביד השוכר שיכול השוכר לתקן מדמי שכירותו, אבל להוסיף מביתו אינו חייב לתקן אם לא בבית סתם (נתה"מ).

בית סתם - הא דצריך להעמיד לו בית כי אמר בית סתם, לאו למימרא שיכופו לבנות לו בית או להשכיר לו בית, דאף

עד שיבנו שניהם העליה ויחזרו לקדמותו (פ"ת בשם החת"ס).

⁷ עי' שו"ע (ח"מ סי' שכז ס"ב): כשם שחולקין המקבל ובעל הקרקע בתבואה כך חולקין בתבן ובקש. כשם שחולקין ביין כך חולקים בזמורות, אבל הקנים שמעמידין תחת הגפנים, אם קנו אותם בשותפות הרי אלו חולקים בהם, ואם הם משל אחד מהם זה שקנה אותם הרי הם שלו, וכן כל כיוצא בזה:

ביאור: ואם הם של אחד מהן - פירוש, דלפעמים נותן המקבל כל הצריך לאותו כרם והשדה, ופעמים הנותן, וכמ"ש בסימן ש"ך סעיף ג' ע"ש (סמ"ע).

⁸ עי' שו"ע (ח"מ סי' שכא ס"ב): היה עומד בתוך השדה ואמר לו בית השלחין זה אני משכיר לך, בית האילן הזה אני משכיר לך, יבש המעין או נקצץ האילן מנכה לו מחכירו, שהרי הוא עומד בתוכה ולא אמר לו הזה אלא כמי שאומר כמות שהיא עתה אני משכיר. הגה: ויש אומרים דוקא שנקצצו האילנות שלא נשאר מטע עשרה לבית סאה ויבש המעין כולו, אבל אם נשאר מטע עשרה לבית סאה או שלא יבש המעין לגמרי, אינו מנכה לו, לפיכך אם לא היה עומד בתוכה ואמר ליה בית השלחין אני משכיר לך או בית האילן, ויבש המעין או שנקצץ האילן אינו מנכה לו מחכירו. הגה: ויש אומרים דוקא שאמר מחכיר לחוכר, אבל אם אמר חוכר למחכיר בית השלחין אני חוכר ממך, מנכה לו אע"פ שאינו עומד בתוכה.

ביאור: ואמר לו בית השלחין זה אני משכיר לך כו' - דלא בעינן שלשתן, דהיינו: א', עומד בתוכו. ב', ואומר "זה". ג', וגם יזכרהו בשם בית השלחין. אלא אפילו עומד חוצה לו ואומר בית השלחין זה אני משכיר לך ג"כ קפידא הוא, אלא ודאי באומר לו "זה" ה"ל כעומד בתוכו, ועומד בתוכו ה"ל כאומר לו זה (סמ"ע), צ"ל "הזה" דבלאו הכי לא ידענו איזה בית השלחין משכיר לו, אלא לישראל דבית השלחין הוא העיקר (ט"ז), וכן אם אמר בית השלחין סתם בין עומד בתוכו בין אינו עומד בתוכו ויבש המעין חייב להעמיד לו בית השלחין עם מעין. ואם אינו עומד בתוכו וגם אינו מראהו, רק שאמר לו בית השלחין שבמקום פלוני [אף שמסיים לו המקום ליכא לשון יתור, דכשאינו עומד בתוכו ואינו רואהו צריך לקרותו בשמו בית השלחין או בית האילן או כרם, למען דעת מה שם השדה שהוא חוכר ממנו אם כרם או שדה אילן או בית השלחין], ולכן אם אמר מחכיר לחוכר אינו מנכה לו מחכירו, אבל אם אמר חוכר למחכיר יש בזה מחלוקת אם הוא קפידא או לא [והוא הרמ"א בסוף הסעיף] (נתה"מ).

אבל אם נשאר מטע עשרה כו' - שיכול לומר עדיין שם בית האילן עליה, ועוד, שעתה שעומדין מרווחין יגדלו בהן פירות יותר ממה שהיו עליהן בראשונה כשהיו עומדין תכופין (סמ"ע).

או שלא יבש הנהר לגמרי - פירוש, אלא שיהיה לו טירחא יותר, כגון שמתחילה היה דולה בלא שהיה, ועכשיו שנתבש בעומק כמו אמה ושתיים צריך לשחות נפשו ולדלות (סמ"ע). שאמר מחכיר לחוכר - כיון דאין על המשכיר להקפיד, ודאי מה שאמר "בית השלחין אני חוכר לך" לשם בעלמא נתכוין, דנקרא בית השלחין. משא"כ כשהחוכר א"ל "בית השלחין אני חוכר ממך", אז מסתמא לקפידא אמר ליה, ואפילו אינו עומד בתוכה וגם לא אמר זה הוא קפידא (סמ"ע), דהמשכיר אינו דורש בטובתו של חוכר, אלא שמא בעלמא אמר ליה דמתקרי כן, משא"כ באמר לו חוכר למחכיר ודאי דרך קפידא קאמר כמות שהוא, ואפילו אינו עומד בתוכה ולא אמר זו. ונראה דהלכה כיש אומרים הללו, ועיין מה שכתבתי בסימן שמ"א סעיף ז' מזה (ט"ז).

אף על פי שאינו עומד בתוכה כו' - ע"ל סי' קנ"ד ס"ס כ"ז בהג"ה מה שכתבתי שם והוא תלוי בפלוגתא זו (ש"ך).

⁹ אלא אפשר להביא בדלי - דאל"כ גם אחרים מסתמא אין יכולין להביא, וה"ל מכת מדינה דמנכין לו לחוכר כדמסיק. אמנם בקבלנות אינו מנכה לו אפילו במכת מדינה (סמ"ע),

על גב דקנו מיניה שישכיר לו או שיבנה לו, לא הי' בעולם ולא חל עליו הקנין, אלא להכי קאמר שיעמיד לו בית שאם קבל כל השכירות, חייב להחזירו לו עד שיתן לו בית. ואפי' נפל בחצי הזמן שאינו מוצא לשכור אלא בכל השכר שנתן לו צריך להחזיר לו כל השכר או ליתן לו בית (ש"ך בשם הראנ"ח).

וליתן לו בית קטן כו' - אמנם ב"בית זה" אינו יכול להוציאו ואפי' ליפה ממנו כדלעיל סעיף א' בהג"ה (ש"ך), ואין לשוכר או משכיר רשות לשנות הבית ללא רשות השני (ש"ך בשם הרשד"ם), וי"א שאפילו בבית סתם אסור להוציאו משום דמאז שהחזיק הוה כשלו (ט"ז), מלשנו של הש"ך מוכח דבבית סתם יכול להוציאו, והוא תמוה מאד בעיני, דא"כ בכל יום יהיה יכול להוציאו מדירה לדירה, והוא נגד הסברא, דודאי יכול לומר לא בעינא למיטרח בכניסה ויציאה בכל יום ואדעתא שאדור מתחילת שנה עד סופה שכרתי בית. ואפשר שדעת הרמ"א הוא דרק פעם אחת יכול לומר שבטעות או מחמת אונס נתן לו בית גדול או בית זה, וגם מתחילה לא היתה דעתו ליתן לו רק בית השני, אבל לשנותו בכל פעם לא מסתבר כלל (נתה"מ).

שם - ב"בית זה" אפילו אם עדיין לא הורידו בתוכו, כיון דקנה בקניני השכירות הוי כממכר ושוב אינו יכול להחליף לו באחר אפילו מקטן לגדול, ועיין לעיל סי' שי"א סק" (קצה"ח).

אלא חייב להעמיד לו - כמדת ארכו ורחבו, אבל א"צ להעמיד לו סמוך לנהר ולמרחץ ולשוק כזה, ואפילו בית סתם, אי כבר נחית והתחיל לדור בבית גדול צריך לחזור וליתן לו בית גדול כאותו בית (סמ"ע).

נשרף הבית כו' - בריש סעיף זה נבאר דדין נפל הוא דמחשב לו מה שנשתמש כו', וא"כ קשה מאי זה שמסיק הרמ"א וכתב ז"ל, נשרף כל העיר הוי מכת מדינה ומנכה לו, הלא בלא נשרף כל העיר ג"כ מנכה לו משכירותו. ונראה להגיה בהג"ה זו וכן צ"ל, נשרף הבית דינו כנפל, וי"א דצריך ליתן לו כל שכרו, מיהו אם נשרף כל העיר כו' (סמ"ע, ט"ז וקצה"ח), ועיקר כדעה הראשונה (רע"א וט"ז), וי"א שיש מחלוקת אם שכירות חמור הוה כממכר ממש ליומו, ולכן כל אונס על השוכר, או אם זה כאפותיקי מפורש דמי, וכיון דעל שעבוד ואפותיקי מפורש עצמו לא שייך לומר ממכר הוא, רק כפועל שיש עליו חיוב הגוף דמי, ולכך פטור הבעל הבית באונסין, משא"כ בבית זה דאם נפל אזדא ואין על הבעל הבית שום שעבוד, אמרינן שפיר דממכר הוא וכל האונסין חל על הלוקח. ואפילו למ"ד דכאפותיקי הוא, אם הקדים לו השכר, היינו שפירש בשעת השכירות שהוא באופן שיקדים לו השכר, לכו"ע שכירות ליומא ממכר הוא, ולפ"ז אפילו באונס שאירע להבית, פטור מלהחזיר משכירותו. וזה שכתב המחבר דמחשב על מה שנשתמש בו ומחזיר לו את השאר, לא מיירי שפירש על הקדמת השכר, רק שתפס או שנתן לו מעצמו בתחילת הזמן דמי השכירות, אבל בהקדים לו השכר דהיינו שפירש על הקדמת השכירות לכו"ע א"צ להחזיר. ולפ"ז מ"ש הרמ"א בסימן של"ד ס"א "לכן אם קיבל השכר כולו אינו צריך להחזיר", טעם הדבר דכיון דכשהקדים השכר ממכר הוא, א"צ להחזיר כלל, אפילו כפועל בטל. והרמ"א בכאן סמך עצמו על מ"ש בסימן של"ד דבשוכר בית איכא מחלוקת הפוסקים אי ממכר הוא, ובהקדים לכו"ע ממכר הוא ופטור מלהחזיר, ולזה כתב שפיר דנשרף דינו כנפל ובמכת מדינה מנכה לו (נתה"מ), שנים שהיה להם בית בשותפות והיו בו ב' קומות, ועשו ביניהם חלוקה שבכל ב' שנים יהיה לא' דירה התחתונה ולהשני דירה העליונה ואח"כ תחזור חלילה פעם בפעם, ואירע שקודם שהגיעה זמן שיחלפו זע"ז נשרף העליה ונתקלקל ואין ראויים לדור, ומאחר דחלוקת הזמן הוה חלוקה גמורה וקנין ממש, אף דהגוף נשאר בשותפות אבל הפירות נחלקו בזמן שעשו ביניהם ולאחר תשלום ב' שנים אם לא נבנה העליה עכ"פ יוציא התחתון מדירתו וידור בעל העליה של עכשיו בתחתית הבית ב' שנים

בהמה סתם וכמ"ש שם. אבל במקום שיש עדיין אותו דבר בעין אלא שאירע בו הפסד לא מצי שום אחד מהם לחזור. ומ"מ אין דבר זה דומה למום, דדין מום אין לו ענין רק אם היה קודם והוא מקח טעות, משא"כ כאן דנעשה אח"כ והוא החילוק במזל של מי, וכלל החילוק בזה, דאם הוא מכת מדינה, בין כאן בחכירות קרקע ונלקה הקרקע, בין בשוכר בהמה הוי ההפסד של המשכיר דמזלו גרים, ועל כן בשדה בית השלחין מנכה לו מן חכירו אם היא מכת מדינה, אבל עכ"פ אין כאן חזרה, ומשו"ה אף בשדה אילן שנקצץ האילן אין השוכר חוזר בו אלא מנכה שיעור הפירות, וכן ביבש המעין ואפשר לדלות בדלי, ואם אינה מכת מדינה הוי ההפסד כולו לשוכר, הן כאן בבית השלחין הן בבהמה שהבריקה, ואין מנכה לו כלום והשכירות כדקאי קאי כיון שעדיין ראוי למלאכתו הראשונה אלא שנתקלקל במקצת במזל השוכר, ועיקר כרמ"א אבל לא כסמ"ע שבהמה שונה (ט"ז), וי"א שבחוכר ויבש המעין אי חכרו לכמה שנים פשיטא ששנה שניה לא יעמוד בחכירתו ויחזור בו, דכל משך זמן שנה אחת שייכי אהדי טורח העבודה ושכר הפירות, וע"כ יש לחלק בין מכת מדינה למכה פרטית ואי אפשר לחזור אחר תחילת השנה, משא"כ בחמור דשכר כל יום ויום בפני עצמו הוא כו', ודינו של מלמד ממש כשדה דמתחילת השנה הוא לשעבר, ולשנה הבא דינו להבא, דשכירות מלמד בכך וכך לשנה, כי אין שווי השכר והפעולה שוה, כי בתחילתו ועבודתו יותר קשה לחנך הנער ולעומת זה שבח לימודו בסוף יותר טוב, אלא עיקר כסמ"ע (פ"ת בשם החת"ס), בראובן ששכר בית היין עם יורה וכלים משמעון על משך שלש שנים ונקנה השכירות באופן המועיל, ואח"כ רוצה השוכר לחזור בו לצאת מהבית, ומענה בפיו שחיילות עוברים בארץ היא ושכיח היזקא אשר בוז יבזו לבעלי בתי המזיגה כאשר אירע בכמה עירות, והדין עם השוכר דמכאן ולהבא בדין חזרה קאי, והוא חלק שהרי זה לא לכל המדינה אלא יש ויש, ולכן תלוי במזלו, ואין לו לצאת מהשכירות שמא מזלו ירד, ומעתה בנידון דידן אינו יכול אפילו לנכות עד שיבורר הפסדו בבירור (פ"ת).

¹⁰ עי' שו"ע (י"ד סי' קעז ס"ב): הנותן מעות לחבירו בתורת עיסקא, דהיינו שחצי האחריות על הנותן וחצי על המקבל, אסור. שכל עיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון, ונמצא שטורח בחלק הפקדון בשביל חלק המלוה. לפיכך צריך לו ליתן שכר טרחו שבכל יום ויום מימי השותפות כפועל בטל של אותה מלאכה שבטל ממנה. ואם היה לו עסק אחר כל שהוא להתעסק בו עם מעותיו של זה, אינו צריך להעלות לו שכר של כל יום אלא אפילו העלה לו דינר בכל ימי השותפות, דין, ואם פחתו או הותירו יהיה לאמצע בשוה. וכן אם א"ל: כל הריוח יהיה לך שלישי או עשיריתו בשכרך, הואיל ויש לו עסק אחר הרי זה מותר, ואם הפסידו יפסיד מחצה. ואם היה המתעסק אריסו והיה לו עסק אחר, אינו צריך להעלות לו שכר אחר כלל שהאריס משועבד הוא לבעל השדה. הגה: וצריך להיות כל אחריות פלגא הפקדון על הנותן אפילו אחריות דאונסין, ודלא כיש מקילין ומתירין במקצת אחריות.

ביאור: כפועל בטל כו' - י"א דפי' כפועל בטל של אותה מלאכה דבטיל מינה, היינו שאם עשה תחילה מלאכה כבדה ומרויח הרבה וזאת היא קלה אומדים כמה יניח משכרו לעשות מלאכה זו שזוהו יותר ממה שנותנין לעשות כי אין אדם מניח מרויח גדול כי אם מעט אף על פי שבא לו בטורח יותר וי"א כפועל בטל היינו כיושב ובטל לגמרי וי"א לא כל שכרו אלא רואין אדם שבטל ואין לו שום מלאכה כמה היה רוצה ליקח ולהתעסק בזה העסק ואפילו היה לו מלאכה שנותנין לו שכר טוב ומתבטל ממנה אין אומרים כמה היה זה רוצה ליקח ולהיבטל ממלאכתו ולהתעסק בזה העסק שלא היה לוקח אלא הרבה אלא אומדים באדם בטל (ט"ז), לא כל שכרו אלא רואין אדם שבטל ואין לו שום מלאכה כמה היה רוצה ליקח להתעסק בזה העסק ואפי' אם היה לו מלאכה שנותנין עליה שכר טוב ומתבטל ממנה אין אומדים

אפילו יבשו ג"כ יאורים קטנים של שדות אחרים דהוה מכת מדינה, אפ"ה אינו מנכה כיון שאפשר להביא ע"י טורח. ולפי"ז לא מיחשב מכת מדינה כל זמן שיש אפשרות להביא ע"י טורח. ובמקום דלא אפשר והוא עושה מה שאינו חייב לעשות ומייתי ממקומות אחרים, ודאי לא גרע מחוכר, וכי היכי דבחובר מנכה במכת מדינה ה"נ במקבל, שנוטל במה שגדל בשדה זו יותר ממה שפסק תחילה לפי ערך, ובקבלנות אף על גב דמכת מדינה היא לא מנכה ליה ומה שימצאו יחלקו לפי מה שהתנו (ט"ז).

והסברה הראשונה נראה לי עיקר - וי"א דעיקר כדעה שניה, שכל מה שהוא על להבא, בדין חזרה קאי [ולא בדין ניכוי] כמי ששכר בהמה או בית ונפל בו מום או קלקול מה, ואין מחלקין בין מכת מדינה או מכה פרטית, רק מאחר דנשתנה ונפל בו מום יכול לחזור, ואם אינו חוזר והוא חפץ בשכירתו, אף שבא לחזור אחר זמן אינו יכול לנכות למפרע, אלא אמרינן מדלא חזר מתחילה מחל ליה על הקלקול, ודומה למש"כ בסימן רל"ב ס"ג, דאם מכר חפץ לחבירו ונמצא בו מום שלא ידע הלוקח, מחזיר אפילו אחר כמה ימים, שזהו מקח טעות, ואם נשתמש הלוקח בחפץ אחר שידע בו המום הרי זה מחלו ואינו יכול לחזור בו כו', וה"ה בנידון דידן דנפל מום וקלקול בהשכירות דה"ל להשוכר לחזור מיד בתחילת הגזירה, ומדלא חזר אמרינן דמחל, ואף שבמקח דוקא כי היה בו מום קודם המקח הוא דיכול לחזור בו משום מקח טעות אבל אם נולד אח"כ מפסיד הלוקח, שם הדין כן כיון דברשות הלוקח הוא לגמרי, אבל בשכירות אף כי הוא ממכר ליומא, מ"מ גם למשכיר שייכא כי שלו הוא, ואין לחלק בין היכא שגזר המושל שלא ללמד דהוא דבר שאינו שכיח ולא ה"ל למידע לא להבעל הבית ולא להמלמד, ובכי האי גוונא קי"ל דהוה פסידא דמלמד ודפועל דהן באים להוציא, ולא חילקו שם בין מכת מדינה לאין מכת מדינה, מסתברא לומר כיון דמכת מדינה היא המשכיר והשוכר (וכן פועל ובעל הבית) שוין בהדבר ואין לומר דמזלו דשום אחד גרם (סמ"ע), וי"א כרמ"א, שסברא ראשונה עיקר (ש"ך ונתה"מ), ובמלמד שהמושל אסר על הלימוד הרי מאז ואילך לא לימד, וכאשר מגיע סוף הזמן הרי המלמד מוכן ללמד, וכאילו קיים כל שכירותו שהרי אין שום הזיק מכאן והלאה, אלא רק בעבר (ש"ך), א' שכר חנות, ואחר ימים יצא דבר מלכות וקצבו שערים על הסחורות עד שלזה רפו ידי קצת הסוחר' ובעלי החנויות מלשאת ולתת בשופע כעין שהיו עושים עד הנה וכו', והשוכר' הנז' רוצים להשמט מהחנות הנז' מחמת גזרת השער והמשכירים מוחים בידם באמור כי הגזרה איננה לבלתי התעסק בעסק הסחורות כלל רק שער הוא שחדשו מחדש. הדין עם המשכירים, וכל המקבל שדה מחבירו לזרעה ויבש המעיין לא אמרן אלא דיבשו כל המעיינות מכל וכל כקטן כגדול דבהא אמר מכת מדינה היא וחוזר, אבל כל היכא דאיתא מעין כל דהוא אף על גב דאיכא טירחא סגי לה הכא נמי לא גזר המלך לבלתי הסתחר כלל אלא שערים מצוינים על כל הדברים הוא שקצב ולא מפני זה נמנעים האנשים המסתחרים מלהסתחר אף על גב דלית להו רווחא (ש"ך בשם הראנ"ח), ראובן השכיר לשמעון חנות לשנה, וכתוב בחוזה "בין מלאה בין רקנית" וצווה המלך לפנות המקום לזמן, אין לראובן זכות תביעה על שמעון, דלא היתה הכוונה רק אם תהיה רקנית בסבתו, אמנם כי האי גוונא שהוציאוהו בע"כ שלא בטובתו לא נתחייב. ועוד טעם אחר שגזרת מאמר המלך לא היתה בפרטות על החנות המושכרת לשמעון לבד, כי אם על כל החנויות במקום זו, ודמי הך מלתא למכת מדינה (ש"ך בשם המהרש"י), אבל כאשר ההיזק לעתיד ולהבא הוי כשוכר חמור ונהיה חולה דאפשר לחזור, אלא דגם דבר שהוא להבא שייך לחלק בין מכת מדינה (נתה"מ), וי"א שפי' מכת המדינה היא שבכל מקום שנתבטל הענין ויפסיד לגמרי כמו מת או נשבר בבהמה או שכרה אפילו למשוי בסימן ש"י סעיף ב', או אפילו בהבריקה ושכרה לרכיבה או לכלי זכוכית, דאין ע"ז שום שכירות כלל כיון דאינה ראויה כלל לזה, ודינו תלוי בין אם אמר בהמה זו או

זה דוקא שלא שינה אבל אם שינה שאמר לו להתעסק בדבר פלוני ונתעסק בדבר אחר ואמר בפירוש "לעצמי אני קונה ממחצה מלוה", הכל לעצמו והוא שיאמר כן בפני עדים, וכן כתב הרב לעיל סעיף ה' ועיין בחו"מ (סי' קע"ט) וקפ"ט? ורצ"ב ס"י? (ש"ך), פירוש דברי הש"ך, דכל זמן שלא שינה אף אם חלק עצמו בפני בית דין ואמר שלעצמו עושה בחלק המלוה, או שאמר שרוצה לגזול ולעשות לעצמו, לאו כלום הוא ונוטל הנותן חלקו בריוח. והטעם דגזלן צריך לעשות קנין שיהיה גזול, וכאן שנתן לו רשות להוציאן לא נקנה לו שיהיה שלו עד דעביד בהו שינוי (ח"ד).

¹² עי' שו"ע (יר"ד סי' קע"ט ס"א): מתעסק שמת ויש עדים שמעות או מטלטלין אלו הם מזה העסק, נוטלן בעל הממון בלא שבועה ואין הבעל חוב ולא האשה נוטלים כלום מהקרן ולא מחלק ריוח הנותן. הגה: ויוכל הנותן ליקח כל העיסקא מידם אף על פי שעדיין לא כלה הזמן שקצב עם המקבל (ועיין בח"ה סימן קע"ו).

ביאור: ויוכל הנותן - והוא הדין חלה, והוא הדין שטרי עיסקא דידן מטעם דלא נותן לו רק לאעסוקי ביה (ח"ד).

¹³ עי' שו"ע (יר"ד סי' קע"ט ס"ג): מי שנתן לחבירו עיסקא אחת וכתב עליה שני שטרות אין שטר אחד משועבד לחבירו, שאם היה באחד ריוח ובשני הפסד שימלאו הקרן ואח"כ יחלקו הריוח, אלא יחלקו כל שטר לפי תנאם. ואם נתן לו שתי עיסקות בשתי פעמים, וכתבם בשטר אחד והריוח באחד והפסיד באחרת, ימלאו הקרן תחלה ואח"כ יחלקו המותר.

ביאור: אלא יחלקו כל שטר כו' - ונמצא המקבל מרויח שהרי בהפסד בא עליו פחות ממה שמגיע בהריוח כדלעיל (? (ט"ז).

¹⁴ עי' שו"ע (חו"מ סי' שכ"ב ס"א): החוכר או השוכר שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה, אם אירע דבר זה לרוב השדות של אותה העיר, מנכה לו מחכירו הכל לפי ההפסד שאירעו, ואם לא פשטה המכה ברוב השדות, אינו מנכה לו מחכירו אע"פ שנשתדפו כל השדות של בעל הקרקע. נשתדפו כל השדות של השוכר או החוכר, אע"פ שפשטה המכה ברוב השדות, אינו מנכה לו מחכירו, שאין זה ההפסד תלוי אלא בשוכר:

ביאור: החוכר או השוכר כו' - אמנם המקבל אין חילוק במכת מדינה זו, דלפי מה שגדל בשדה חולקין יחד לפי תנאם, אם לא שפשע בזריעה וכמו שיתבאר (לקמן סימן שכ"ח סעיף ב') (סמ"ע).

אם אירע דבר זה לרוב השדות - אם לא נלקה משאר השדות כי אם השעורים וכל הזרועים חטים לא נלקו, וגם שדה ששכר היה חטיין, מצי למימר המשכיר הרי חטים לא נלקו כלל אף על פי שהן מיעוט (סמ"ע). וה"ה אם ראובן שכר בית משמעון לשני שנים והקדים ונתן לו השכר של שני שנים, ובתוך אותן ב' שנים ברחו רוב היהודים מן העיר מפני פיקוח נפש וברח גם הוא והניח הבית ריקם, ואע"פ שיש צד שזה מכת מדינה הוא, אין שמעון צריך להחזיר לו כלום מאחר ושמה יהודי אחר שלא נגזר עליו היה שוכר (קצה"ח). הכל לפי ההפסד שאירעו - מלשון "שאיירעו" משמע, דאם לקו שאר השדות מעט ושדה שלו הרבה, מנכין לו לפי ערך מה שאירע לו ולא לפי מה שאירע לשדות האחרות, וה"ה איפכא (סמ"ע).

ואם לא פשטה המכה כו' - דאז אמרינן מזלו דהשוכר גרם לו ההפסד. ואף על פי שאנו רואין שמדת הדין מתוחה נגד המשכיר דהרי נשתדפו כל שדותיו, יכול המשכיר לומר אף שנשתדפו כל שדותי מ"ל השאיר לי ה' ית' השכירות או החכירות משדה שלי שבידך שעליך ליתן לי, כי כן מדת ה' ית' לרחם במקצת אפילו בעת הזעם. אבל בנשתדפו כל שדותיו של השוכר וגם זו השדה ששכר, אזי תלינן במזלו הרע של השוכר אף על פי שנשתדפו ג"כ רוב השדות של בני העיר, וצריך ליתן לו השכירות, ולא מצי השוכר למימר במכת מדינה נלקה גם שדה זו ששכרתי, דאילו במזלי היה נשאר לי

כמה זה היה רוצה ליקח ליבטל ממלאכתו ולהתעסק בזה העסק שלא היה לוקח אלא הרבה אלא אומדין באדם בטל וי"א דאומדים כמה רוצה ליטול פועל א' כדי ליבטל ממלאכתו לגמרי ובין שנותנים לו מלאכה קלה או כבדה שיעורו שוה ויש מפרשים שאם היה עושה מתחלה מלאכה כבדה ומרויח בה הרבה וזו היא קלה אומדים כמה יניח משכרו לעשות מלאכה זו, ויש מפרשים שמשערין לו במלאכתו הראשונה כמו שהוא מרויח בשעת הבטלה כגון שהוא חייט ודרכו לתפור בגד בסלע בפרוס הרגל שהמלאכה מרובה ובשאר ימים תופרו בפחות מסלע שאינו מוצא להשתכר בה כ"כ וכן הוא נוטל עכשיו בשכרו (ש"ך).

עסק אחר כל שהוא - משמע דאפי' העסק אחר אינו ממין זה העסק שרי כל שאינו מבטל מעסקיו מפני מעותיו של זה (ש"ך).

כל שהוא כו' - אפי' דינר לאלף (ש"ך).

כל הריוח יהיה שלך שלישיתו כו' - פי' הריוח נחלק בשוה אלא שבשכר טרחך אני נותן שלישי מכל הריוח מותרות (ט"ז).

שלישו כו' - היינו המחבר סעיף ד' אבל להפוסקים שהבאתי לקמן (&) דאם לוקח המקבל שני שלישי הריוח אפי' משלם לו חצי ההפסד מותר אם כן אפי' אין לו עסק אחר שרי (ש"ך). הואיל ויש לו עסק אחר - הא אם אין לו עסק אחר אסור כיון שאין מגיע לו שיעור שאמרו חכמים תרי תילתי באגרא ופלגא בהפסד ומיירי שלא התנו בתחילת השותפות שום תנאי אלא כשבאו לעשות חשבון א"ל אם יש ריוח שלישיתו או עשיריתו יהיה בשכרך. וי"א דאם כבר עשה העיסקא ובשעת חלוקה תובע שכר טירחא צריך ליתן לו כפועל בטל דלעיל וכן אם כבר קבלה אף על פי שעדיין לא התעסק בה אבל אם הוא קודם שמקבל העיסקא ממנו יכול להתנות עמו כפי מה שירצה אפי' בדינר אחד וא"צ לזה תקנת חכמים דכיון שיש היכר שנוטל חלק בשבח יותר מן הפסד ואדעתא דהכי נחית אבל בשני חלוקות הראשונות?? שזכרנו בזה לא מועיל דבר קצוב כיון דכבר קבל העסק וכל שכן אם כבר עשאו דבדין הנזכר במשנה הוי כפועל בטל אלא שחכמי התלמוד עשו לזה תקנה (ט"ז) הריוח ובהפסד לא ישלם רק שלישי כדלקמן סעיף ד' דכיון שלא פסק עמו תחלה או שהמקבל אינו מתרצה לכך הלכך כשאין לו עסק אחר סגי בדינר אבל אם מתרצה מתחלה ליקח בעד שכר טרחו אפי' דינר או מותר שלישי או עשירית (כלומר מה שיהיה ריוח יותר מחלק שלישי או עשירית יהיה שלך) (ש"ך), כשנתן לו עיסקא בסתם ולא פירש למחצית שכר והפסד, תקנת חכמים הוא בסתם עיסקא כשלא פירש למחצית שכר שיטול המקבל חלק בריוח יותר מהפסד דהיינו תרי תילתי, ולא דווקא תרי תילתי דהוא הדין אפילו דינר יותר (ח"ד).

וצריך להיות כל האחריות כו' - אף על פי שנתן עיסקא לחבירו על תנאי שיטול המתעסק ג' חלקים מן הריוח ובעל המעות רביעית מ"מ הוי חצי מלוה וחצי פקדון ומה שהמתעסק נוטל יותר בריוח הוי שכר טירחא (ט"ז), היינו בעיסקא (דשייך ביה יוקרא וזולא וגם עומד בעין) וכ"ש בנותן לו מעות למחצית שכר וצריך לקבל כל האחריות של פלגא הפקדון ומ"ש שיהא אחריות האונסין על שניהם בשוה היינו כל העסק קאמר והיש מקילים ס"ל דסגי כשהנותן מקבל עליו אחריות הזול אף על פי שאחריות האונסים על המקבל (ש"ך).

אפילו אחריות דאונסין - ול"ד לדלעיל (סי' קע"ט ס"ג) דמותר לקבל עליו אחריות החמוץ דהתם מכר הוא (ש"ך).

¹¹ עי' שו"ע (יר"ד סי' קע"ט ס"ל): הנותן מעות לחבירו להתעסק, אף על פי שהחצי יש לו דין מלוה אינו יכול להוציא החצי לצרכו ולהתעסק בחציו לבד לצורך חבירו, וכן אינו יכול לומר: אתעסק בחצי שלי ואניח החצי של פקדון בבית דין.

ביאור: אינו יכול להוציא החצי כו' - י"א דמתוך שמשכר בשלו יטריח ויעסוק בה יפה וי"א שכשמוציאה מפסיד המלוה שאין קרן שלו קיים ואין לו על מה לסמוך (ט"ז), כל

כמו אם קנה לוקח השדה למצרן בשליחות המצרן וקנאו המצרן על כרחו של לוקח (ש"ך * תורת אמת), כל מקום שיש מחלוקת בדיני מצרנות הלוקח הוא המוחזק, והמצרן הוא המוציא ולכן לדוגמה בשכירות מאחר וזה ספק, הלוקח זוכה, וה"ה החזקות שלנו [שהגויים לא נותנים לנו לזכות בקרקעות אלא אנו שוכרים מהם לעולם] אין להם דין בר מצרא (ש"ך * מהר"י בן לב), וע"י ראנ"ח הוב"ד לקמן סק", ויתומים המוכרים אין להם דין בר מצרא (ש"ך * אלשיך), אע"פ שבכל מח' במצרנות ושותפות וכו', יכול לומר קים לי, היינו רק אחרי שקנה, אבל אם בא לקנות, ומישהו שיש לו זכות מצרנות התלוי במחלוקת, בזה יש לצדד עם המצרן או השותף, בב' טעמים: א', מטעם "מהיות טוב אל תקרא רע". ב', אפשר שאין מחלוקת אלא רק כשכבר קנה ולא שלכתחילה מותר למכור לאחר ולא למצרן, וה"ה במקום שהקונה עשה קנין שאינה מספקת כמו לתת כסף במקום שכותבים שטר, או במקום שרושמים ברשויות, וכל זה אפילו פירש שיקנה רק בכסף ללא שטר (רע"א * דבר משה). או השותפין - דהיינו שהם שותפים בגוף השדה שלא חלקוהו (ט"ז).

מסלקין - טעם דינא דמצרנות המבואר בסימן זה הוא מדכתיב ועשית הטוב הישר, שחפץ ה' ית' שיעשו בני אדם זה עם זה לפני משורת הדין, ולכן אפילו אם קדם לוקח וקנה שדה אחת, כיון שאפשר לו לקנות במקום אחר, ובעלי שדות שסביב אותו שדה הנמכר יש טיבותא וניחותא בקנייתם לנפשם, כדי שיהיו שדותיהן סמוכות זו לזו, לכן תיקנו חז"ל שיכולין אחד מבעלי השדות שסביבם לסלק הלוקח, והן נקראים מצרנים. והלכה זו אפילו ה' ג' ד' שותפין בשדה זו, ומכר א' חלקו, א' מהנשארין מסלק להלוקח, ואין הלוקח יכול לומר לו, שמא כשתחלקו יפול חלקך רחוק מחלק זה שקניתי ממנו, נמצא שאינך מצרן, דמ"מ השתא דלא חלקו שם מצרן עליו בכל השדה (סמ"ע). אין לקרובים דין בר מצרא לסלק לוקח מכח קירוב משפחה (פ"ת).

י"א - היינו אפילו אם זה הלוקח הוא מצרן לזה השדה, שיש לו שדה סמוכה לזו שהיא של שותפין, מסלקו השותף, דעדיף כחו ממצרן דעלמא, מפני שכל זמן שלא חלקו, יש לכל א' חלק בכולו, והרי מה שמכר הא' כאלו מכר חלק של זה שבא לסלקו. ויש לתמוה על המחבר למה כתב האי דינא בשם י"א דלא מצאתי מי שחלק ע"ז (סמ"ע), אף אם כבר קנאה המצרן השותף מסלקו (ש"ך).

י"ב ע"י שו"ע (ח"מ סי' קעה ס"ו): המוכר קרקעו לאחר, בין שמכרה הוא בין שמכר שלוחו, בין שמכרו בית דין, יש לחבירו שהוא בצד המצרן שלו ליתן דמים ללוקח ולסלק אותו. ואפילו הלוקח תלמיד חכם ושכן וקרוב למוכר, והמצרן עם הארץ ורחוק מן המוכר, המצרן קודם ומסלק את הלוקח. הגה: ואפילו אם אומר המוכר קודם שאמכור למצרן לא אמכור כלל, אפילו הכי קנה המצרן בעל כרחו של מוכר. וזה הלוקח הרחוק חשוב כשלוחו לכל דבר. ועדי הקנין של לוקח יכתבו שטר בשם המצרן ואין צריכים קנין אחר. וכן אם הוקרה צריך ליתנה לו כמו שקנאה, ואם הוזלה צריך ליקח אותה כמו שקנאה אם חפץ בה. ואם תיקן בה והשביחה הוה ליה כיווד ברשות, ושמיין לו וידו על העליונה. ואי בתר דתבעיה (השביחה) הוה ליה כיווד שלא ברשות. ואם עקר ממנה נטיעות או קלקל, מנכה לו מן הדמים מה שקלקל, ואפילו קלקל קודם שיבא המצרן. ואם אכל פירות, אותם שאכל אחר שבא והביא מעות לסלקו צריך לשלם, ושאלו קודם אינו צריך לשלם. ואם לוח הלוקח קודם שבא המצרן, אין שעבוד הבעל חוב חל עליו ואינו טורף מהמצרן: ביאור: בעל כרחו של המוכר - היינו דווקא שאין לו למוכר הפסד בזה שמכרו למצרן כדלקמן סעיף כג והלאה. ואפילו במקום שאין הפסד, עיקר תקנת חז"ל הטילו על הלוקח שימשוך ידו מקנייתו, ואז ממילא יצטרך המוכר למכור למצרן (סמ"ע). אמנם אם התנה המוכר מתחילה, ותלה הקנין בכך, ואח"כ בא מצרן, חוזר הקרקע לבעלים אם ירצה (ט"ז).

מעט מהרבה, דאף אם לא יתן לו השכירות לא ישאר לנפשו מפירות שנה זו כלום (סמ"ע).

י"ג יש לך לדעת כי הקור והחום הם דברים הפכים ומפני שהם הפכים יוצאים אל הקצה ויוצאים מן היושר, ולפיכך אמר שאין זה ברשות הקדוש ברוך הוא כי הוא יתברך היושר בעצמו, ולפיכך אלו שהם הפכים היוצאים מן השווי אל הקצה לגמרי אינם ביד הקדוש ברוך הוא והם נמשכים אחר הבריאה, אבל שיהיה ביד השם יתברך דבר זה אינו. והרבה פי' אמרו בזה ופירוש זה עיקר ברור.

וכן בעצמו מה שאמרו (נדה דף ט"ז) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וזה כמו צינים ופחים אינם ביד הקדוש ברוך הוא מפני שהם הפכים יוצאים אל הקצה ולכך אינם ביד הקדוש ברוך הוא, וכן יר"ש ג"כ כי יר"ש הוא מה שהאדם מחמת יראת שמים מחשיב עצמו לאין, וכאלו אינו, נגד הש"י, ואין זה ביד הקדוש ברוך הוא כי אין ההעדר מפעולת פועל כלל. ומזה תבין איך יתחברו אלו שלשה דברים יחד, חום וקור ויראת שמים, חום וקור הוא שני קצוות אשר אין הקצה היוצא מן היושר הוא ביד הש"י, ויר"ש הוא ההעדר בעצמו, ג"כ אינו ביד הש"י כי אין ההעדר מפעולת פועל. ויש להבין זה ועוד הארכנו בזה במסכת ברכות ובמקום אחר ופירוש זה אמת (מהר"ל).

י"ד ע"י שו"ע (ח"מ סי' קע ס"א): חמש גנות המסתפקות ממעין אחד ונתקלקל המעין, כולם מתקנות עם העליונה. נמצאת התחתונה מתקנת עם כולם, ומתקנת לעצמה, והעליונה אינה מתקנת אלא לעצמה.

ביאור: מתקנות עם העליונה - דכל זמן שלא מתוקן כראוי מקום מרוצת המים לא יוכלו לבוא המים למטה, ונמצא שתיקון העליון הוא טובה להתחתון ממנה, משא"כ תיקון התחתון הוא רעה לעליון, דכשאינו מתוקן מרוצת המים שלפני התחתון ממנה ישארו המים עומדים לפני העליון ויכול להשקות ממנו שדה ולמלאות ממנו בורו טפי. וההיפך הוא בצינור שמהלך בתוכו מים שפוכין חוץ לחצירות, וכמ"ש המחבר לעיל סימן קס"א סעיף ו' (סמ"ע), דוקא בכה"ג שכולם באים וצריכים להשקות צריך התחתון לסייע לעליון, כי גם הוא צריך שילכו המים דרך שם, אבל אם כבר חפר העליון ולהתחתון שדה שלא היה דרכו לזרוע, אך עתה שכבר חפר העליון רוצה הוא לחפור יותר שיגיע הנהר גם לשדהו ויזרענה, ובא העליון להוציא מן התחתון שיסייע לו מה שכבר חפר, בזה אין התחתון צריך ליתן לסייע למה שחפר העליון, דהוי זה נהנה וזה לא חסר ולא גרם לו הוצאה יתירה ע"י שדה שלו. ואמנם בזה אם העליון טען אם לא תסייעני אשוב לקלקל מה שתקנתי ואסתום מה שחפרתי, וגם לי וגם לך לא יהיה, נלע"ד שיכול העליון לעשות כן, ואף דכופין על מדת סדום, אומר אני דלא שייך בזה מדת סדום, כיון שיועד שהתחתון צריך לזה ויהיה מוכרח לפייסו בזוזי (פ"ת).

י"ה ע"י שו"ע (ח"מ סי' קס"א ס"ו): חמש חצרות השופכות מים לביב אחד (פי' חריץ מתוקן שנשפכין בו כל השופכין). ונתקלקל, צריכים לסייע לתחתונה. נמצאת עליונה מסייעת לכולן ואין שום אחת מסייעת לה, והתחתונה אינה מסייעת אלא כנגד חצרות.

ביאור: חמש חצרות כו' - פירוש ביב הוא חריץ מתוקן להוריד מי גשמים ושאר מים סרוחים מהחצירות אל החוץ, משו"ה כולם מסייעים להתחתונה אם נתקלקלה נגדה, משום דאם לא יזובו המים בשופי משם יעמדו המים נגד העליונה (סמ"ע).

ואין שום אחת מסייעת לה - משום דכשיעמדו המים נגד העליונה לא ירדו שוב להתחתונה, ומהאי טעמא אין התחתונה מסייעת לשום אחת מהן (סמ"ע).

י"ז ע"י שו"ע (ח"מ סי' קעה ס"ה): אחד מן האחים או השותפין שמכר חלקו לאחר, שאר האחים או השותפין מסלקין ללוקח. ויש אומרים שאפילו אם הוא מצרן מסלקו השותף או האחין וכן עיקר.

ביאור: אחד מן האחים כו' - עיקר קנין המצרן הוא שקונה מיד הלוקח, שהלוקח חשוב כשלוחו לכל דבר, אם כן הוי

מיקרי מוחזק, ומשום הכי נמי אוכל פירות השדה, אלא שחז"ל תיקנו שאם השיגה ידו דלוה או יורשיו דצריך לחזור ולמוכרם לו, לכן הלוה מיקרי תובע ומוציא, וצריך ליתן לו מהספק מה שהוציא בבנינו אם חפץ בקרקעו] (רע"א).

²² עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה סכ"ח): מכר לו קרקע מעט באמצע שדהו, ואחר כך מכר לו קרקע בצד אותה שבאמצע, רואים אם אותה המעט שמכר לו תחילה היא עידית או זבורית לגבי זאת הקרקע שמכר לו באחרונה, זכה הלוקח ואין בן המצר יכול לסלקו, שהרי הוא עצמו בן המצר הוא מפני אותו מעט שקנה באמצע. ואם אותו מעט שקנה באמצע כמו זאת שמכר לו בסוף בצדו, הרי זה מערים ובן המצר מסלק אותו מהשדה שקנה בסוף. הגה: וכן אם נתן לו מעט קרקע במתנה, רואין אם מכר לו אחר כך כל כך ביוקר עד שהבליע המתנה, הרי הערים ויוכל בן המצר לסלקו. ואם יש חשש ערמה בדבר מחרימין על ככה, וכן בכל דבר שיש לחוש לערמה לדחות בן המיצר מחרימין על כך:

ביאור: מכר לו קרקע מעט באמצע כו' - אם אותו מעט קרקע שקנה תחלה אינו דומה להשדה שקנה לבסוף, אז יוכל הלוקח לומר מתחלה, לא רציתי לקנות אלא זה המעט משום שינוי שבו, מה שאינו בשדה הסמוכה לו. ואז הוא ג"כ יחשב מצרן. אבל אם אין באותו מעט שום שינוי, אזי נתכוון להערים בקנייתו הראשונה, שיהיה מצרן לשדה שיקנה אח"כ ולא יועיל לו ערמתו (סמ"ע).

מסלק אותה מהשדה שקנה בסוף - אבל ממה שקנה מתחלה המחק קיים, הן כלפי המוכר דלא אמרנין דנקנוס למוכר ששותף בקונניא והערמה יחד עם המצרן, ואף אם מכרו ביוקר. והן כלפי הלוקח, דאינו יכול להכריח את המצרן שיקנה אותו המעט בע"כ, אמנם אם המצרן רוצה לסלק את הלוקח גם מאותו מעט, יכול לסלקו אף שעדיין אינו מצרן, ודין זה דבהערמה אינו מצרן ומסלקין אותו, נאמר אף באופן שהמצרן ידע מהמכירה הראשונה, ושתק, ולא התרה בתחילה ללוקח "אל תקנה המעט כי אסלקך אח"כ", ואפילו הכי לא איבד זכותו ויכול לסלקו מהנשאר (סמ"ע), ו"א שהמצרן מוציא גם מהקרקע הקטן שקנה בתחילה, ואפילו לא איים שאם תקנה הגדול אני אוציא אותך, ואפילו אם בשעת הקניה השניה הקרקע הראשונה היא עידית, ולא היה לו דין בר מצרא אם קנה אותו עכשיו (ש"ך * א"א).

רואין אם מכר לו אח"כ ביוקר כו' - פי' דאם לא הבליעו, אף שהמתנה היא כמו זאת שמכר לו, הרי הוא מצרן. אבל אם הבליע, אז דוקא אם היא שוה יוכל המצרן לסלקו, אבל אם אינו שוה, אף שהבליע, לא יהא אלא מכר, ואינו יכול לסלקו (ש"ך).

²³ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה סל"ח): הקונה מהגוי אין המצרן יכול לסלקו הגה: הקונה בצד גוי, יש אומרים דאין המצרן שבצד השני יכול לסלוקיה. ויש אומרים דאין לסמוך על זה אלא אם כן יש צד אחר בדבר שאין לסלקו:

ביאור: יכול לסלקו - דאמר לו אריה אברחית לך ממצרן, אמנם הלוקח כותל והיא רעועה, יש בו משום דינא דבר מצרא, ולא יכול לומר אריה אברחי כו' דאם לא קניתי היה הכותל נופל על ביתך והיה מזיקך (סמ"ע), וזה אפילו אם משכירו בחזרה לאותו גוי, דמ"מ יכול לומר הברחתי את האריה מגוף הקרקע. והקונה מצדוקי או קראי, דינו כגוי, ואין מצרן יכול לסלקו (ש"ך), ו"א שאם המצרן כאן ורוצה לקנות, אפשר דאז המצרן קודם (רע"א).

שבצד השני - דהיינו שהקונה עומד בין המצרן לגוי, ואין דין בר מצרא משום שהלוקח יטעון אני מגן לך מהגוי (סמ"ע).

²⁴ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה סל"ט): מכרה לגוי, גוי לאו בר דינא דבר מצרא הוא.

ביאור: גוי לאו בר דינא כו' - ר"ל דהישראל המוכר לו, לא תיקנו בו דינא דבר מצרא, כמו שנתבאר לעיל [סק"ח? וסקל"ח?] דלא תיקנוהו על המוכר, ובלוקח זה שהוא גוי ג"כ לא שייך דינא דבר מצרא, לפיכך אין למצרן עליו אלא

שם - מעשה בא לפנינו בא' שנשבע לחבירו למכור לו קרקעו ובא המצרן לסלקו וטען המוכר מאחר שאתה רוצה בה לא אמכרנה כלל שהרי לא נשבעתי רק לחבירי, כיון שעדיין לא היה קנין בדבר, יכול המוכר לחזור בו ויחזיק הקרקע לעצמו (ש"ך), אם נשבע למכור לראובן ואביו רוצה אותה, ומצטער על כך, מצות כיבוד אב לא מבטל השבועה, וחייב לקיים שבועתו (ש"ך * רשד"ס), הנשבע למכור שדהו למי שאינו מצרן, "א שאינו חלה, ו"א שחלה, ואפילו למ"ד שאין חלה אפשר לקיים שבועתו שימכור ללוקח והמצרן יוציא מיד לוקח, או אפילו שימכור למצרן, רק שהלוקח שלוחו על המצרן (רע"א * בני חי).

אם חפץ בה - פשוט שאין ללוקח זכות לכפות המצרן לקנות בכל אופן שהוא (סמ"ע).

וידו על העליונה - כנ"ל סי' קע"ח ס"ג (סמ"ע). מנכה - אפילו קלקל קודם שבא המצרן לסלק. ושונה מהפירות כדלקמן, ששם לא קלקל השדה, והשדה עומדת לאכול פירותיה למי שהשדה בידו. משא"כ זה שקלקל משוויה ואין המצרן צריך ליתן לו טפי מדמי שוויה (סמ"ע). אין שעבוד הבעל חוב - אפי' אם כבר נתן המצרן מעותיו להלוקח, וכ"ש כשעדיין המעות ביד המצרן, דאז אין פסידא לבע"ח, דיכול ליקח דמי הלוואתו מהמצרן מהדמים שהכין ליתן להלוקח (סמ"ע).

²⁰ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה סכ"ט): בא הלוקח ונמלך בבן המצר ואמר לו, הרי פלוני בן המצר שלך רוצה למכור לי שדה זו, אלך ואקח ממנו, וא"ל לך וקח. לא ביטל זכותו, ויש לסלק אותו אחר שיקנה, אלא אם כן קנו מידו. ויש מי שאומר שאם אמר בפני עדים הוו עלי עדים שנסתלקתי, אין צריך יותר, שרוצה לומר נסתלקתי כדין בקנין. הגה: אם אמר הלוקח למצרן לקנות והוא אומר לא בעינא ליה, יש אומרים דזכה הלוקח מיד דאינו נעשה שלוחו בעל כרחו:

ביאור: לא ביטל - שיכול המצרן לומר לכך אמרתי לו לקנותו כדי שימכרו לו בדמים הראויים דאם קניתי אני מהמוכר היה מעלה עלי בדמים כיון שאני מצרן וחביב עלי (סמ"ע), אפילו למד"א שבחזקות דידן ישנם משום דינא דב"מ, מ"מ מחילה מועיל, אע"פ שאין מועיל בקרקע, משום שהוא מוחל זכות שלא בא לעולם, עכ"ז בחזקות שונה (רע"א * משנה למלך).

קנו מידו - והקנין מהני, ואינו כקנין דברים, שהרי יש למצרן זכות בסמיכות השדה לשדהו ואותו הזכות מסלק בקנין (סמ"ע).

כדין בקנין - שמשמעות הודאתו הוא שהיה ע"י קנין, ומהני כדין כל הודאת בעל דין בפני עדים באומר "אתם עדי" (עי' לעיל סי' פא ס"ו) (סמ"ע).

לא בעינא ליה - דהיינו שהלוקח אמר "אני אקנה לעצמי ואח"כ אתן לך", ואז אם המצרן אומר לא בעינא, אז אין מקום להתנצלות למה אמר ללוקח לקחת לעצמו, ולכן איבד המצרן זכותו (סמ"ע), אמנם דינו של הרמ"א הוא דעת יחיד (ש"ך), אע"פ שזה דעת יחיד, הוא ראוי להצטרף לעוד סיבות לזכות ללוקח (רע"א * נחלה ליהושע).

²¹ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה ס"ז): קנאה הלוקח במנה והיא שוה ק"ק, אם היה נותנה כן לכל אדם כגון שמוכר מחמת דוחק, לא יתן לו המצרן אלא מנה. ואם לא היה נותנה כן לאחר, צריך ליתן לו ק"ק. ואם טען הלוקח שלא היה נותנה כן לאחר, והמצרן אומר שהיה נותנה כן לאחר, על המצרן להביא ראיה:

ביאור: על המצרן להביא ראיה - שהלוקח הוא מוחזק, ועוד דמאחר דאין דרך העולם למכור בפחות משוויה ובודאי משום חביבותו להלוקח לחוד הוזיל לו (סמ"ע), ועיין סמ"ע לעיל (סי' קג סקט"ו?) [ז"ל השו"ע ס"ט: בית דין ששמו קרקע לבעל חוב וכו', ולאחר זמן השיגה ידו של לוח וכו' והביאו לבעל חובו מעותיו, מסלקין אותו מאותה קרקע, ואפילו שהתה ביד הבעל חובו כמה שנים וכו' ואם המלוה סתר ובנה ולא השביח הקרקע בכך, אינו נוטל הוצאתו, ע"כ. וז"ל הסמ"ע: המלוה שקיבלהו בשומת בית דין והחליטוהו לו,

מצרא, וכן אם אין קניית השדה היפה או המקום קרוב תלוי במכירת הרעה והרחוק איכא דינא דבר מצרא (רע"א ופ"ת). אין בהן דין בן המצר - מפני שלכל אלו צריך מעות במהירות, ואין שהות להודיעו להמצר, ומש"ה אף שכבר לווה אחד לצורך דברים אלו, כשבא לפרוע לו דינו כאילו בא לפרוע חובות הללו עתה, ואין צריך לשהות להודיע להמצרן (סמ"ע), וקשה שהרי דין זה רק שייך לקבורה ומזונות, ולכן נראה שמקומו של סמ"ע זו בסעיף מ"ג (ט"ז).

²⁷ ע"י שו"ע (ח"מ סי' קעה סמ"ג): מכר כדי ליתן מנת המלך, או שמכר לקבורה, או למזון האשה והבנות, ויש אומרים דהוא הדין למזונות עצמו, אין בו דין בן המצר. ואפילו שלוה לצרכי קבורה, או למזון האשה והבנות, או שלוה מחבירו לפרוע המס, כשמוכר לפרוע למלוה אין בו משום דין המצר. ואפילו לכתחילה כשבאו לקנות כל הקודם זכה, ויש אומרים דהמצרן קודם:

ביאור: למזון האשה והבנות - ה"ה לנדוניית בתו שהיה נחוץ להשיאה להמשודך, וצ"ע (פ"ת).

למזונות עצמו - ולא אומרים שהיה יכול לחזור על הפתחים (סמ"ע), דווקא למכור ולקנות בדמים אלו לאכול ואל"כ יצטרך לחזור על הפתחים אבל למכור לצורך משא ומתן כדי להרויח פרנסתו איכא דין מצרנות (פ"ת).

שלוה מחבירו לפרוע המס - אפילו אם חבירו נתעורר מעצמו להלוות לו כדי לפרוע המס משום דאדם נתפס על חבירו במס [שאם א' לא יפרע יגבו מהשכנים] משא"כ בשאר חובות (סמ"ע).

²⁸ ע"י שו"ע (ח"מ סי' קט ס"ג): בית דין שמכרו שלא בהכרזה, נעשו כמו שטעו בדבר משנה, וחוזרים ומוכרים בהכרזה. הגה: "א דאם מכרו הקרקעות בשעת שאין קונין, כגון בשעת מגפה או מלחמה, מה שעשו עשוי, דאין לבית דין למכור אלא בשעת הגביה, ויש חולקין. ובית דין שמכרו, האחריות על היתומים. ובית דין שהכריזו כראוי, ובדקו יפה ודקדקו בשומא, אף על פי שטעו ומכרו שוה מנה בק"ק, או ק"ק במנה, הרי מכרן קיים. אבל אם לא בדקו בשומא ולא כתבו אגרת בקורת, שהיא דקדוק השומא וההכרזה, וטעו והותירו שתות או פחתו שתות, מכרן בטל, פחות משתות, מכרן קיים. וכן אם מכרו קרקע בעת שאינם צריכין להכריז עליה, במקום שנהגו שלא להכריז לעולם, וטעו ופחתו שתות או הותירו שתות, מכרן בטל אף על פי שהכריזו. (ויש אומרים דכיון שהכריזו, אף על פי שלא היו צריכים, מכרן קיים). ואם רצו בית דין שלא לבטל המכר, ויחזירו האונאה, מחזירין, שלא יהיה כח הדיט חמור מהם. פחות משתות, מכרן קיים והוי מחילה כדן הדיט אף על פי שלא הכריזו, שאינם צריכים (הכרזה) באותה העת. איזהו העת שאינם צריכים הכרזה, כשמוכרים לפרוע למי שהלוה לצורך קבורה, או למזון האשה והבנות, או ליתן מנת המלך. וכן ב"ד שמכרו דברים שאינם טעונים הכרזה, וטעו בשתות, מכרן בטל, פחות משתות, מכרן קיים. ואלו הם הדברים שאין מכריזין עליהם: העבדים, והשטרות, והמטלטלים, אלא שמין אותם בבית דין ומוכרים אותם מיד. ואם השוק קרוב למדינה, מוליכים אותו לשוק.

ביאור: כמי שטעו בדבר משנה וחוזר - פירוש, אפילו לא טעו כלל, ואם הכריזו ולא דקדקו בשומא והכרזה וטעו בפחות משתות מכרן קיים (סמ"ע).

כגון בשעת מגיפה - דכל שמוכר בזמן שאינו ראוי למכור הוי כמוכר בלא אכרזתא. שאם ימתינו עד שיעבור שעת המגיפה ישוב השער למקומו בלא שום מעשה, דבשעת מלחמה אין שמין להם אלא כדהשתא, ואין שום אדם מוכר כלל בשעת המגיפה, הוי כאין לו שער כלל, אבל בשעת מגיפה דודאי יבוא השבח ממילא, דאין אדם ממתין מלמכור עד אחר מלחמה דאינו יודע קץ לזה, הוי שער אפילו בשעת מלחמה (ט"ז), אבל דבר שצריך מעשה להשביח, כגון מרגליות לכרך, ודאי דאין שמין רק לפי מקומו, וכל השומא אינו אלא לפי מקומו ושעתו, דהיינו במקום דהמלוה והלוה שם, אבל באמת אין חילוק בין מגפה למחלמה אלא יש

להחרים למוכר עד שיקבל עליו כל אונס שיבא מהגוי (סמ"ע).

²⁵ ע"י שו"ע (ח"מ סי' קעה ס"מ): המוכר לגוי או שוכר לו, משמתין אותו עד שיקבל עליו כל אונס שיבא מהגוי, עד שיהוג הגוי עם בן המצר שלו בדיני ישראל בכל. ואם אנסו בדבר שלא כדן ישראל משלם המוכר. ודוקא ששמתוהו תחילה, אבל אם לא שמתוהו ואירע בו אונס מן הגוי, יש אומרים דפטור לשלם וכנ"ל עיקר. ואם בא לו היזק מכח שכונת הגוי בחיי המוכר ומת, חייב הבן לשלם ממה שירש מאביו. אבל אם לא בא לו ההיזק אלא לאחר מיתת המוכר, יש מי שאומר שלא קנסו בנו אחריו:

ביאור: המוכר לגוי - אם מכר ביתו לגוי במבוי [במקום שהמוכר קיבל עליו אחריות אונסים - נת"מ ביאורים ובי"י] ובאים בני המבוי וטוענים עליו שהגוי הזיקן ואין להם עדות, מאחר שסתם גוי אנס הוא, יש טעם לטענותיהם, וכיון דבני המבוי כולם תובעים אותו, אומרים שבאים באמת ולא לגוזלו, והם נשבעים מה שגזל הגוי והמוכר צריך לשלם (סמ"ע), ואם אין היהודי רוצה לקנות אין חסרון למכור לגוי (ש"ך * תוס').

כל אונס שיבא כו' - ואם קנה מהעכו"ם בית שאצל ישראל יוכל להשכיר לעכו"ם אבל לא למכור (ש"ך), ואפילו אם לא קיבל עליו, חייב בנזקו (ש"ך * מהריב"ל), אם הגוי קנאה כדי להשכירו למוכר ולא קנאו כדי לישב הוא בו מפני שהוא בין בתי היהודים ולא ישב ביניהם בכל ממון שבעולם ועוד שכשמכרתיו לו היה על תנאי שיבנה הבית וישכרנה לי ובשביל זה מכרתיו לו בזול כדי שיבנה הבית וישאר לי חזקתי ואדור בה או שאמכרנה כל זמן שארצה ה"ל כאלו לא מכרתיה כלל, ואין בזה חסרון זו (ש"ך * רשד"ם).

ואם אנסו בדבר שלא כדן ישראל - פירוש, אעפ"י שבדיני גוים לא הוה שלא כדן (סמ"ע).

ודוקא ששמתוהו תחלה כו' - לא בשמתוהו תליא מילתא כי אם בקיבלו עליו תחילה לסלק היזיקו מהגוי, ומפני שמסתמא מכח השמתא מקבל עליו לשלם היזקותיו מש"ה סתם הרמ"א וכתב דשמתוהו תחילה (סמ"ע).

"א דפטור - עיין לעיל סי' קלא"א ס"ז [שמעון יצא ערב לעובד כוכבים בשביל ראובן, והלך לו ראובן, והוצרך שמעון לפרוע בשבילו, וכשבא ראובן תבעו שמעון, א"ל, לא היה לך לפרעו כי כבר פרעתיו ויש לי שטר פרעון ממנו, א"ל שמעון, הוצרכת לפרוע כל זמן שלא הנחת בידי שטר הפרעון והנחת שטר החוב ביד העובד כוכבים, הדין עם שמעון, וחייב ראובן לשלם כל מה שיברר שנתן לעובד כוכבים, אפילו שהעובד כוכבים תבע ממנו הממון שלא כדן ואנסו ליתן לו. והביורו יהיה על ידי עדים או על ידי פתקא של העובד כוכבים ניכרת, או שכתוב ביני שיטי בשטר] (רע"א).

שלא קנסו בנו אחריו - ואף שיקבל עליו בחייו לשלם היזקותיו שיבואו לו מכח הגוי, מ"מ כיון דקבלה זו קנס היא, לא קנסוהו לבנו אחריו בחוב כזה שנעשה אחר מיתת אביו, כי הממון נקרא על שמו מיד אחר מיתת אביו (סמ"ע), ואפילו לקוחות טורף משעת הקבלה, וכ"ש מיתמי, וכיון שנשתעבדו מהיום, ודאי אף אם הוזק אחר מות המוכר יפרע נזקו מן הנכסים, ומה שהמוכר משלם ולא בנו הוא ללא קיבל עליו, רואים דלענין תשלומין א"צ קבלה (ט"ז).

²⁶ ע"י שו"ע (ח"מ סי' קעה סמ"ב): המוכר שדה רע כדי לקנות בדמים שדה יפה, או שמכר מקום רחוק כדי לקנות מקום קרוב, אין בהם דין בן המצר שמא בנתיים שיודע למצר יקנה אחר אותו שדה שהוא רוצה לקנות:

ביאור: שדה רע - פירושו של רע ויפה דהיינו שניכר לכל שהוא רע או יפה אבל רע לזה ויפה לזה או איפכא לא (סמ"ע), וה"ה אם א' עקר דירתו לעיר אחרת ומכר ביתו למי שגר באותו עיר שהיה דר בו אין בו דין שר מצרא שזה נחשב כמכר מחמת רעתו (ש"ך), וי"ח דהעיקר תלוי אם מוכר רעה כדי לקנות יפה וכאן אף שמוכר מפני רעתה אבל אינו כדי לקנות יפה. אמנם אם הוא באופן שבהול לקנות במקום החדש ואם יתאחר מתיירא שיפסיד אז יש בו דינא דבר

פחות משתות - ולא שייך כאן כדי שיראה לתגר בנתאנה יותר משתות, ועוד, לא שייך דין זה רק כשהחזיק הלוקח או הבעל חוב כפי שומת הבית דין, אבל אם אחרים הוסיפו על השומא והבעל חוב הוסיף והחזיקו לעצמו, לא שייך בו דין אונאה כלל, בין בקרקעות בין במטלטלים, כיון שהתגרים שמו אותן, דמי לשהה בכדי שיראה דאמרינן דמחיל והמקח קיים. אבל אם גם השמאים טעו, יכול לבטל המקח, כיון שהטעות היתה בשומא יכול לומר סך זה רציתי להוסיף על השומא ולא יותר (נתה"מ).

²⁹ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה סמ"ז): המוכר לאשה או ליתומים קטנים, אבל יתומים גדולים או קטנים שאינם יתומים אית בהו משום בר מצרא, אין בו משום דינא דבר מצרא. מוכר לטומטום ואנדרווגינוס אין המצרן יכול לסלקו לפי שהם ספק אשה. הגה: ודוקא אשה שיש לה נכסים ידועים או אלמנה שאין לחוש שמערמת וקונה לבעלה ואומרת לעצמה. קנתה היא ובעלה ביחד אין יכולין לסלק אפילו הבעל. הקונה מן האשה יש אומרים דלית בו משום דינא דבר מצרא. ודוקא מצרן אינו יכול לסלק אשה אבל שותף יכול לסלקה דשותף עדיף ממצרן:

ביאור: לאשה - דעיקר טעמא דמרצנות משום דאומרים ללוקח שימצא לקנות במקום אחר וכל הני לאו בר הכי הן דלא שייך למימר בהו שהם ימצאו לקנות במקום אחר שהם לא ראויים לזה (סמ"ע). מה שמכרו לנדונית אחותם, הוי כמו אשה שמכרה דאין בו דין מצרנית [דבכל כי האי גוונא לא דוחים מכירה ודאי, דלאו כל שעתא ושעתא מזדמן להם זווג ההגון ושמא יקדמום אחרים], וכ"ש אם הלוקח קנה ויחד הקרקע לקנותה ליתנה לנדון בתו להכניס הקרקע להמשודך לה דהוי כמו אשה שקנתה דאין בו דין מצרנות (רע"א).

יתומים - אפילו יש להם אפוטרופוס (ש"ך). קטנים שאינם יתומים - שאביהם יכול לדאוג להם לקנות להם במקום אחר (סמ"ע). אין בו משום דינא דבר מצרא - אפילו אם המצרן ג"כ אשה או יתום (ש"ך).

נכסים ידועים - כלומר שידוע שיש לה ממון שאין לבעלה רשות בה שאל"כ מה שקנתה אשה קנה בעלה (סמ"ע). קנה היא ובעלה ביחד - מאחר שאין יכולים לסלק אותה גם אין יכולים לסלק את בעלה (סמ"ע).

הקונה מהאשה - לפי שאין לה מי שיפקח בעסקיה רצו חז"ל שיהיה מעשיה קיים כדי שיקפצו בני אדם לקנות את שלה ויש חולקים על דין זה (סמ"ע, ש"ך * ראנ"ח), וה"ה לקונה מהיתומים הוא קיים בספק, ויד הלוקח על העליונה (ש"ך), וי"א שזה לא ספק אלא ודאי אין דין בר מצרא ביתומים המוכרים (ש"ך * אלשיך), אפילו למ"ד שאשה המוכרת לית בה דינא דבר מצרא לענין שאם מכרה למי שאינו בן מצר שאין בן המצר מסלק את הלוקח מכל מקום כשלא מכרה עדיין ובא בן המצר האחד לקנות או ב' מצרנים בבת אחת לא שייך שום טעמא כלל להפסיד זכות בן המצר (ש"ך * מהרש"ך), אי אשה ויתמי לאו מצרני ניהו ואתו בהדי הדדי אינהו והמצרן הוי כאלו אין אחד מהן מצרן דבטל מצרנות ידיה לגבי דידהו וכל הקודם זכה ולא מפק' מיניה בין שהוא קדם בין שהם קדמו ואי אינהו נמי מצרני אינהו עדיפי ממצרן כמו שותף אפילו להוציא ממנו אם קדם וקנה כמו שותף (ש"ך * תורת אמת), וכל זה רק כאשר הוא לתועלת הלוקח, אבל כאשר הוא לצורך המוכר, כגון המוכר כל נכסיו, אין הבדל בין שותף למצרן (רע"א * קרית מלך רב). ודוקא מצרן א"י לסלקו לאשה - ואפי' יש למצרן היזק ראייה מבית זה (ש"ך).

דשותף עדיף ממצרן - עי' רמ"א לקמן סעיף ס' שסובר שיש לשוכר דין בר מצרא, ולכן שוכר חשיב כשותף, ועדיף ממצרן לדעת הרמ"א, ויש חולקים על זה אם שותף עדיף ממצרן, ולכן הוי ספיקא והמוציא מחבירו עליו הראיה והלוקח נחשב כמוחזק (ש"ך ופ"ת).

³⁰ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה ס"ב): היו הרבה שותפין לרווח אחת לשדה הנמכרת, כל אחד מהם יכול לסלק ללוקח, ואם

חולקין בין שומא למכירה שהרי למוכרם, אם השוק קרוב למדינה מוליכין אותו למדינה, ואין מפסידין בידיים סחורה ששוה במקום קרוב סך רב למכרה בעיר קטנה בדבר מועט, ותליא בראות עיני הבית דין אי מיקרב שוקא אי מירחק שוקא. רק השומא היא באותו יום, אבל המכירה, מוכרין אותן בזמן ובמקום כפי שיראו הבית דין. ואם לא יהיה באפשרי למכור, יחזיק אותו המלוה בשומא שהוא לפי מקומו ושעתו, אבל המכירה, לא יפסיד הלוח שלא למוכרו במקום ובזמן הראוי, דהא בלא"ה צריך להמתין לו שלשים יום זמן בית דין, וגם הדבר תלוי בראות עיני הבית דין במיקרב שוקא או מירחק (נתה"מ).

דאין לב"ד כו'. עיין דרישה [סעיף ב' ד"ה כתב הרשב"ע] מ"ש ע"ז ועל מ"ש הב"י בזה (סמ"ע).

ויש חולקין - כיון שנעשה בזמן שאינו ראוי למכור הוה מכרו בלא אכרזתא. ועיין לעיל (סי' קג ס"ו) (סמ"ע).

האחריות על היתומים - פירוש, על הנכסים שירשו מאביהן, ולא אומרים שהמוקדם איבד זכותו במה שלא בא בימי הכרזה (סמ"ע), והיינו רק על הנכסים שירשו מאביהם כיון שהמכירה היתה לצורך בעל חוב של אביהן, אבל בסעיף ד' דהמכירה היתה בשביל צורכי היתומים, משלהן האחריות אפילו על נכסי יתומים עצמן (נתה"מ).

לא בדקו בשומא - היינו לא בדקו במקום שלא היו צריכים להכריז עליה (סמ"ע), וי"א שיש ב' מקרים, א' "לא בדקו בשומא וכו'" ועוד א' "במקום שלא היו צריכים להכריז עליה" (ש"ך).

וכן אם מכרו קרקע בעת שא"צ כו' - המח' מחבר רמ"א היא במקום שהכריזו במקום שלא היו צריכים, לפי המחבר אינו דומה לדין שהכריזו, ולפי הרמ"א נידון כמקרה שהכריזו (סמ"ע).

שוה מנה בק"ק - עיין לקמן (סי' רכז סק"ג) [(סמ"ע), בסעיף ה' מבואר דמיירי כאן בהורדה שהורידה לבעל חוב, ודוקא שכבר נתנו הבית דין לבעל חוב שטר אחלטתא, אבל אם נתבררה הטעות קודם שכתבו שטר אחלטתא, אפילו בכל שהוא בטל, דהיזק והזול קודם כתיבת שטר אחלטתא ברשותא דלוה, כנ"ל (סי' קג ס"ו) (נתה"מ).

פחות משתות מוכרן קיים - משום דהוה מחילה וכדין הדיוט, דאין דרך העולם לדקדק כל כך. אבל בשתות אף על גב דבהדיוט המקח קיים ומחזיר אונאה, בהקדש וביורשים תיקנו שיהא המקח בטל. והיינו דוקא כשיראו הב"ד שהביטול הוא טובת היתומים, דאי לאו הכי לא גרע מהדיוט גם בזה וכמ"ש המחבר אחר זה (סמ"ע).

בעת שאין צריכין להכריז כו' - בסמוך פירשוהו דהיינו דוקא כשמוכרים לצורך מזוני ולכרגא דהיורשים ולקבורה דהמת. ולא מיבעיא כשמכרו לעת צורך אחד מאלו, אלא אפילו מוכר לשלם למי שהלוהו לצורך אחד מאלו, מוכרים בלא הכרזה, כדי שלא יונעל דלת בפני גומלי חסדים המלוים לזה כשיצטרך להמתין עד שיכלו ימי הכרזה (סמ"ע).

ה"ג "או" במקום שנהגו שלא להכריז לעולם - מפני שיש בני אדם שלא ירצו לקנות אם יכריזו, שלא יקראו אותם אוכלי נכסי דאכרזתא, פירוש, שגנאי הוא שקונין נכסים דצריכין למכור מפני הדוחק (סמ"ע).

מכרן בטל אף על פי שהכריזו - כיון דא"צ הכרזה ודאי לא דקדקו יפה בהכרזה ודינו (סמ"ע).

דכיון שהכריזו אף על פי כו' - כיון שהכריזו ולא היו צריכין, יש הוכחה שדקדקו יפה, ומכרן קיים אפילו טעו ומכרו שוה מנה במאתים. וכן כונת הרמ"א, וכאילו כתוב כיון, דאע"פ שאין צריכין הכרזה הן הכריזו, משום הכי מקחן קיים (סמ"ע).

ואם רצו ב"ד כו' - עי' באה"ע (סי' קד ס"ה) [וע' בתשו' מהרשד"ם סי' שע"ד (ש"ך).

שלא לבטל המכר ויחזירו האונאה - היינו בין נתאנו היתומים בין נתאנה הבעל חוב, דאם נתאנו היתומים וטובת היתומים היא להחזיר האונאה, מחזירין משום שלא יהיה כח הדיוט חזק מכח ההקדש (נתה"מ).

קדם אחד מהן וקנה זכה ואין חבירו שראוי לקדם לו יכול לסלקו הואיל ואין אחד מהם בעל המצר. הגה: יש אומרים דלא מיקרי שכן אלא אם הוא חבירו הרגיל עמו, אבל מה שדר אצלו אינו כלום, ויש מי שחולק: ביאור: מיושבי העיר – אפילו אינו דר קרוב אליו, שכל זמן שדר עמו באותו העיר, והשני אינו דר בעיר כלל, ג"כ שכן העיר מיקרי (סמ"ע).

קדם א' מהם – י"א דתלמיד חכם מסלק להשכן, וצ"ע למה השו"ע לא הביאו (סמ"ע), בזמן הזה אין לנו דין ת"ח כמ"ש הרמ"א (יו"ד סי' רמג ס"ז) ולכן דיעבד אין להוציא מהלוקח שכבר קנה, אבל לכתחילה יקדים לת"ח אף בזה"ט (ט"ז). ויש מי שחולק – אין כזה צד, אלא שכן הוא רק אם הוא חבירו (ש"ך).

³² עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה סנ"ג): בכל הקרקעות שבעולם יש דין מצרנות, אבל במטלטלין ועבדים אין דין מצרנות, ומחובר לקרקע כקרקע ויש בו דין מצרנות, ולכן יש דין מצרנות בבתיים, והוא הדין במקומות בית הכנסת. הגה: יש אומרים דהמוכר מקומות בבית הכנסת בני משפחתו יכולין לסלק המוכר משום פגם משפחה, ויש חולקים. ונראה לי דהכל לפי הענין דאם היה פגם בזה למשפחה כגון שיושבי משפחות משפחות לבד יש לדון כסברא הראשונה, וכמו שאמרו לענין המוכר קברו וכל כיוצא בזה. המלוים ביחד בחנות אין לו דין קרקעות ואין המצרן או השותף מסלק הלוקח כמו בקרקעות ודינו כמו מטלטלין. מיהו אם נראה לב"ד היזק לשותף השני מצי מסלק ליה, וכן בכל מטלטלין אע"פ שאין בהם דין מצרנות מכל מקום שותפין [הן] במטלטלין ואחד מוכר חלקו, יכול השותף השני לסלק הלוקח אם נראה לב"ד שאין השותף השני נוח לו כראשון:

ביאור: בכל הקרקעות שבעולם – כגון בית המרחץ בית הברד שובכות מגדלות שדות כרמים גינות בורות שיחין ומעורות ודומה להן (סמ"ע), מי שיש לו זכות ליובל מים לחצירו ממעין, ומוכרו לאחר, ומצרן של המוכר טוען שהוא קודם, אין לו זכות דיש לזה הנאה כמו בן המצר וכמו שזה יכול לקנות מאחר' גם בן המצר יכול לקנו' מאחר' ויבואו המים לתוך חצירו ואין כאן הטוב והישר שנוציא המים מזכותו של זה לתתם לזה (ש"ך * מהר"ט).

אבל במטלטלין ועבדים אין בהן דין מצרנות – פירוש, אם יש לו מטלטלים או עבד בשותפות עם אחר, והשותף רוצה למכור חלקו לאחר, אין ביד זה ששותף עמו לסלק האחר. דווקא בקרקע שהוא קנין עולם תיקנו דין מצרנות משום ועשית הטוב והישר, ולא בהנה, אם לא שאין דעת זה נוחה עם הלוקח שקנאה כמ"ש הרמ"א בסוף הסעיף, דאם נראה לב"ד ממש בטענתו דשומעין לו ומצי מסלק ליה (סמ"ע).

בבתיים – דאפשר לחברם יחד ע"י פתיחת דלת ויכנסו מזה לזה, אמנם אם עין הדיין רואה שיש צד ישר וטוב יכול לצרף שיטת החולקים דאין דין מצרנות בבתיים (סמ"ע), ויש חולקים שאין לצרף כלל שיטות אלו כלל (ש"ך), ודווקא שאין דרך הילוך לבנ"א ביניהם, שאפשר לחברם יחד (ט"ז), עיקר דין המצרנות אינו אלא מתקנת חז"ל, משום ועשית הישר והטוב, וכל היכא שהקונה זוכה בה מדינא דאורייתא, מאחד מהדרכים שהקרקע נקנית בו, ובן המצר בא להוציא מכה תקנת חז"ל, אם כן, הקונה הוא המוחזק, והמצרן אינו יכול לסלקו, אם לא בראיה ברורה (רע"א * מהר"י לבית לוי).

במקומות שבבית הכנסת – זה קיים במח', אף שלא שייך מצרנות דכל א' א"צ יותר ממקום אחד מ"מ לפעמים יש ספסל דחוק מיושבים, ואם עין הדיין רואה שיש צד ישר וטוב יכול לצרף שיטת החולקים דיש מצרנות במקומות, ואם היה בין ב' מקומות כותל המפסיק ואי אפשר להסיר הכותל ולחברם יחד לכ"ע אין בהן משום דינא דבר מצרא, משום שאין ישיבתן שוה רק א' למעלה מחבירו (סמ"ע), וי"א שיש דינא דבר מצרא לכ"ע במקומות בית הכנסת, ואפילו אם יש כותל בין המקומות, שדרך בזה להקפיד הרבה מי ישב בצידו וסמוך לו יותר משכניו בתים ושכניו שדות (רע"א * מהר"י בירב, פ"ת), שאדם רוצה להתפלל ליד משפחתו (פ"ת).

קדם אחד מהם וסילקו זכה הוא ואין שאר השותפין יכולין לערער. ולא עוד אלא אפילו היה [מצד] אחד לשדה הנמכרת שדה משותף בין שנים, (ומצר) [ומצד] אחד אצלה שדה של אדם אחר, וקנאה אחד מהשותפין בשדה שאצל השדה הנמכרת, אין בעל השדה שבצד [אחר] יכול לומר לאותו שקנאה אני מצרן ודאי ואתה ספק, דשמא יפול חלקך לצד אחר, אלא חשוב ודאי כמוהו כיון שיש לו חלק בכל השדה, וכיון שקדם זכה. והוא הדין שאם קנאה איניש דעלמא שאחד מהמצרנים יכול לסלקו אע"פ שיש לו שותף, ואין הלוקח יכול לומר לו שמא יפול חלקך מצד אחר. וכן שדה הנמכרת של שנים, ומכר אחד מהם חלקו לאחר המצרן מסלקו, ואין הלוקח יכול לומר כיון שאין החלק שקניתי מסויים שמא יפול חלקי מצד אחר שאינו מצד השדה שלך:

ביאור: היו הרבה שותפין כו' - א' מהשותפין שמכר חלקו, אין טענה שבטל המקח מאחר ואין ברירה, אבל יש פרשה של שותף שזוכה ודוחה בר מצרא (ש"ך * תורת אמת), אין דין בר מצרא או שותף בחזקות שלנו (ש"ך * תורת אמת).

עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה סמ"ט): המוכר לאחד מן השותפים שלו במשא ובמתן, אע"פ שאינו שותפו בקרקע (קכא) זכה בה ואין שאר שותפין או שאר בני המצר נוטלים עמו. הגה: אם הלוקח לית ליה ארעא ודחיקא ליה שעתא והמצרן אין צריך לה רק להרווחא בעלמא, יש אומרים דלית ביה משום דינא דבר מצרא (קכב), ויש חולקין (קכג). ומדברי מהר"י ומהר"ו נראה כסברא הראשונה, ודוקא שהלוקח מן העיר ולא יוכל למצוא בית במקום אחר, אבל בלאו הכי המצרן קודם לכולי עלמא:

אע"פ שאינו שותפו בקרקע – אבל אם המצרן קנה, אז השותף לא יכול לסלקו, אלא אם כן הוא שותף באותו הקרקע עי' לעיל סעיף ה' (סמ"ע).

י"א דלית ביה משום דינא דבר מצרא – והטעם כיון דכל בר מצרא אינו אלא משום ועשית הישר והטוב וכה"ג אינו ישר וטוב שזה יקנה על השובע זה יטלטל אנא ואנא ויש שכתבו הטעם דדומה לאשה ויתמי דאינה צריכא ליה טובא ה"נ בזה (סמ"ע).

ויש חולקין – י"א שכל המחלוקת ברמ"א היא רק באופן שגם ללוקח יש בית אלא שרוצה לקנות משום דדחיקא ליה שעתא ורוצה להתפרנס ממנו, אבל אם אין לו בית כלל כו"ע מודים שאין דינא דבר מצרא. אמנם זה דוקא כשאין לו בית אחר לקנות כלל אבל אם יכול הלוקח לקנות בית אחר אפי' קטן וצר יש בו משום דינא דבר מצרא (סמ"ע), וי"א דמ"ש הסמ"ע דאם יכול לקנות בית אחר אפילו קטן וצר איירי רק באופן שכבר יש לו בית צר וע"י הבית הצר השני יספיקו לו שניהם כאחד לצרכו, אבל אם אין לו כלל אף שמוצא בודאי במקום אחר בית צר ליכא דינא דמצרנות (פ"ת).

קודם לכ"ע – היינו דווקא שידוע שהלוקח היה יכול לקנות בית אחר במקום שאין לו מצרן שם, אבל לולא זה אפשר דלכו"ע אין בו דינא דבר מצרא, ולפ"ז מש"כ ברמ"א ודוקא היינו אפילו בספק שלא ימצא כבר אין בו דינא דבר מצרא (פ"ת).

שם - ראובן שקנה מקום בית הכנסת בעירו משמעון בקנין כסף, ולוי בא בטענת מצרנות נגד ראובן, אך ידוע שלא היה לו לראובן שום מקום בבית הכנסת בעירו, וגם נראה לפי אומדנא שרחוק מאד שימצא עוד מקום בבית הכנסת שיהא במדרגת המעלה כמקום זה שקנה עתה משמעון, הדין עם ראובן הלוקח, דהכא במקום בית הכנסת זה עכ"פ מידי ספק לא נפיק אם ימצא מקום אחר, דהא כל המקומות סמוכין זה לזה ולכל מקום בפני עצמו ימצא בו מצרן, רק אפשר שימצא מקום שהמצרן ימחול לו על טענת מצרנות, וא"כ לפי הנ"ל אין כאן דין מצרנות כלל (פ"ת).

³¹ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה ס"ג): כל הרוצה למכור קרקע ובאו שנים, כל אחד מהם אומר אני אקח בדמים אלו ואין אחד מהם בעל המצר, אם היה האחד מיושבי העיר והאחד משכני השדה, שכן העיר קודם. שכן ותלמיד חכם, תלמיד חכם קודם. קרוב ות"ח, ת"ח קודם. שכן וקרוב, שכן קודם.

אלא כל זמן שירצה אומר לו עקור אילניך כו' - משמע שאם יש לו זמן לעמוד שם בנינו או אילנו, כיון דאינו יכול לומר תוך הזמן עקור אילניך כו', גם הוא נחשב כשותף לסלק למי שבא לקנותו באותו זמן [ששכירות ליומא ממכר - עי' ב"מ נו ע"ב], וי"א כל שאין לבעל האילן או הבנין זכות בהקרקע להיותם שם עולמית [דאף אם יבשו אילנות הללו יכול ליטע אחרים במקומם וכן בבנין] לא מיקרי שותף, וקשה למה לא מובא הדעה השניה בכלל (סמ"ע).

הבית והעלייה - ויש חולקים דבעל העליה ובעל הבית נחשבים כשותפים משום דכל שאינו יכול לסלק העליה נחשב כשותף בהקרקע ולעיל (סי' קסד ס"ה) דכל בעל העליה יש לו בעלות שליש מהקרקע ומסלקים למצרנים אחרים (סמ"ע, ש"ך וט"ז), אבל באופן של בית שחציו לאחד וחציו לשני, והחצר משותפת לשניהם, ותחת א' הבתים מרתף השייך לאחד מהם ונכנסים אליו מהחצר, לכו"ע אין לבעל חצי הבית השני דין שותף אלא רק מצרנות כיון שאין לו שום זכות בקרקע המרתף, משא"כ בעל העליה שיש לו זכות בקרקע הבית, הרי זה משועבד לעליה (פ"ת).

³⁵ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה סכ"ו): היה רוצה הלוקח לקנותה לבנות בה בתים, ובן המצר רוצה לזוועה, הלוקח זוכה משום ישוב הארץ, ואין בה דין בן המצר. ויש מי שאומר שאם המצרן רוצה לנוטעה יכול לסלקו:

ביאור: משום ישוב הארץ כו' - דכל שיש קבוע וקיום בהקרקע טפי, יש בו ישוב טפי. והבתים בר קיימא טפי מזרעים, ואילנות קבועים ונשרשים בהקרקע טפי מבתים. ודין זה נוהג אפי' בחו"ל. דאף דלא מצינו דחששו לישוב דחו"ל, האי משום ישוב דקאמר לאו דווקא, אלא ר"ל כיון שיש בו לזה לעשות דבר שצריך קיום ועומד טפי מהשני, לכן הוא קודם (סמ"ע), עי' ראנ"ח לקמן סק" (ש"ך).

רוצה לנטעה יכול לסלקו - פי' לסלק הלוקח אפי' אם רוצה לבנות עליה בתים, לפי שחשובה הנטיעה טפי מבתים, משום דהאילנות מושרשים ועומדים בקרקע טפי מבתים. ואם הלוקח בא לנטעה, והמצרן בא לבנות עליה בתים, ואין בה דינא דבר מצרא (סמ"ע), וי"א שבניית בתים ונטיעות שווים בעדיפותם לענין מצרנות (ט"ז)..

³⁶ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה סכ"ז): היה מפסיק בינו ובין מצר חבירו רכב דקלים, או בנין גבוה וחזק, או גומא וכיוצא בהם, רואים אם יכול להכניס אפילו תלם אחד בתוך הדבר המפסיק עד שיתערבו שתי השדות, הרי זה בן מצר שלו ומסלקו, ואם לאו אינו מסלק הלוקח:

ביאור: רכב דקלים - כשהדקלים תכופים וסמוכים עד שזה כמו שוכב על זה נקרא רכב דקלים (סמ"ע).

גומא - כלומר קנים והוא במקום ביצה, ושם אינו יכולין לזרוע ולצרפו לשדות שבצד, אמנם אם היה ביניהם גומא או שחת, יכול למלאותן עפר ולצרפן יחד (סמ"ע).

³⁷ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה ס"א): היה לשדה הנמכר ד' המצרנים מד' רוחותיו, יד כולם שוה בה ויחלקוהו באלכסון כדי שיגיע לכל אחד חלק על פני כל שדהו. ואם היו ה' מצרנים כגון שהיו שלש משלש רוחותיו, וברוח הד' שנים, אותם השנים חשובים כאחד ונוטלין בין שניהן חלק אחד כאחד מהחלקים שנוטלים השלשה. במה דברים אמורים כשבאו כאחד. אבל אם קדם אחד וסילק ללוקח, זכה בה הוא לבדו. ואפילו היו המצרנים הרבה, והיה בהם מי שאינו מצרן אלא בחלק קטן מאד, אם קדם הוא וסילק ללוקח, או קדם וקנאה (מהמוכר) זכה בה. הגה: מיהו לכתחילה ימכור לכולם ביחד, ויש חולקין. ואם קדם אחד מהן לקנות, והאחרים טוענין שגם הם רצו לקנותו רק שזה גזם להם להזיק והיה בידו לעשות, ויש להם עדים על כך, כשיסורו אונסן יכולין לסלקו מחלקן, ועי' לקמן סי' זה סעיף לג. באו קצת מהמצרנים וקצתם במדינה אחרת, אלו שבאנו מסלקין ללוקח והיא שלהם לבדם:

באלכסון - כזה ☒ (סמ"ע).

מיהו לכתחילה - אם באים כמה מצרנים כא' והמוכר טוען שרוצה למכור לאיש א' אין רשאי וכופין את המוכר לתת

שם - אם א' מוכר מקום בבית הכנסת ויחד עם מקום בעזרת נשים, ומצרן קרוב למקום בעזרת אנשים ולא קרוב למקום בעזרת נשים, אם מנהג המקום שכנגד כל מקום בבית הכנסת נמכר כנגדו מקום בעזרת נשים יחד, אז הכל נחשב כמו מקום א', והוא נידון כמצרן לשניהם. אבל אם אין מנהג כזה, אין דין מצרנות אף בעזרת אנשים כדין דסעיף י"ג ול"ו דאין מצרנות כשנמכר שנים והוא מצרן על אחת (פ"ת).

אם נראה לב"ד - וי"ח שאין שום זכות לשותף במטלטלין (ש"ך), וי"א דהעיקר כהרמ"א (רע"א * משאת בנימין, ורע"א * שבר"י, פ"ת) ואף לדעה המובא בש"ך החולק אינו אלא משום ספיקא ולכן אם יהיה השותף השני מוחזק בהמטלטלין גם לדבריו לא נוכל להוציא ממנו ולכופו לשתף את הקונה לשותפו (פ"ת).

שם - אם יש לאחד שטר חוב על חבירו ורוצה למוכרו לאדם זר בפחות, אין הלואה יכול לעכבו ויכול לומר שרוצה להטיב עם הזר דלא כחולקים וסברי דיש זכות ללוה לעכב (ש"ך), ועי' דברי לעיל (סי' סו סכ"ג סקט"ו) (פ"ת).

³³ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה סכ"ה): אמר המצרן אטרח ואביא מעות, לא נטרינן ליה ואיבד זכותו. ואם אמר אלך ואביא מעות, אם הוא אמוד שיש לו, ממתנינים לו עד שילך ויביא, ואם אינו אמוד אין שומעין לו. ויש מי שאומר דאי מקמי דאתא לבית דין או לגבי מוכר לא הוה יודע בהני זביני, אי נמי ידע בהני זביני ולא הוה ידע בסכום דמיה, כי אמר איזל ואייתי זוזי אף על"ג דלא אמוד נטרינן ליה, ודוקא שיעור דאיזל ואייתי מגו ביתיה, אבל טפי לא נטרינן ליה: ביאור: אם הוא אמוד שיש לו - לשון הטור "אם הוא אמוד" ול"ג "שיש לו", ופירושו שיכול להשיג, או שיוכל להיות לו מעות כאלו, ולא שאנו יודעים שיש לו כלשון המחבר (סמ"ע דרישה).

³⁴ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעה סכ"א): היה הקרקע של אחד והבנין או האילנות של אחר, אם יש לבעל הבנין או בעל האילנות זכות בקרקע, כל אחד מהם בן המצר של חבירו. לפיכך אם מכר אחד מהם חלקו, חבירו מסלק הלוקח, אפילו (הלוקח) הוא מצרן. אבל אם אין לבעל האילנות או לבעל הבנין זכות בקרקע, אלא כל זמן שירצה אומר לו עקור אילניך או הרוס בנייך, ומכר בעל הקרקע זכה הלוקח ואין בעל האילנות או בעל הבנין מסלק אותו. ואם מכר בעל הבנין או בעל האילן, הרי בעל הקרקע מסלק אותו. הגה: הבית והעלייה של שנים ומכר האחד ביתו למצרן, אין בעל העלייה יכול לסלקו, דלא מקרי שותפים זה לזה רק דינן כמצרנים:

ביאור: אפילו הוא מצרן - שהם נחשבים כשותפים ושותף מסלק מצרן כדלעיל סעיף ה' (סמ"ע), וי"א שאינו שותף, שכן שותף רק כאשר הוא שותף בכל הקרקע, אבל היכא שגבולו ניכר אינו אלא מצרן, ומש"כ בסעיף ה' דשותף עדיף ממצרן, היינו דווקא היכא שאין גבולו ניכר וכל פסיעה ופסיעה שייך לשותפות (ט"ז), יש ראשונים הסוברים שאם אין לו לבעל הבית זכות בקרקע אלא רק לבנות ביתו, אז אין לו בקרקע כלום, והוה כשוכר, ואין בו דין מצרנות, ומטעם זה אין דין מצרנות בחזקות שהרי החזקות שלנו לא מיקרי שזכותם עולמית שהרי ברשות העכ"ם הוא לגרשו ולדור הוא בעצמו, ואפילו אם יש לא' זכות עולמי בחזקה שלו, גם כן אינו בר מצרא, אמנם אם יש לא' חזקה בבית, ואחר יש לו חזקה בעליה, מאחר ושניהם יש שעבוד על הקרקע, הוה כשותפין, ואע"פ שאין דין בר מצרא בשכירות, אבל יש דין שותפות, ועכ"ז יש למוחזק זכות לומר קים לי שאין דין שותפות בשכירות וחזקות (ש"ך * תורת אמת), וי"א בשיטה זו [הראשון שמובא בתורת אמת הנ"ל], היינו דווקא היכא דאית ליה זמן קבוע או כל זמן שיעמוד הבית ולא יפול, הילכך כיון שאין לו חלק בקרקע אלא עד זמן שקצב אין לו בקרקע כלום, אבל כשהקרקע משועבד להיות לו עולמית, ואף אם יפול יבנה אחר במקומו, ודאי הוי כמו שותף בקרקע ואית ביה דינא דבר מצרא (ש"ך * ראנ"ח).

המקומות שאין על הסופר להגיה, אם עמד והגיה מעצמו, חייבים הבעלים לשלם לו: ביאור: ויש אומרים דהוא הדין ליחיד - גם לענין טבח ומקיז דם וסופר כו' (סמ"ע). רק יום או יומים - יום שהוא כיומים דהיינו מעת לעת, ה"נ בעינין שיבטלו דוקא מעת לעת (סמ"ע). וכל כיוצא באלו האומנים - כן צ"ל (סמ"ע). וכן טבח של בני העיר שנבל כו' עד מסלקינן אותו - אפילו בחנם קנסינן ליה דלא עביד מכאן והלאה לא בחנם ולא בשכר (סמ"ע).

⁴² או הממשכן לברר כו' - הוא הדין השוכר (סמ"ע), משמע מדבריו שה"ממשכן" הוא המשכיר, ואינו נכון, אלא המלוה בשטר על המשכון, כל ספק הוי הדין עם המשכיר, דקרקע בחזקת בעלים קיימת, אפילו שהשני אכל הפירות (ט"ז), ו"א שממשכן היינו במקום שוכר (ש"ך), היינו שהממשכן הוא הלוה (נתה"מ).

מוציאין מידו - אפי' אכל ג' שנים קודם שתבעו לדין (ש"ך). ⁴³ עי' שו"ע (ח"מ סי' שיז ס"ד): אכלה השוכר או הממשכן שלש שנים וכבש השטר ואמר לחמש שנים יש לי פירות ובעל הקרקע אמר שלש, אמר לו הבא שטרך ואמר אבד. השוכר נאמן שאילו רצה אמר לקוחה היא בידי שהרי אכלה ג' שנים, ודוקא שאין עדים שהיא מושכרת או ממושכנת בידו וגם בעל הקרקע לא מיחה, הא לאו הכי אינו נאמן: ביאור: שאילו רצה אמר לקוחה כו' - הא דלא חשבינן זה למיגו להוציא, לפי שכבר זכה בקרקע לפני טענתו משעה שירד בה והחזיק בה לה' שנים בחזקת דנעל גדר ופרץ (סמ"ע).

ודוקא שאין עדים שהיא כו' - כבר נתבאר זה לעיל סימן קמ"ט ס"א וסי' ק"ן ס"ג (סמ"ע), ועיי"ש בדעת הי"א (ש"ך). ⁴⁴ עי' שו"ע (ח"מ סי' קנ ס"א): הוב"ד לעיל הערה. ⁴⁵ עי' שו"ע (ח"מ סי' של ס"ה): טען האריס שהתנה שיטול החצי, ובעל השדה טען שלא התנה אלא ליתן לו השליש, הולכים אחר מנהג המדינה:

⁴⁶ עי' שו"ע (ח"מ סי' קטו ס"ו): הביאו היתומים ראייה שהם השביחו, שמין להם השבח וההוצאה, ונוטלים הפחות שבשניהם ומעלה אותו בדמים. במה דברים אמורים, בשעשה שדה זו אפותיקי. הגה: ו"א דזה דוקא כשלא היה החוב נגד הקרן והשבח, אבל אם היה נגד שניהם, נוטל הכל ואינו נותן לו ההוצאה כלל. אבל אם לא עשאה אפותיקי, אם רצו היתומים לסלק בעל חוב בדמים, מסלקין אותו. ואם רצו, נוטלים מהקרקע שיעור שבח שלהם. ביאור: בד"א כשעש' אפותיקי כו' - אפי' אסיק ב' שיעור ארעא ושבחא ועשא' אפותיקי צריך לשלם ליתומים הוצאתם (ש"ך).

ואינו נותן לו ההוצאה כלל - קשה שאין שיטה כזו (סמ"ע), ו"א שמקום דברי הסמ"ע לקמן "בלא עשאה אפותיקי", ועיקר כדברי הסמ"ע עצמו, שאין שיטה כזו (ש"ך).

אם רצו היתומים לסלק ב"ח בדמים מסלקים אותו ואם רצו כו' - אף במסיק שיעור ארעא ושבחא דינא הכי וקשה דאי הוי מסלק ליה מכולא ארעא היה צריך ליתן כל חובו דאל"כ יוכל הבע"ח לומר לדידי שויה כל חובי וכיש פוסקים לעיל (סי' עב ס"כ סק"ד?), ועי' לעיל (ס"א סק"כ?), ועיקר דאפי' לה"א שהבאתי לעיל (ס"ק כ?) דלא יכול למימר לדידי שויה נחא דהתם שאני שאין כאן קרקע יותר אבל הכא נהי דאלו הוה ליה זוזי הוה מסלק ליה מכולי ארעא מ"מ השתא דלית ליה זוזי ובע"ח יש לו עליה כפי כולא ארעא ראוי שהבע"ח יטול כל מה שהקרקע דשעבודא דיליה עלה והאי דהוציא דמי יחזיר לו דמי שהוציא, וצ"ע לדינא (ש"ך).

לסלק ב"ח בדמים כו' - נותנים לו שיעור מה שהיה מגיע לו מן הקרקע דהיינו שמנכין לו ההוצאה ולפי מ"ש לעיל (סעיף א' סק"כ?) דהעיקר דיכול הבע"ח לומר לדידי שויה האי ארעא כדי חובי אין יכולים לסלקו מהקרקע בדמים עד שיתנו לו כל חובו ולא ינכו לו כלום ואפשר דר"ל מסלקים אותו כשנותנים לו כל חובו (ש"ך).

כולם לקנות, ואפילו אם מכר לא', כולם קנו בע"כ של המוכר, ואין הקונה רשאי לשמור אותו לעצמו. אבל כשכולם לא באו בתחילה, רק אחד מהם קדם וקנה, אין האחרים יכולים לסלקו אח"כ (סמ"ע). ו"א שכ"ז אינו אלא דין לכתחילה אבל בדיעבד אפי' באו כולם לקנות ומכר לא' מהם קנה, ואינם מסלקים אותו (ט"ז). ו"ח - ואפילו כולם באו יחד לכתחילה יכול למכרו לא' מהם (סמ"ע).

כשיסורו אונסן - דדוקא בסתם הוא שקדם א' וקנה זכה, שאומרים שלא רצה לקנות בשעת המכירה. אבל כשגילו דעתן שרוצים, אז יש לכל א' וא' דין מצרן נגד חבירו, ואין צריך למסור מודעא, שזה כמו תלווה ויהיב שנותן לו במתנה זכות שלו מחמת אונס (נתה"מ).

³⁸ עי' רש"י שבת קי ע"א. ³⁹ עי' שו"ע (ח"מ סי' שכט ס"א): המקבל שדה מחבירו לזמן ידוע ומת והניח בן, לא יאמר תן לי מה שאכל אביך, וכן הבן לא יאמר לו תן לי מה שעשה אבי, אלא שמין מה שעשה עד עת מותו, ויתן לו אפילו שהתנה עמו לזמן קבוע:

ביאור: תן לי מה שאכל אביך - פירוש, אם כבר קיבל עליו אביו כדי כל קבלתו, והנותן אינו רוצה להניח השדה ביד בניו לגומרה, ומבקש מבניו שיחזירו לו המותר שאכל אביהן על עבודתו, הדין עם הבן בזה לומר הנח שדה בידי ואגמרה עבודתה, מאחר שכבר קיבל אביו חלקו. משא"כ במקרה השני שעוד לא קיבל אביהן כלום על חלקו, והבן אומר להנותן, הנח השדה בידי ואגמרה עבודתה, ותתן לי כל חלק אבי, דבזה הנותן עדיין מוחזק, הדין עמו, ויכול לומר אין לי עסק עמך וכפי מה שעשה אביך אשלם לך (סמ"ע), לפי הסמ"ע יש ללמוד, דה"ה בכל פועל שהקדים לו שכירות על זמן קבוע ומת בתוך הזמן, שא"י לגבות מהיורשין כשרוצין הן לעשות עבודת אביהן. וכן באמת הנושא ונותן על חצי ריוח, ועשו ביניהן שיקח המקבל עיסקא בכל שבוע ושבוע כך וכך ומת בתוך הזמן, שאין היורשין צריכין להחזיר מה שקיבל אביהן כשרוצין הן לעסוק עד כלות הזמן. אמנם אפשר לחלק, דכאן שצריך ליתן מעות בידו יכול לומר אין אתם בטוחין בהמעות שאתן לכם (נתה"מ).

⁴⁰ עי' שו"ע (ח"מ סי' של ס"ב): מקום שנהגו שיהיה הנוטע אילנות נוטל חצי השבח ובעל הקרקע החצי, ונטע והשביח ונטע והפסיד, מחשבין לו חצי השבח שיש לו, ומנכין לו מה שהפסיד ונוטל השאר, ואפילו התנה על עצמו שאם יפסיד לא יטול כלום, הרי זה אסמכתא ואין מנכין לו אלא מה שהפסיד:

ביאור: ונטע והשביח ונטע והפסיד - פירוש, נטען בפעם אחת זה אחר זה ובקצתן השביח ובקצתן הפסיד, ובצירוף השבח וההפסד נשאר שבח יתר על ההפסד. ומיירי שהיו בורות יותר משיעור הנ"ל (סעיף א'), או שהפסיד בענין אחר (סמ"ע).

ומנכין לו מה שהפסיד - ומותר לסלק אותו מעבודתו ללא התראה (עי' סי' ש"ו סעיף ח') (סמ"ע).

⁴¹ עי' שו"ע (ח"מ סי' שו ס"ח): הנוטע אילנות לבני המדינה, שהפסיד (ויש אומרים דהוא הדין ליחיד), וכן טבח של בני העיר שניבל הבהמות, והמקיז דם שחבל, והסופר שטעה בשטרות, ומלמד תינוקות שפשע בתנוקות ולא למד (אפילו רק יום או יומים), או למד בטעות, וכל כיוצא באלו, והאומנים שאי אפשר שיחזרו ההפסד שהפסידו, מסלקין אותם בלא התראה, שהם כמותרים ועומדים, עד שישתדלו במלאכתם, הואיל והעמידו אותם הצבור עליהם: הגה ו"א דאף על פי שאין צריכין התראה, מכל מקום בעינן חזקה, דעד שיהיו מוחזקין או שיתרו בהן לא מסלקינן להו. הנותן מעות לחבירו לכתוב לו ס"ת ונמצא בו טעות, וצריך לשכור אחר שיגיה אותו, אם הם טעויות שדרך סופרים לטעות, אין הסופר חייב כלום. אבל אם טעה כל כך שאין דרך לטעות, חייב. ומכל מקום אזלינן בתר המנהג, אם מנהג המקום שכותבי ספרים מגיחים אף זה, צריך להגיה. ובסתם

51 עי' שו"ע (ח"מ סי' שלט ס"ג): איזהו זמנו: שכיר יום יש לו זמן ליתנו לו כל הלילה, לא נתנו לו עובר עליו בבקר משום כל תלין (ויקרא יט יא). שכיר לילה, זמנו ליתנו לו כל היום, לא נתנו לו עובר עליו בערב משום ביומו תתן שכרו (דברים כט, טו). הגה: ופועלים דידן שאין עושין מלאכה עד הלילה, כיון ששקעה עליו חמה עובר עליו משום ביומו תתן שכרו, ואם עשה מלאכה עד הלילה יש לו זמן כל הלילה, אע"פ שלא שכרו בפירוש כן ודאי אדעתא דהכי אגריה:

ביאור: לא נתנו לו עובר עליו בבוקר משום כל תלין - אם נשכר ביום ו', כיון דאינו יכול לשלם לו בשבת, שוב אינו עובר בלאו דלא תלין רק משום אל תאמר לרעך ועי' לקמן ס"ח (רע"א).

כיון ששקעה עליו החמה כו' - דה"ל כשכיר שעות או שכיר שנה דבסעיפים שאחר זה (סמ"ע).

אף על פי שלא שכרו אדעתא דהכי - פירוש, ששכרו לעשות לו כסתם פועלים, והרי פועלים דידן אינן עושין מלאכה עד הלילה (סמ"ע).

52 עי' שו"ע (ח"מ סי' שלט ס"ד): שכיר שעות: אם כלה שכירותו ביום, יש לו תשלום כל אותו יום, אם כלה בלילה, יש לו תשלום כל אותו הלילה:

ביאור: יש לו תשלום כל אותו יום - פירוש, ולא יותר, כיון דכלה מלאכתו קודם שקיעת החמה חלו עליו האזהרות דביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש. וזהו הטעם דשכיר שבת כו' דבסעיף שאחר זה (סמ"ע).

53 עי' שו"ע (ח"מ סי' שלט ס"ה): שכיר שבת, שכיר חדש, שכיר שנה, שכיר שבוע, יצא ביום גובה כל אותו היום, יצא בלילה גובה כל אותו הלילה:

54 עי' שו"ע (ח"מ סי' שלט ס"ח): עבר זמנו אין בעל הבית עובר משום כל תלין, ומכל מקום חייב ליתן לו מיד, ובכל עת שישהא עובר על לאו של דבריהם שנאמר אל תאמר לרעך:

ביאור: עובר משום כל תלין - וכן שכיר לילה אם עבר עליו יום ראשון אינו עובר אח"כ משום לא תבא עליו השמש (רע"א).

55 עי' שו"ע (ח"מ סי' שלט ס"ז): האומר לשלוחו צא ושכור לי פועלים, ושכרם ואמר להם שכרם על בעל הבית, אין שום אחד מהם עובר על כל תלין, ומיהו בעל הבית עובר משום (משלי ג כח) אל תאמר לרעך לך ושוב אם אינו טרוד ומכוין לדחותם, ואם לא אמר שכרם על בעל הבית, אפילו לא אמר להם שכרם עלי אלא שכרם סתם, הוא חייב בשכרם, לפיכך הוא עובר משום כל תלין. הגה: מיהו אם הפועלים יודעים שאין המלאכה שלו אין השליח עובר בסתם:

ביאור: האומר לשלוחו - מדלא קתני אומר אדם לשלוחו כו', משמע דוקא בדיעבד אינו עובר אבל לכתחילה עובר משום כל תשהה, ומיהו הבעל הבית עובר משום אל תאמר לרעך לך ושוב כו' (פ"ת).

אין שום אחד מהם עובר - דהא הבעל הבית לא שכרם, והשליח אין פעולתם עליו אלא אמר להם שבעל הבית יתן להם (סמ"ע) ועיין מה שכתבתי לעיל סימן פ"ט סעיף ג' (פ"ת).

56 כנ"ל אם לא נתקלקל שבחא דבעל הבית, כיון שהשביח אדעתיה דהבעל הבית, רק לענין אם קלקל אמרינן אומן קונה מטעם דאין דעתו של אומן להקנות להבעל הבית כדי לחייב עצמו, וכן לענין שיהיה קונה כנגד דמי השכירות, היינו קנין שעבוד כמו במשכנו שלא בשעת הלואה, ולא קנה קנין גמור כנגד דמי השכירות. ואפילו אם אומן קונה, בנאנסו חייב בשכירות, ומכ"ש כשנתן לו השכירות דא"צ להחזיר, ובגניבה ואבידה בלא"ה חייב דהאומן שומרי שכר הן. ובאומן שעשה בחנם נראה ג"כ דאינו חייב כשקלקל למאן דס"ל דאומן קונה, דאין דעתו של האומן להשביח אדעתיה דבעל הבית לחייב עצמו בהיזק. והנה בקרקע כהאי גוונא ששכרו לבנות בית וקלקלו אחר שהשביח, ג"כ יש לומר בו אומן קונה בשבח הקרקע, דגם בקרקע בעינן שהאומן יקנה לו השבח (נתה"מ), אומן שאמר לעשות בחנם ואח"כ אמר

47 עי' שו"ע (ח"מ סי' רעח ס"ו): אין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביו, אלא מעלה אותו השבח בדמים ונותן היתר לפשוט, והוא שישתנו הנכסים, כגון כרמל שנעשו שבלים וכפניות (פירוש תמרים בעודן סמדר) שנעשו תמרים, אבל שבחו מחמת עצמן ולא נשתנו, כגון אילן קטן שגדל ועבה, וארץ שעלתה שרטון (פירוש שנתקבץ העפר ודחה אמת המים שבשדה), הרי זה נוטל בשבח פי שנים. ואם מחמת הוצאה השביח אינו נוטל. הגה במה דברים אמורים שלא מיחה בהן, אבל אם מיחה הבכור ואמר אל תשביחו הנכסים עד שנחלוק ולא שמעו אליו והשביחו, אם לא עשו בהן שינוי נוטל פי שנים בשבח, ואם עשו בהן שינוי אינו נוטל בשבח ולא בהפסד.

ביאור: אלא מעלה אותו השבח בדמים כו' - פירוש, נוטל ב' חלקים בנכסים שהניח אביהם, ובהשבח שעליהן אינו נוטל אלא מחלק אחד כפשוט, וחלק השני שמים בדמים וחולקין אותו ביניהם (סמ"ע). ואין הפשוט יכול לומר תן לי חלק קרקע בעד השבח אפי' יש בו שיעור חלוקה ודלא כסמ"ע, ואולי כונת הסמ"ע כשהבכור מתרצה בכך (ש"ך).

כרמל שנעשו שבלים כו' - שחת הניח להן ונעשה מהן אח"כ שבלים, וכן אם הניח להן אביהן דקלים והוו שלופפי, פירוש, הפריחו פירות, ואחר כך הגדילו ונעשו תמרים, דבאלו אינו נוטל כיון דיש לו שם חדש (סמ"ע), אבל פרה שהיתה מעוברת כשמת האב וילדה, הוה מוחזק ולא ראוי, והבכור נוטל פי שנים (רע"א בשם האורים גדולים).

שעלתה שרטון - שדה שלא נזדבלה, אם העלה הנהר תבן וקש ממקום אחר כשעבר על שדה זו ונעשה זבל, נתעלה השדה ונשבח בכך (סמ"ע).

ואם מחמת הוצאה - פירוש, ונטלו ההוצאה מתפיסת הבית (סמ"ע).

אם לא עשו בהן שינוי כו' - כגון שהיו ענבים ובצרום. פירוש, שחתכו הענבים ממקום חיבורם, דהענבים מצד עצמן לא נשתנו (סמ"ע).

ואם עשו בהן שינוי - פירוש שהיו ענבים ודרכום, אז קנאום אחיו הפשוטין בהשינוי ואינו נוטל פי שנים בהשבח אלא כמו שהיה בשעה שמיחה בהן הבכור, דכל הגזלנים קונין בשינוי ומשלמין כשעת הגזילה (סמ"ע). הא דנקט דין זה בבכור, דהא אפילו בפשוט לפשוט דינא הכי, כיון דנתכוין לגזול קנה בשינוי, נראה דרבותא קמ"ל דאפילו נגד בכור שלא נתכוונו היורשין לגזול הגוף, רק שלא השיגחו על מחאת הבכור ונתכוונו שיהיה דין בהשבח כמו קודם המחאה, ומבואר הוא דקודם המחאה דהבכור נוטל השבח רק שצריך לשלם דמיה, ולדעת כך ירדו להשביח ונתכוונו רק שיתן להם הבכור דמי שבח היין, אבל גוף היין נוטל הבכור כמו קודם מחאה, דאי לא תימא הכי היה לו לאשמעינן דאפילו גוף היין א"צ היורשים לשלם רק דמי היין, וקמ"ל דאף שלא קנו גוף הדבר כיון שלא נתכוונו לקנות, ואין היורשין יכולין לומר דידן אשבח, מ"מ קנו השבח משום תקנת השבים (נתה"מ).

ולא בהפסד - דהיינו אם נתקלקל היין אחר הדריכה. דאף אם לא עשו שינוי, כגון שהיו ענבים מחוברים וחתכום ונתקלקלו, אין הבכור נוטל חלק בהפסד (סמ"ע), וי"א שאם הגיע זמנם לבצור, והן לא נתכוונו לבצור על מנת לגזול הפירות עצמן, רק שרצו לזכות בדמי שבחן דדינא הוא שהבכור נוטל השבח ונותן הדמים, וכיון שיש להן רשות לבצור היו רשאין לבצור כדין שותפות, וכאן מיירי שנתקלקלו הענבים ע"י הבצירה כגון שבצרום קודם שהגיע זמן לבצור. ואם נתקלקל היין אחר שדרכום, משלם לו שיווי הענבים אחר הבצירה, דכבר קונה הבכור שבח הבצירה (נתה"מ).

48 עי' שו"ע (ח"מ סי' קטו ס"ו): הוב"ד לעיל הערה 46.

49 עי' שו"ע (ח"מ סי' קטו ס"א): הוב"ד לעיל הערה.

עי' שו"ע (ח"מ סי' קטו ס"ב): הוב"ד לעיל הערה.

50 עי' רמב"ם (שכירות פ"ח ה"ג):

(ג) דמוכחא מילתא - שדמיון] יקרין ואין אדם סך אותה אלא לרפואה וכל מילי דרפואה אסור וכנ"ל. ואפילו ע"י א"י אסור אם מתחזק והולך כבריא וכדלקמן בסימן שכ"ח [פמ"ג]:

(ד) בכל שמן אסור - ומשו"ה] אסור לסוך בשמן במדינותינו הראש שיש בו חטטין] וכן אם יש לו נפח בכל מקום שהוא אסור לסוך בשמן במדינותינו. ובחלב ושומן אסור בכל מקום משום דניתן ונימס והוי נולד וכדלעיל בסימן שכ"ו ס"י בהג"ה:

⁶² דבר זה הוא מסתרי חכמה מה שאליהו הוא כהן ולכך לא קבל מיתה כי כהן נאמר עליו שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ב') ולפיכך חתם שם אל בשם אליהו כמו שחתם שם אל בשמות המלאכים מיכאל גבריאל רפאל, ואליהו חתם שם אל ג"כ בשמו, ודבר זה מבואר למי שיבין סתרי חכמה ואין כאן מקום זה (מהר"ל).

⁶³ פי' ענין זה כי אליהו הביאו למדריגה עליונה אשר אותה מדריגה היה לאדם כאשר היה בלא חטא, כי אדם הראשון קודם שחטא היה בג"ע והביא את רבי אבוהו למדריגה הזאת לפי שעה, רק כי חלוק יש כי אדם הראשון היה בג"ע לגמרי אבל רבי אבוהו היה בג"ע מצד שיש באדם בחינה מה, דהיינו מצד הנשמה והשכל האלקי אשר יש לאדם, ולא לגמרי בגופו כמו שהתבאר פעמים הרבה כיוצא בזה וקאמר שיקח מהני טרפי ר"ל שיקבל מה שראוי לעולם הזה כי עולם הזה אינו כ"כ במעלה שיקבל מעיקר מדריגת ג"ע אבל יש לו לקבל דבר שאינו עיקר ואין ספק כי העלין אינו עיקר בעץ רק העיקר הוא הפרי ולכך אמר שיקח מהני טרפי דבר שאינו עיקר ודבר זה יקבל (מהר"ל).

⁶⁴ ואמר דשמע מאן אכל לעלמיה בעולם הזה, כי לא הגיע למדריגה זאת רבי אבוהו רק מצד השכל והנשמה אשר יש לאדם מן העליונים ואם יקבל דבר מג"ע בעולם הזה מצד השכל והנשמה אשר יש לאדם כבר [קבל] נשמתו שכרו מן עולם הבא בעולם הזה, ושוב אין לו עוד דבר שיהיה הצלחתו האחרונה, שראוי להיות לו לעה"ב, מצד הנשמה, ולכך לא רצה בזה (מהר"ל).

⁶⁵ ויש לפרש כי לכך נגלה אליו אליהו בבית הקברות ולא במקום אחר שמפני שהיה מצטער רבה בר אבוהו על שלא היה לו כל צרכו וגם היה בלא כבוד, נגלה עליו אליהו ז"ל בבית הקברות של גוים כי מה שקברי גוים אין מטמאין, בזה שאין העושר של ה' בעולם הזה דבר שיש בו ממש, שהרי האומות יש להם עושר גדול ולאחר מיתתם הם העניים הגמורים שאין עני אלא המת שאין לו עושר של כלום, וגם אין לו תורה ומצוות, ונחשבים כמו הבהמה שאין הבהמה מטמא באוהל, רק קברי ישראל מטמאים בשביל שיש להם תורה ומצוות, וזהו טעם הטומאה כי כל דבר שהוא שנוי יוצא מן סדר ומנהגו של עולם הוא מטמא, שהוא דבר זר, ואסור לנגוע בו ולקרב אליו רק מחוץ למחנה יהיה מושבו, ולא היה ראוי שיהיה המיתה לאדם, בפרט ישראל, כי אדם הראשון נברא שיהיה חי לעולם אם לא היה החטא גורם שהביא המיתה לעולם. ולא האדם בלבד, אף הבהמות היו חיים לעולם רק שנתן גם לבהמה מעץ הדעת (ב"ר פ"ט) ולכך כל אלו המיתה שנוי להם ומטמאים. ויותר ראוי שיהיה לאדם, שנברא בצלם אלקים, החיות לעולם, ולפיכך האדם יש לו טומאה יותר, ולפיכך אין העושר רבוי הקניני' נחשב לדבר מה שאחר מותו נקרא עני שבעניים, רק העושר הוא התורה (שנא') [שנשאר] לו אחר מותו כמ"ש ז"ל (אבות פרק ו') שאין מלוין לאדם בשעת פטירתו לא כסף וזהב ולא מרגליות אלא תורה ומעשים טובים, וא"כ אין העשירות רק תורה ומעשים טובים, וזה בוודאי הוא עיקר העושר (מהר"ל).

שרוצה בתשלום, אם אין אומן קונה בשבח כלי, אינו יכול, דכיון דעשה על דעת שלא לשלם לא נתחייב מעולם בשכר, אבל אי אומן קונה בשבח כלי, יש לומר דכשתיקן הכלי ממילא קנאו, ויכול לומר איני רוצה להקנות לך בחנם, דהוי כאומר אני רוצה ליתן לך במתנה מה שתקנה דיכול לחזור, ומ"מ אפשר דכשעושה בחנם אינו קונה בשבח כלי, וצ"ע לדינא. ועי' בפני יהושע (גיטין דף כ' ד"ה א"ל רבא) שאפילו בחנם אומן קונה בשבח כלי (רע"א).

עי' שו"ע (אה"ע סי' כח סט"ו):

⁵⁷ עי' שו"ע (חור"מ סי' שלט ס"ו): נתן טליתו לאומן לתקנה בקבלנות וגמרה, כל זמן שהטלית ביד האומן אינו עובר. נתנו לו אפילו בחצי היום, כיון ששקעה עליו חמה עובר משום בל תלין, שקבלנות כשכירות לפורעו בזמנו:

ביאור: נתן טליתו - ראובן שצוה לסופר שיכתוב לו כתובה והסופר כתבה וחתמה כו', אם אינו נותן לו שכרו אינו עובר משום בל תלין, שהכלי עצמו הוא של האומן, אם כן הוה כמו מכר, ואין איסור בל תלין במכר (קצה"ח ורע"א).

כל זמן שהטלית ביד האומן כו' - דאז אין פעולת שכיר מוטל על בעל הבית לעבור עליו, שהרי תופס משלו כנגדו (סמ"ע). עיין מ"ש בסימן ע"ב ס"ח ד"ה ואם יש עד [שכירות שנתן בעל הבית לאומן משכון עליו, אף על גב דהחזיר לו המשכון, כיון דכבר קנה במשכון נגד שכרו תו ליכא בל תלין] (קצה"ח), ו"א שאם נותן משכון לפועל אינו עובר כלום, אף אם יש לו מעות. וי"א דכיון שאין האומן נותנו לו, מוחל לו על תשלום שכירותו כל זמן שהוא בידו, לפ"ז אין ללמוד מזה למשכון אחר (פ"ת).

שקבלנות היא כשכירות - דק"ל דאין אומן קונה בשבח כלי (עי' לעיל סימן ש"ו סעיף ב') וה"ל שכר פעולה לגבי בעל הבית (סמ"ע). וי"א שזה אפילו למ"ד אומן קונה בשבח כלי (ש"ך), אומן קונה בשבח כלי הוא מח', ומח' זו אפילו אם לא נתן האומן שום דבר משלו (פ"ת אה"ע סי' ק"כ ס"ב).

⁵⁸ עי' שו"ע (חור"מ סי' צז סט"ז): הוב"ד לעיל הערה.

⁵⁹ עי' שו"ע (חור"מ סי' צז ס"ח): הוב"ד לעיל הערה 93.

⁶⁰ עי' שו"ע (א"ח סי' שח סכ"ט): חבילי עצים וקש שהתקינן למאכל בהמה, אפילו הם גדולים הרבה, מותר לטלטלן:

משנה ברורה: שאינם מצוים - אצלצטן] רוב בני אדם ומה דעשירים מגדלין אותו המין בבתיהם לא נחשב מצוי: (קכ) ולפ"ז וכו' - ר"ל לפי מה שנתבאר שכשהוא ראוי לחיה ועוף המצוים אף שאין לו מאותו המין מותר לטלטל גם בזה מותר לטלטל:

(קכא) מערב שבת - וכ"ש אם נתפרקו בשבת דהיה עומד בכניסת שבת לאכילת אדם]ק] דבודאי מותר לטלטל ואם אין כלבים מצוים באותו המקום]קא] גם באופן זה אסור לטלטל: ⁶¹ עי' שו"ע (או"ח סי' שכז ס"א): החושש במתניו, לא יסוך שמן וחומץ; אבל סך הוא שמן לבדו, אבל לא בשמן ורד משום דמוכחא מלתא דלרפואה קא עביד; ואם הוא מקום שמצוי בו שמן ורד ודרך בני אדם לסוכו אפי' בלא רפואה, מותר: הגה - ובמקום שאין נוהגין לסוך בשמן כי אם לרפואה, בכל שמן אסור:

משנה ברורה: שמן וחומץ - הטעם דאין דרך לסוך בשתייהן יחד אלא לרפואה וכל מילי דהוא לרפואה אסור רבנן גזירה משום שחיקת סממנים דאסור מן התורה משום טוחן כמש"כ בסימן שכ"ח]א] ודע דבגירסתנו במשנה וכן בר"ח ור"ף ורמב"ם איתא יין וחומץ והיינו אפילו באחד מהן:

(ב) שמן לבדו - דגם דרך הבריאים לסוך אותו ולא מינכר שהוא לרפואה וכן על גבי מכה מותר לסוך בשמן מטעם זה וכדלקמן בסימן שכ"ח סכ"ב: